

CENTRUM FÖR KOMMUNSTRATEGISKA STUDIER

Rapport 2026:1

Skolval i en delad stad

Om skolval och organisering av skolplacering i
Norrköpings kommun

Magnus Dahlstedt, Sofia Nordmark och Viktor Vesterberg

Skolval i en delad stad

- Om skolval och organisering av skolplacering i Norrköpings kommun

**Magnus Dahlstedt, Sofia Nordmark &
Viktor Vesterberg**

Titel: Skolval i en delad stad - Om skolval och organisering av skolplacering i Norrköpings kommun.

Författare: Magnus Dahlstedt, Sofia Nordmark & Viktor Vesterberg

Centrum för kommunstrategiska studier

Rapport 2026:1

ISBN tryck: 978-91-8118-507-2

ISBN pdf: 978-91-8118-508-9

ISSN: 1402-876X

Doi: <https://doi.org/10.3384/9789181185089>

Licens: CC BY-NC

Linköpings universitet

Centrum för kommunstrategiska studier

Campus Norrköping

601 74 Norrköping

Telefon: 011-36 30 00 (växel)

www.liu.se/cks

Tryck: LiU-Tryck, Linköping 2026

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	7
Inledning	9
Skolval i en delad stad: en bakgrund	13
Rätten till utbildning	13
Kommuners ansvar för skolval och skolplacering	14
Skolval och segregation	15
Metod och material	21
Forskningsetik	24
Tolkning och analys	24
Organisering och förutsättningar	27
Skolval som (icke)politisk fråga	27
Skolval som en juridisk fråga	31
Skolval i en delad stad	35
De som väljer (och inte)	35
Till- och frånvalsskolor	38
En segregerad kommun	40
Skolvalets organisering	43
(O)ordnad skolplacering	43
Kriterier för skolplacering och bytesperioder	44
Samordnat skolval	47
Information	48
Kommunens ansvar	50
Elevers tankar om val av högstadieskola	53
Närhet och distans	53
Profiler och inriktningar	54
Familjens roll för hur skolval görs	55
Trivsel och kompisar	56
Kännedom och trygghet	57
Rykten och information	59
Skolans utseende	60
Skolvalets betydelser	61
Elevers tankar om skolvalet i backspegeln	65
Hur gjordes valet?	65

Hur blev det?	66
Mötesplats för nya och gamla kompisar	68
Att förhålla sig till skolans rykte	70
Tankar om framtiden	72
Slutsatser, diskussion och rekommendationer	75
Politiska ambitioner	75
Organisering av obligatoriskt skolval	76
Elevs tankar om skolval	78
Diskussion	80
Rekommendationer	83
Referenser	85
Bilagor	91
Intervjuguide - Elever (fokusgrupp, årskurs 6)	91
Intervjuguide - Elever (enskilt, uppföljning, årskurs 7)	92
Intervjuguide - Politiker och tjänstepersoner	94
Intervjuguide, Politiker 2016	95

Förord

Det talas ofta om det fria skolvalet som en självklar del av det svenska skolväsendet, att det är ett uttryck för valfrihet och en möjlighet att påverka. Samtidigt har skolvalet, i takt med växande segregation och ökade skillnader i barns och ungas uppväxtvillkor, blivit en alltmer komplex kommunal angelägenhet. Kommuner förväntas både värna vårdnadshavares lagstadgade rätt att önska skola och samtidigt planera, dimensionera och fördela resurser på ett sätt som främjar likvärdig utbildning.

I denna rapport undersöker Magnus Dahlstedt, Sofia Nordmark och Viktor Vesterberg hur obligatoriskt skolval har införts, organiserats och upplevts i Norrköpings kommun, där skolvalet sedan 2020 är obligatoriskt inför både förskoleklass och årskurs 7. Rapporten belyser de politiska ambitionerna bakom reformen, hur själva placeringsarbetet har utformats samt vilka möjligheter och svårigheter som i praktiken följt av den. Studien bygger på intervjuer med politiker, tjänstepersoner, rektorer och elever, vilket ger en rik bild av skolvalet i en och samma kommun.

Resultaten pekar på att obligatoriskt skolval kan stärka transparens och rättssäkerhet och öka andelen som gör aktiva val, men samtidigt inte bryter segregationsmönster – och i vissa avseenden till och med riskerar att förstärka dem. Rapporten synliggör bland annat mekanismer kopplade till skillnader mellan aktiva och passiva väljare, hur skolor kategoriseras som tillvals- respektive frånvalsskolor, samt hur rykten och föreställningar om trygghet, status och elevsammansättning påverkar valen. Särskilt värdefullt är också elevernas perspektiv: hur valet ofta formas av sociala faktorer som kompisar, närhet, trygghet och skolors rykte liksom hur skolvalet kan upplevas som både en möjlighet och en stress.

Rapportens slutsatser och rekommendationer är relevanta för såväl politiker och ledande tjänstepersoner som arbetar med skolplacering och planering, som för skolledare och andra som arbetar nära skolans vardag. Förhoppningen är att rapporten kan bidra till en mer nyanserad diskussion om hur skolvalssystem kan utformas för att kombinera tydlighet och förutsägbarhet med kommunens långsiktiga ansvar för likvärdighet och sammanhållning.

Gissur Ó Erlingsson

Professor i statsvetenskap och vetenskaplig ledare,
Centrum för kommunstrategiska studier

Sammanfattning

I Sverige har kommunerna ett stort ansvar för barn och ungas utbildning. Vårdnadshavare har rätt att välja skola åt sina barn och kommunen ska i möjligaste mån ta hänsyn till dessa val vid placering. Hur skolplacering och skolval organiseras varierar dock mellan olika kommuner. I Norrköpings kommun infördes obligatoriskt skolval 2020, för både förskoleklass och årskurs 7. Motiven till att införa obligatoriskt skolval var att säkerställa vårdnadshavares rätt att välja skola och att skapa ett mer rättssäkert, transparent och förutsägbart system.

Norrköping är liksom de flesta andra kommuner format av segregation, boendes levnadsvillkor skiljer sig väsentligt åt mellan olika geografiska områden. Tidigare forskning har visat ett tydligt samspel mellan elevers val av skola och samhällets segregationsmönster. Inför införandet av obligatoriskt skolval i Norrköpings kommun fanns hos politiker och tjänstepersoner både förhoppningar om minskad segregation, genom möjlighet att välja skola, och farhågor om att skolval riskerar att reproducera segregation.

Mot denna bakgrund handlar föreliggande rapport om hur obligatoriskt skolval införts, organiserats och upplevts i Norrköpings kommun. Rapportens fokus är på segregation, politiska ambitioner och organisatoriska motiv, samt hur elever själva resonerar kring sina val av skola. Studien bygger på intervjuer med politiker, tjänstepersoner samt rektorer och elever vid skolor i olika områden som är geografiskt nära varandra, men med olika socioekonomiska förutsättningar.

Rapportens resultat visar att det obligatoriska skolvalet inneburit skolplaceringar enligt en algoritmbaserad modell, med kriterier för skolplacering och fasta bytesperioder. Det samordnade skolvalet där även fristående skolor ingår har också ökat kommunens överblick över behovet av skolplatser. Andelen vårdnadshavare som väljer skola är betydligt högre än innan skolvalet blev obligatoriskt och tjänstepersonerna som arbetar med skolplaceringar upplever med det nya systemet en ökad tydlighet och rättssäkerhet i hur val och placeringar går till.

I relation till segregation visar rapporten att skolvalet inte minskar segregation. Snarare riskerar obligatoriskt skolval att förstärka skillnader mellan skolor när det gäller elevers och bostadsområdets socioekonomiska förutsättningar. Tre mekanismer för hur denna förstärkning går till urskiljs i studien: åtskillnad mellan aktiva och passiva väljare, kategorisering av skolor som tillvals- och frånvalsskolor, samt rykten och föreställningar om skolors olika sociala status, elevsammansättning och upplevda trygghet.

Rapporten visar också att eleverna framför allt väljer skola utifrån sociala faktorer såsom kompisars val, närhet och resväg till skolan, familjens åsikter, syskons erfarenheter, skolors rykte, upplevd trygghet och om skolan har en särskild profil, till exempel idrott, som tilltalar utifrån elevens intressen.

Eleverna upplever möjligheten att välja skola som positivt, men också stressande. Intervjuer med elever som blickar tillbaka på sitt val av skola visar att de flesta elever är nöjda med sitt val, att kompisrelationer är fortsatt viktiga för trivsel och att rykten påverkar deras uppfattningar om olika skolor, men att de egna erfarenheterna av skolan betyder mer än omgivningens uppfattningar. För eleverna innebär skolval framför allt en möjlighet att påverka hur väl de kommer att trivas under skoltiden, men skolvalet uppfattas inte som avgörande för deras långsiktiga möjligheter till fortsatta studier eller arbete.

Rapporten visar att det obligatoriska skolvalet har lett till fler aktiva val av skola, en ökad transparens och rättssäkerhet i skolplaceringsarbetet och förbättrade planeringsförutsättningar. Samtidigt visar resultaten att obligatoriskt skolval snarare stärker än bryter segregationsmönster och innebär en ökad press på elever och vårdnadshavare att välja. Trots obligatoriskt skolval kvarstår att vårdnadshavare har ojämlig tillgång till information och möjligheter att göra strategiska val. En utmaning för kommunens möjligheter att planera och genomföra skolplaceringar är att friskolor har egna kösystem.

Avslutningsvis presenteras rekommendationer för att utveckla skolvalssystemet i kommunen för att möjliggöra aktiva skolval, öka elevers möjligheter att ta sig till skolor i andra delar av staden, stärka kommunens planeringsförutsättningar och motverka ojämliga effekter av skolvalet i relation till segregation.

Inledning

Musiken pumpas. Alla springer omkring, en del till synes planlöst, andra mer målinriktat. När musiken tystnar måste alla vara uppmärksamma. Det gäller att så snabbt som möjligt när musiken tystnar hitta en stol att sätta sig på – helst rätt stol! Om två personer sätter sig på samma stol är du tvungen att skynda dig att hitta en ledig plats. Den som inte hittar en stol är ute ur leken! Sådana är spelets regler. När leken närmar sig sitt slut och musiken tystnar är det bara två deltagare som står på golvet. Nu gäller det: vem av dem är först att sätta sig på den allra sista stolen – för att bli en vinnare?

Ungefär på detta sätt kan leken *Hela havet stormar* beskrivas. Många av oss som lekt den minns säkert känslan av oro över att bli utan stol, att inte hitta rätt, att inte vara snabb nog och, därmed, att inte bli en vinnare.

Men vad har skolvalet med leken *Hela havet stormar* att göra? Skolval är förstås långt ifrån någon lek, men visst finns vissa likheter? När skolval görs obligatoriskt är ingen tillåten att sitta bekvämt kvar på sin plats utan alla är tvungna att resa sig från sina stolar för att vänta på att musiken ska tystna, och det blir tid att välja. En fristående skola kan med kort varsel besluta att upphöra med verksamheten, vilket i sin tur gör att elever och deras vårdnadshavare snabbt behöver se över lämpliga alternativ, samtidigt som kommunen snabbt behöver få fram lediga stolar åt elever vars skola försvunnit.

Valen och önskemålen om framtida skolgång kan för en del upplevas både svåra och stressande, både för de som arbetar professionellt med skolval och ska se till att plats finns för alla och för de som står inför valen. Har jag valt rätt? Fick jag plats? Hur kan hanteringen av skolplacering göras så att alla ges likvärdiga möjligheter att göra val?

Givet betydelsen av en god utbildning för medborgares framtida livsvillkor utgör valet av skola en väsentlig del av barns och ungdomars uppväxt (Lundahl m.fl. 2014). Utbildning är en grundläggande social rättighet som länge setts som en av de viktigaste insatserna för välfärd, både för enskilda individer och för kommunen och samhället i stort (Larsson & Westberg 2019; Englund 2020). Utbildning är således en central och lagstadgad del av kommunernas uppdrag och verksamhet (SFS 2010:800).

Möjligheten att välja skola ställer dock nya krav på kommuners organisering av utbildningsplatser och fördelning av resurser mellan olika skolor. Elevernas val mellan olika kommunala och fristående skolor innebär en större rörlighet och osäkerhet i hur många skolplatser, på vilka skolor och i vilka delar av staden som platser och skolor kommer att behövas. Ytterligare en fråga handlar om hur kommuner hanterar skolvalet för att skapa transparens, tydlighet och möjligheter för vårdnadshavare och elever att kunna delta och nyttja sina rättigheter till utbildning och val av skola på ett likvärdigt sätt. Skolval är därmed en angelägenhet som rör en rad aktörer, som befinner sig på olika nivåer.

Norrköping är en av de kommuner i landet som har infört obligatoriskt skolval. Från och med höstterminen 2020 är skolval till förskoleklass respektive årskurs 7 obligatoriskt. Med denna studie vill vi bidra med kunskap om skolval utifrån fallet Norrköpings kommun, och detta utifrån flera perspektiv: från såväl väljande elever som från politiker och tjänstepersoner på olika positioner med ansvar för kommunens utbildning. Norrköping är liksom de flesta andra kommuner format av segregation, där boendes levnadsvillkor skiljer sig påfallande åt mellan olika geografiska områden i staden (SCB 2024). Segregation handlar inte enbart om hur levnadsvillkoren ser ut i de mest socialt utsatta delarna av landet, utan om hur levnadsvillkoren ser ut i hela samhället, i stad såväl som på landsbygd (Salonen 2011; Urban 2018). Utifrån ett perspektiv på segregation som en fråga om hur hela samhället är ordnat har vi i denna studie undersökt ett urval av skolor i delar av staden som är geografiskt nära varandra men med olika socioekonomiska förutsättningar.

Studien som presenteras bygger vidare på resultat från en tidigare studie av skolval och segregation i tre medelstora städer (Dahlstedt m.fl. 2019), som visar att skolval innebär en rad utmaningar för såväl tjänstepersoner och politiker som elever. Detta gäller inte minst möjligheten till långsiktig planering. Ur elevers synvinkel framkom en rad olika sätt att se på val av skola, vilka kunde relateras till elevernas sociala bakgrund.

Mot denna bakgrund är syftet med föreliggande rapport att undersöka hur skolval förstås, görs och organiseras, med särskilt fokus på organiseringen av obligatoriskt skolval i Norrköpings kommun. Rapporten vägleds av följande frågeställningar:

1. Vilka politiska ambitioner ligger bakom införandet av obligatoriskt skolval?
2. Hur organiseras obligatoriskt skolval i Norrköpings kommun?
3. Vilka svårigheter respektive möjligheter kan identifieras med denna organisering?
4. Hur resonerar elever kring val av skola, dels inför årskurs 7, dels efter att valet gjorts?

Rapporten baseras på intervjuer med elever, politiker och tjänstepersoner. Fråga ett besvaras med hjälp av intervjuer med kommunpolitiker som är och har varit engagerade i utbildningsfrågor i Norrköpings kommun. Fråga två och tre besvaras med hjälp av intervjuer med tjänstepersoner som arbetat med kommunens genomförande av obligatoriskt skolval, medan fråga fyra besvaras med hjälp av intervjuer med elever. Utifrån svaren på dessa fyra frågor diskuterar vi avslutningsvis relationen mellan politiska ambitioner, organisering och elevers tankar om skolval.

Tidigare forskning har i hög grad riktat fokus mot vårdnadshavares perspektiv på skolval liksom betydelsen av strukturella faktorer för hur skolval görs. Med denna rapport vill vi särskilt framhålla betydelsen av elevers tankar

om skolval. Elevers starka betoning på sociala faktorer såsom trivsel, trygghet och kompisar utgör en väsentlig grund när det gäller att skapa en djupare förståelse för skolvalets mångfacetterade dynamik, genom att elevernas berättelser riktar ljuset mot skolvalets personliga och sociala dimensioner. Med rapporten vill vi bidra med kunskap om de utmaningar och möjligheter med obligatoriskt skolval som kommunen står inför när det kommer till att planera skolans verksamhet och möta elevers förväntningar och tankar om skolval.

Vår förhoppning är att rapporten ska ge värdefulla perspektiv på frågan *om* och *på vilket sätt* obligatoriskt skolval kan vara ett sätt för kommuner att möta problem i fråga om segregation och växande klyftor i skolan. Sådana perspektiv är viktiga för att skolan ska kunna leva upp till det övergripande uppdraget att erbjuda elever en likvärdig utbildning.

Innan vi presenterar studiens huvudsakliga resultat vill vi dock inleda med en bakgrund som placerar in studien i ett bredare forskningssammanhang, med särskilt fokus på rätten till utbildning, skolval och segregation, där vi också berör organiseringen av obligatoriskt skolval. Därefter presenteras studiens genomförande, metodologiska ställningstaganden, samt principer för insamlande och analys av empiriskt material.

Skolval i en delad stad: en bakgrund

Rätten till utbildning

Utbildning utgör en av välfärdsstatens grundläggande sociala rättigheter, samtidigt som denna rättighet också är en plikt. Att delta i grundskolans undervisning är nämligen just det: en lagstadgad plikt (SFS 2010:800). Rätten till utbildning tillhandahålls och tar olika skepnad på olika platser, vid olika tidpunkter, med avstamp i olika idéer om såväl utbildning som utbildningens roll i samhället.

Utifrån ett bredare historiskt perspektiv kan vi se hur rätten till utbildning har tagit form i ett spänningsfält mellan å ena sidan *reproduktion*, å andra sidan *förändring* av samhällets sociala ordning (Dahlstedt & Olson 2019). Inom utbildningssystemet har det under lång tid funnits en inneboende tendens att återskapa hierarkier i samhället (Bourdieu & Passeron 1990). Inte minst på grund av att utbildning organiseras med syfte att förmedla de normer och ideal som är dominerande i samtiden, från den ena generationen till den andra (Broady 1991; Bunar 2005; Palme m.fl. 2002). Genom utbildningssystemet fostras den uppväxande generationen till medlemmar av samhällets gemenskap, till att anamma rådande normer och förväntningar om vilka skyldigheter de behöver fullgöra liksom vilka rättigheter de har att tillägna sig (Dahlstedt & Olson 2019).

Inom ramen för den svenska välfärdsmodell som byggdes upp från mellankrigstiden och framåt har utbildning använts som ett välfärdspolitiskt redskap, med ett tydligt kompensatoriskt uppdrag (Larsson & Westberg 2019; Richardson 2010). Genom en rad reformer var ambitionen att rätten till utbildning skulle göras tillgänglig inte bara för de mest resursstarka delarna av befolkningen, utan även för resterande delar av befolkningen. På så vis skulle ambitionerna om att skapa ett jämlikt samhälle kunna uppnås.

I takt med de senaste decenniernas generella omvandling av den svenska välfärdsmodellen har utbildning kommit att anta delvis ny skepnad (Altermark & Dahlstedt 2022; Blomqvist 2004; Richardson 2010; Harling 2017). Förenklat kan omvandlingen beskrivas som ett skifte från en övergripande tanke om utbildning som en offentlig angelägenhet (*public good*) till en alltmer dominerande idé om utbildning som en individuell angelägenhet (*private good*), som den enskilda individen bör ges större möjlighet att tillägna sig enligt sina egna intressen, önskemål och behov (Allelin 2019; Englund 2020; Beach & Dovemark 2019). I linje med dessa idéer om individens frihet och rätt till självbestämmande genomfördes under det tidiga nittioalet en serie reformer som lade grunden för både det fria skolvalet och en utökad etableringsrätt för fristående skolor, som gjorde det möjligt för elever att välja mellan flera olika skolor (Fejes 2010; Forsberg 2015; Dahlstedt m.fl. 2019).

Sociala rättigheter, såsom rätten till utbildning, arbete, ekonomisk trygghet och boende, är inte isolerade, utan hänger samman med varandra i mönster som kan innebära att olika sociala rättigheter såväl förstärker som undergräver varandra. Individens *faktiska* möjlighet att tillgodogöra sig den *formella* rätten till utbildning hänger intimt samman med klasstillhörighet, kön, etnokulturell bakgrund liksom en rad andra sociala kategoriseringar, som på olika vis har betydelse för vem som väljer att utbilda sig till vad och med vilken framgång (Beach & Dovemark 2019; Lindbäck 2021). Barn som växer upp i familjer med högre utbildningsnivå förväntas exempelvis i större utsträckning ägna sig åt studier, jämfört med barn som vuxit upp i mer studieovana hemmiljöer. Dessutom skiljer sig tillgång till stöd i hemmiljön mellan olika delar av befolkningen, inte minst i relation till klass, kön och etnokulturell bakgrund (Herrman & Hermansson 2003; Jonsson 2015). Dessa olika förutsättningar tenderar i sin tur att bidra till skillnader i skolprestationer mellan elever från familjer med högre respektive lägre utbildningsnivå (Gustafsson & Yang-Hansen 2017). Därtill har studier visat att normer om studie- och yrkesval tenderar att sammanfalla med såväl klass som kön och etnokulturell bakgrund där vissa framtidsval för olika delar av befolkningen ses som mer möjliga och eftersträvansvärda än andra (Lundqvist 2010; Fejes & Haake 2013; Mood & Jonson 2023).

Kommuners ansvar för skolval och skolplacering

I Sverige har kommunerna genom nationell lagstiftning tilldelats ett stort ansvar för att tillgodose individens sociala rättigheter, däribland rätten till utbildning. Kommunens ansvar regleras i skollagen som anger att hemkommunen är ansvarig för att tillgodose alla elevers behov av skolplats och att vårdnadshavarens önskemål ska ligga till grund för skolplaceringen (SFS 2010:800, 9 kap. 15 §, 10 kap. 30 § 31 §). Vidare har kommunen ett ansvar att informera vårdnadshavare om de olika skolor som finns i kommunen, både de skolor som drivs i kommunal regi och fristående skolor. Informationen ska vara saklig, relevant, jämförbar, lättförståelig och lättillgänglig (Skolverket 2025).

Kommunerna har dock frihet att bestämma hur de organiserar skolplacering och vilka principer som utgör grund för skolplacering. En princip som Skolverket (2025) beskriver att kommunen har att förhålla sig till är närhetsprincipen, det vill säga att vårdnadshavarens önskemål om skola inte får gå ut över en annans elevs rätt till placering vid en skola nära hemmet. Närhetsprincipen kan dock tillämpas på olika vis, exempelvis kan flera skolor bedömas likvärdiga när det gäller möjlighet att ta sig till skolan även om de inte ligger på samma avstånd från hemmet. Närhetsprincipen innebär alltså inte alltid att en elev har rätt att bli placerad vid den skola som ligger närmast hemmet. Ett annat exempel på princip som kommuner kan tillämpa är syskonförtur, det vill säga att om en elev har ett syskon som går på en viss skola så har denne förtur till plats på skolan. Denna princip får dock inte tillämpas

på ett sätt som går emot bestämmelserna om vårdnadshavares önskemål eller närhetsprincipen (Skolverket 2025).

Fristående skolor kan, om det inte finns plats till alla sökande, göra ett urval utifrån kötid, syskonförtur och geografisk närhet eller verksamhetsmässig anknytning. Hur skolvalet och skolplaceringen går till skiljer sig dock mellan kommuner. I vissa kommuner gör kommunen en initial placering. Elever och vårdnadshavare svarar på denna och kan, om de inte är nöjda med placeringen de fått, lämna önskemål om placering vid en annan skola. I andra kommuner organiseras skolvalet genom ett digitalt system där vårdnadshavare inför skolplacering anger vilka skolor de önskar placering vid. I vissa kommuner, såsom Norrköping, ingår både kommunala och fristående skolor i detta ansökningssystem. I andra kommuner ingår endast kommunala skolor i det digitala systemet.

För kommunerna innebär det att de – oavsett om kommunen är stor eller liten, har god eller mindre god ekonomi, utgörs främst av stad eller glesbygd – behöver fördela och planera utbildningsplatser och resurser på ett sätt som gör det möjligt att möta elevernas olika behov. Frågor om resursfördelning, skolors placering och storlek, elevsammansättning på de enskilda skolorna och utbildningens kvalitet är på så vis nära relaterade till hur kommuner organiserar skolverksamheten, skolval och skolplacering. Det är en organisering och planering som idag har andra förutsättningar än tidigare i och med att kommunerna inte längre är den enda aktören som anordnar utbildning och erbjuder skolplatser för kommunens invånare. Detta inkluderar även utbildning vid fristående skolor som är belägna i kommunen.

Skolval och segregation

Skollagen (2010:800 1 kap. § 8 och 9) anger att grundskolan ska vara tillgänglig och likvärdig för alla, oavsett i vilken kommun du bor, oavsett sociala och ekonomiska förhållanden och oavsett vilken huvudman som anordnar utbildningen. Därtill ska utbildningen vara av hög kvalitet, även om den kan utformas på olika sätt, utifrån såväl individens behov som lokala behov och förutsättningar. Begreppet likvärdighet, så som det är formulerat i skollagen, rymmer därmed ett uttalat *kompensatoriskt uppdrag*. Det vill säga, utbildningen ska väga upp för elevers olika förutsättningar att tillgodogöra sig utbildning.

Med det tidiga nittioalets skolvals- och friskolereformer har skolväsendet allt mer ordnats enligt marknadslänkande principer (Bunar 2009; Dahlstedt & Fejes 2018). Med tiden har det fria skolvalet alltmer kommit att framstå som ett mer eller mindre självklart inslag i det svenska utbildningslandskapet, bland såväl elever och vårdnadshavare som lärare och politiker (Dovemark 2017). Därmed har det under lång tid inte heller förts någon omfattande debatt om motiven till reformerna eller deras konsekvenser (Lundahl m.fl. 2014). En

utbildningspolitisk fråga som däremot återkommande har debatterats rör fristående aktörers möjlighet till vinstuttag (Larsson 2021).

Runtom i landet har det under de senaste decennierna skapats regionala skolmarknader, där elever ges möjlighet att välja skolor utifrån sina behov och intressen. Dessa marknader skiljer sig väsentligt åt mellan olika delar av landet. Forskning har främst fokuserat på skolmarknadens etablering och praktiker i städerna där elever har flest valmöjligheter i form av skolor att välja mellan. I stora delar av landet, i synnerhet i glesbygden, finns dock inte samma valmöjligheter (Andersson m.fl. 2021; Holm & Lundahl 2018; Beach & Öhrn 2021).

Även om det finns forskning om skolval i mellanstora städer (Dahlstedt m.fl. 2019) har störst intresse riktats mot hur skolval organiseras och görs i landets tre största städer (Ambrose 2016; Sjögren 2020; Lindbäck 2021). Skillnader vad gäller skolmarknadernas etablering och tillgängliga valmöjligheter är synliga både mellan och inom kommuner. I Norrköping har elever bosatta mer centralt i kommunen betydligt fler skolor att välja mellan jämfört med elever bosatta längre ut från stadskärnan. Även om det formellt sett finns möjlighet att välja skolor som ligger längre ifrån hemmet kan avståndet göra att dessa alternativ inte framstår som reellt valbara av ekonomiska, tidsmässiga eller andra skäl.

På landets mer etablerade skolmarknader råder hård konkurrens om eleverna mellan skolor. I denna konkurrens är det för skolorna helt nödvändigt att synas och höras. Därmed har marknadsföring blivit ett allt viktigare inslag i skolornas vardag. Forskning har beskrivit skolmässor som ett slags epicentrum för skolmarknaden. De är fysiska platser där skolorna möter sina potentiella väljare och framtida elever (Harling 2017). I konkurrensen blir skolornas arbete med att stärka sina respektive varumärken centralt (Dovemark 2017), något som inte bara handlar om utbildning, utan exempelvis om att tillhandahålla datorer och surfplattor med skolans logotyp (Thelin 2019).

Även om en sådan marknadslogik är mer framträdande hos fristående skolor och särskilt de större koncernerna, så är logiken något som såväl mindre fristående aktörer som kommunala skolor behöver förhålla sig till vad gäller sitt sätt att positionera sig och informera potentiella skolväljare om sin verksamhet (Allelin 2019). Relationen mellan fristående och kommunala skolor är en fråga som inom forskning har belysts ur en rad synvinklar, bland annat med fokus på de olika spelregler som gäller för skolor med olika huvudmän (Vesterberg & Dahlstedt 2019), där inte minst förekomst av fristående skolors särskilda kösystem har diskuterats (Gustafsson m.fl. 2016), såväl som vissa tendenser till skillnader i betygssättning mellan fristående och kommunala skolor (Vlachos 2019). Ytterligare frågor som uppmärksammas rör skolors fördelning av resurser för särskilt stöd till elever som är i behov av sådant (Magnusson 2020) liksom lärartäthet (Englund 2018).

I marknadsskolans spår har forskning pekat på en rad utmaningar. En av utmaningarna som påtalats i såväl forsknings sammanhang som i offentlig debatt är *segregation*. Segregation innebär rumslig uppdelning där olika delar av befolkningen, inte minst i termer av klass och migrationsbakgrund (Brandén & Bygren 2022), koncentreras till vissa platser, som kan finnas i både städer och på landsbygden. Det finns flera dimensioner av segregation, såsom boende, arbete och försörjning, ekonomiska och sociala resurser, som är intimt förbundna med varandra (Stigendal 2016; Urban 2018). Segregationens olika dimensioner är av stor vikt för elevers möjligheter att både tillägna sig utbildning och att välja skola.

Under de senaste årtiondena har den socioekonomiska segregationen gradvis tilltagit i Sverige. I ljuset av de växande ekonomiska klyftorna framgår det allt tydligare att landets geografi har blivit alltmer uppdelad. Utvecklingen märks inte bara i de större städerna, utan utgör ett bredare mönster som går igen i landet som helhet (Delmos 2022; SCB 2024). Platser över hela landet har blivit alltmer polariserade, vilket inte minst illustreras i stora skillnader i barns och ungas uppväxtvillkor beroende på var någonstans i landet de bor (Dahlstedt & Ekholm 2020; MUCF 2022; MUCF 2024). Mönstret kan skönjas både inom städer och mellan stad och landsbygd (BO 2018; Erlingsson m.fl. 2024).

Internationell forskning har slagit fast att det finns ett tydligt samspel mellan elevers val av skola och samhällets segregationsmönster, ett samspel som återfinns såväl i andra delar av världen som i Sverige (Jheng m.fl. 2022; Trumberg 2019). När det gäller elevers val av skola baseras dessa på en rad faktorer, däribland elevers preferenser, tankar om skolors elevsammansättning och idéer om (o)likhet eller rätt blandning av elever, skolprestation, närhet till skolan, och elevers socioekonomiska förutsättningar. Sammantaget kopplar detta samman elevers val med samhällets segregationsmönster (Bunar 2022; Greaves 2024).

Svensk forskning har visat att skillnader mellan skolor både mätt i elevsammansättning, pedagogisk profil och skolors resultat, har ökat över tid. Skolans segregation har därmed tilltagit, i synnerhet gäller detta i storstadsregioner som har en mer konkurrensutsatt skolmarknad (Böhlmark m.fl. 2016). Dessa ökade skillnader hänger samman med en alltmer påtaglig boendesegregation, som i sin tur ligger till grund för elevers val av skola (Dahlstedt & Fejes 2018; Gustafsson & Yang Hansen 2017; Holmlund 2016; Östh m.fl. 2013).

Ett sätt att byta skola som identifierats i forskning kan vara att flytta, det vill säga att använda bostadsmarknaden som instrument för skolval (Andersson m.fl. 2025). Därtill har forskning pekat på en rad mönster för hur elever väljer skola och på vilka grunder. Elever från resursstarka hushåll tenderar i större utsträckning att välja skolor där elever med liknande uppväxtvillkor går (Kallstenius 2010; Söderström & Uusitalo 2010; Trumberg 2011). Många väljer

att antingen aktivt eller passivt välja att följa närhetsprincipen, det vill säga att välja den skola som ligger närmast bostaden (Skawonius 2005; Ambrose 2016). Bland motiven till att *inte* välja den närmaste skolan återkommer avsaknad av kunskap om de alternativ som finns. Ett annat motiv är att elever inte upplever sig hemmahörande i skolor som ligger utanför områdena där de bor, vilket i sin tur kan skapa känslor av osäkerhet och otrygghet (Skawonius 2005; Ambrose 2016; Harling 2017).

Elevers val av skola hänger därmed samman med både elevers och bostadsområdets socioekonomiska förhållanden, men samtidigt också med elevers föreställningar om såväl skolors elevsammansättning och profil som olika bostadsområdets rykte och status (Bunar 2022, 2001, 2009; Forsberg 2015; Billingham & Hunt 2016; Alves m.fl. 2015; Holmlund 2016; Andersson m.fl. 2010). Dessa föreställningar grundar sig inte sällan på etablerade stereotyper om elever och skolor; vilka skolor som anses bra och dåliga, där åtskillnad görs mellan exempelvis ”rika” och ”bonniga”, ”svenskar” och ”invandrare” (Ambrose 2016; Harling 2017).

Andra identifierade samspel är de mellan val av skola och betyg, och närmare bestämt huruvida skolan har en teoretisk eller praktisk profil eller om skolans elever anses vara hög- eller lågpresterande (Thelin 2019). Elevers val formas därtill av såväl skolans elevsammansättning och betyg som föreställningar om både klasskamrater och deras betyg. Jämförelser med klasskamrater tycks spela roll för vilka skolor som väljs och vilka som väljs bort, på så vis att skolval till viss del görs med grund i hur kompisar väljer (Rosenqvist 2017). Därtill tycks förväntningar om både egna och kamraters prestationer och betyg ha en viss betydelse för val av skola, där särskilt elever som går på skolor med höga medelbetyg men som själva har väsentligt lägre betyg än sina klasskamrater tenderar att välja gymnasier med lägre antagningspoäng än elever med motsvarande betyg i skolor där genomsnittsbetygen är lägre (Jonsson & Mood 2008).

Navigerandet på skolmarknaden skapar inte sällan svårigheter och oro hos elever över att inte veta vilket val som är det bästa (Ambrose 2016; Harling 2017). Skolval är dock inte enbart en angelägenhet för elever, utan i allra högsta grad även för deras vårdnadshavare. Skolvalet har med tiden blivit en högst påtaglig del av föräldrars engagemang i barnens tillvaro och skolgång (Oria m.fl. 2007), inte minst har det blivit en självklar del av den urbana medelklassens föräldraskap (Sjögren 2020). Segregationens mekanismer bidrar sammantaget till att utbildningslandskapet alltmer delas upp i till- och frånvalsskolor, där vissa skolor uppfattas som bättre, andra som sämre, vilket i sin tur driver på en accelererande åtskillnad mellan eftertraktade innerstadsskolor och bortvalda skolor i den urbana periferin (Kallstenius 2014; Ambrose 2016; Fjellman m.fl. 2019).

Forskning visar dock att samspelet mellan skolval och segregation inte är entydigt. Det tycks inte finnas något generellt samband mellan elevers

aktiva val av skola och deras framtida studie- och yrkeskarriärer. Det enda påvisade sambandet är ett svagt positivt samband mellan skolval och framtida studie- och yrkeskarriärer för elever med utländsk bakgrund, boende i socioekonomiskt utsatta områden. Men, trots detta svaga samband är det viktigt att skilja skolegregation på individuell respektive samhälls nivå. Skolval kan i vissa fall bidra till social mobilitet för enskilda individer, men på en generell samhällsnivå tenderar skolval att förstärka snarare än minska skolegregationen (Trumberg & Urban 2021). Resonemanget kan också relateras till frågan om segregation på grundval av etnokulturell sammansättning. Även om skolval till viss del görs utifrån föreställningar om etnokulturell likhet så tycks sådana val endast ha mindre effekt på skolegregation i en vidare bemärkelse, eftersom sammansättningen i huvudsak fortsätter att följa bostadsområdenas segregationsmönster (Mutgan m.fl. 2025).

Sammantaget har forskning visat på samband mellan skolval och de olika sociala villkor som finns på olika platser, bland olika grupper. Grundskolans skolval regleras i Skollagen, som anger att en ”elev ska placeras vid den av kommunens skolenheter där elevens vårdnadshavare önskar att eleven ska gå”. Dessa önskemål får endast frångås i de fall där skolplaceringen medför, såsom det anges, ”betydande organisatoriska eller ekonomiska svårigheter för kommunen”, eller i de fall där ”det är nödvändigt med hänsyn till övriga elevers trygghet och studiero” (Skollagen, 10 kap, 30§). Skollagen föreskriver alltså att kommunen ska erbjuda möjlighet att välja skola, men inte att skolval behöver vara obligatoriskt.

I diskussionen om samspelet mellan segregation och skolval har en rad reformförslag förekommit, däribland genomförande av obligatoriskt skolval. I denna diskussion har det förekommit förhoppningar om att saklig information och fler aktiva skolväljare – i synnerhet bland de med mer begränsad tillgång till olika resurser – ska kunna bidra till att motverka segregation. Införandet av obligatoriskt skolval föreslogs exempelvis 2016 av Skolkommissionen i slutbetänkandet *Samling för skolan*, med följande motiv: ”Ett obligatoriskt skolval som kombineras med relevant och allsidig information till elever och vårdnadshavare bör övervägas, i syfte att skapa likvärdiga förutsättningar för alla att fatta genomtänkta utbildningsbeslut” (SOU 2016:38, s. 128). Förslaget genomfördes förvisso inte nationellt. Däremot har vissa kommuner valt att införa obligatoriskt skolval, däribland Norrköpings kommun som införde obligatoriskt skolval inför höstterminen 2020.

Metod och material

Den empiriska studie som presenteras i denna rapport är designad som en kvalitativ intervjustudie. Vi har intervjuat kommunala politiker om deras ambitioner med och tankar kring införandet av obligatoriskt skolval samt tjänstepersoner som arbetar med att omsätta det obligatoriska skolvalet i praktiken. Därtill har vi intervjuat ett antal skolväljande elever, dels i grupp när de stod inför valet, dels enskilt en tid efter att de börjat på skolan de placerats på. Samtliga intervjuer dokumenterades med ljudinspelning och transkriberades ordagrant. Vid genomgång av de transkriberade intervjuerna har samtliga personuppgifter anonymiserats. Nedan följer en redogörelse för hur vi konkret genomförde intervjustudien och hur vi har gått till väga när vi har bearbetat de transkriberade intervjuerna.

För det första intervjuade vi tre politiker som vid tiden för studiens genomförande var ledamöter i utbildningsnämnden i Norrköpings kommun. De politiker som tackade ja och deltog i intervjuer representerade Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Liberalerna.

För det andra intervjuade vi sammanlagt åtta tjänstepersoner på olika positioner och nivåer inom utbildningskontoret och annan kommunal verksamhet som är relaterad till organiseringen av skolval. Dessa personer valdes ut med grund i att de genom sina arbetsuppgifter hade insyn i och kännedom om organiseringen av obligatoriskt skolval i Norrköpings kommun. Vid besök på de skolor (F-6) som ingår i studien träffade vi även rektorer där tre av dessa intervjuades. Data från intervjuerna med politiker, tjänstepersoner och rektorer gav oss ett empiriskt underlag för att besvara frågeställningar ett till tre, det vill säga frågor om politiska ambitioner, organisering och eventuella utmaningar med införandet av ett obligatoriskt skolval i kommunen.

För det tredje intervjuade vi skolväljande elever vid fyra olika skolor lokaliserade i olika delar av centrala Norrköping. De fyra skolorna som ingick i studiens strategiska urval valdes då de är geografiskt närliggande varandra men placerade i områden med olika socioekonomiska förutsättningar. En av skolorna är, enligt Boverkets (2025) ojämlikhetsindex, placerad i ett område med "stora socioekonomiska utmaningar" (områdestyp 1). Två av skolorna är placerade i ett område med "goda socioekonomiska förutsättningar" (områdestyp 4). Den sista skolan är belägen i ett "socioekonomiskt blandat område" (områdestyp 3), i gränslandet mellan områden kategoriserade som områdestyp 1 och 4.

Eftersom skolorna är belägna centralt i kommunen kan vi med studien inte uttala oss om hur elever som väljer skolor i omkringliggande landsbygd tänker kring sina val av skola. Dock motiveras det med att det är i staden som ett större utbud av skolor att välja mellan finns vilket gör skolval till en mer angelägen fråga. För att bidra med kunskap om elevers tankar om skolval valde vi att intervju enbart elever och inte deras vårdnadshavare. Däremot vet vi från

tidigare forskning att vårdnadshavare intar en viktig roll vid elevernas val av skola (Harling 2017; Sjögren 2020). För att ändå få syn på vårdnadshavare roll har vi vid intervjuerna med elever ställt specifika frågor om vårdnadshavares roll och betydelse för deras skolval.

I ett första steg genomfördes fokusgruppsintervjuer med elever i årskurs 6 på de fyra skolor som ingår i studiens urval, i samband med att de nyligen genomfört sina val av skola inför årskurs 7. Forskarna kontaktade inledningsvis de fyra skolorna och gav då skriftlig information om studiens syfte, forskningsetik, klaggjorde att deltagande kräver samtycke och förklarade konkret vad detta innebär.

De elever som visade intresse av att delta i fokusgruppsintervjuerna fick ytterligare information om hur studien skulle gå till liksom samtyckesblankett för vårdnadshavare att skriva under. Den skriftliga informationen gavs med språk anpassat för åldersgruppen och dess vårdnadshavare. Genom fokusgruppsintervjuerna fick eleverna möjlighet att dela med sig av sina tankar, föreställningar och förväntningar kring valet av skola. Intervjuerna genomfördes av en forskare som utifrån en semistrukturerad intervjuguide med på förhand definierade teman och öppna frågor ledde ett samtal där eleverna gavs utrymme att tillsammans diskutera sina tankar om och erfarenheter av skolvalet.

Sammanlagt genomfördes fyra fokusgruppsintervjuer, med tre till sex deltagare i varje. Utöver dessa fokusgruppsintervjuer genomfördes en enskild intervju med en elev på en av skolorna samt en intervju med två elever. Kriterier för urvalet av elever var att de gick i årskurs 6 på någon av de skolor som ingick i urvalet och att de och deras vårdnadshavare lämnat samtycke till att delta i studien. Intervjuerna kretsade kring hur eleverna funderar om och resonerar kring valet av skola och hur de gjorde när de genomförde sina val, med avseende på om de gjort ett aktivt val, vilka motiv som varit mest vägledande, om eleverna gjort valen på egen hand eller väglett av exempelvis vårdnadshavare och kompisar.

I ett andra steg återkom vi till de elever som deltagit i intervjuer i årskurs 6, med en fråga om att delta i en uppföljande enskild intervju i årskurs 7, och intervjuade de som tackade ja till medverkan om hur de vid detta tillfälle såg på sitt skolval. Sammanlagt intervjuades tio elever. Dessa intervjuer gav oss inblick i huruvida skolvalet blev som eleverna tidigare önskat, hur de resonerade kring sin framtid och betydelsen av att välja skola. Vi informerade återigen om studien, att det är frivilligt att delta, informerat samtycke och att material, data och personuppgifter hanteras konfidentiellt, i enlighet med GDPR. Även vid detta tillfälle användes en semistrukturerad intervjuguide med en uppsättning frågor som handlade om på vilka skolor eleverna placerats i årskurs 7, om skolan motsvarar elevernas förväntningar, om de hamnade där de önskat, om de går tillsammans med några av sina tidigare kompisar, om de lärt känna några nya bekantskaper, samt deras tankar om framtida studie-

och yrkesval. Genom intervjuer med elever, i fokusgrupp och enskilt, har vi fått underlag för att belysa den fjärde frågeställningen, om hur elever resonerar kring skolval inför och efter val av skola inför årskurs 7.

Den mest avgörande skillnaden mellan individuella djupintervjuer och fokusgruppintervjuer är att den individuella intervjun erbjuder tillfälle för deltagaren att resonera utifrån sina egna uppfattningar (Kvale & Brinkmann 2009) medan fokusgruppsintervjuer snarare drar nytta av den interaktion som uppstår mellan deltagarna i samtalet för att synliggöra olika perspektiv på det undersökta fenomenet (Krueger & Casey 2015; Morgan 1993). Genom fokusgruppintervjun synliggörs alltså likheter och skillnader i erfarenheter och samtalsituationen kan göra att resonemangen utvecklas och omvärderas antingen genom att deltagarna ser att andra delar samma erfarenheter eller genom att olika uppfattningar diskuteras (Krueger & Casey 2015; Morgan & Krueger 1993). Mot bakgrund av dessa skillnader mellan intervjuer enskilt och i grupp är vi medvetna om att det kan finnas olikheter gällande vad elever väljer att prata om och hur, i de olika sammanhang som de befinner sig i, i ena fallet tillsammans med flera jämnåriga kamrater, och i andra fallet tillsammans med en obekant, äldre forskare. Därmed ser vi det som en styrka med studiens design att använda olika sorters intervjuer, som ger eleverna större möjlighet till att prata om de saker de är mest bekväma i under respektive tillfälle.

Som ett bakgrundsmaterial har vi också använt oss av intervjuer med tidigare aktiva kommunpolitiker i Norrköping. Dessa politiker satt vid intervjutillfället som representanter i utbildningsnämnden (för Socialdemokraterna, Vänsterpartiet, Miljöpartiet och Liberalerna). Dessa intervjuer genomfördes 2016, som del av ett tidigare forskningsprojekt. Vi har inhämtat samtycke från samtliga politiker till att använda intervjuerna även i denna rapport. Dessa intervjuer har gett oss en värdefull inblick i på vilket sätt skolval har varit en fråga för kommunala politiker under en längre tid. För tydlighetens skull presenteras samtliga intervjuer från kommunpolitiker med årtal för intervjutillfället.

Tabell 1.

Datainsamlingstillfällen	Antal intervjupersoner
Intervjuer politiker utbildningsnämnden 2016	4
Intervjuer politiker utbildningsnämnden 2023	3
Intervjuer tjänstepersoner utbildningsförvaltningen	8
Intervjuer rektorer	3
Fokusgruppintervjuer elever inför skolval	21
Intervjuer elever i åk 7	10

Forskningsetik

Innan vi påbörjade intervjustudien ansökte vi om etikprövning för forskningen hos etikprövningsmyndigheten, vilken godkändes (Dnr 2021-03845). För att säkerställa att vår forskning bedrivs på ett etiskt försvarbart vis har vi arbetat enligt vad Vetenskapsrådet (2024) beskriver som ”god forskningssed”. Inte minst handlar detta om informerat samtycke, konfidentialitet, frivillighet att delta i studien och rätten för intervjupersonerna att när som helst avbryta sin medverkan i forskningen. Under samtliga intervjuer har vi betonat att om någon inte vill svara på en fråga så behöver de inte göra det. Vidare användes öppna frågor för att på så vis möjliggöra för intervjupersonerna att själva välja vad de berättar och hur. I enlighet med Vetenskapsrådets riktlinjer för forskningsetik har vi dessutom genomgående anonymiserat de personer som förekommer i resultaten som presenteras. Namn och övriga uppgifter som kan röja intervjupersonernas integritet utelämnades eller modifierades vid transkriberingen och bearbetningen av det empiriska materialet. Det innebär att vi i resultatet har valt att utelämna samtliga uppgifter om partitillhörighet, befattning, skolor och områden där de är belägna.

Vi kontaktade intervjupersonerna via e-post och/eller telefon och informerade om studiens syfte, att medverkan i intervjun var frivilligt och kunde avbrytas när som helst, att informerat samtycke krävdes och att materialet skulle hanteras med konfidentialitet och enligt GDPR (GDPR, Art 6, p. 1e). När det gällde eleverna så var även deras lärare behjälpliga med att inledningsvis presentera vad en forskare är och vad studien innebar. Vi ville säkerställa att varken elever, politiker eller tjänstepersoner upplevde press från skolorna, kommunen eller forskargruppen att delta i studien. Därför gavs intervjupersonerna god betänketid för att besluta om deltagande i studien och vi erbjöd flera tillfällen och olika kontaktvägar för intervjupersonerna att ställa frågor om studien. Rådata i form av ljudfiler och transkriptioner har förvarats i enlighet med GDPR, oåtkomligt för obehöriga i låsta kontor och skåp på Linköpings universitet. Endast forskargruppen har tillgång till det inspelade och transkriberade materialet och de samtyckesblanketter som samlades in.

Tolkning och analys

Det insamlade datamaterialet bestod av ljudinspelningar av individuella intervjuer och fokusgruppintervjuer. Dessa transkriberades och anonymiserades för att se till att inga personuppgifter eller uppgifter som kan kopplas till enskilda individer presenteras. Därefter analyserades utskrifterna med olika fokus. I intervjuerna med politiker och tjänstepersoner fokuserar analysen på hur intervjupersonerna talar om införande av ett system med obligatoriskt skolval, motiv till införande av detta system, hur genomförandet gick till samt om genomförandet gjort att de förhoppningar som funnits med systemet infriats och vad de ser kan utvecklas i organiseringen av skolval. I analysen av

fokusgruppsintervjuerna riktar vi fokus mot mönster i hur eleverna tänker om skolvalets betydelse, hur de väljer, vem de talar med och vad de tycker om att kunna välja skola. I de individuella intervjuerna följs dessa teman upp genom en tillbakablick på hur eleverna tänkte när de valde och hur de nu upplever att skolvalet blev och vilken betydelse de upplever att val av skola har.

Vid bearbetning och analys av data har vi använt oss av tematisk analys (Braun & Clarke 2006) för att organisera, analysera och beskriva intervju-materialet. Den tematiska analysen valdes då den är väl lämpad för att utforska ett ämne och upptäcka olika uppfattningar eller berättelser om det som studeras, samt för att identifiera nya teman eller betydelser av ett fenomen som tidigare forskning inte har fokuserat på.

Med hjälp av tematisk analys har vi sökt identifiera, analysera och presentera de olika tolkningarna av skolvalets genomförande som intervjumaterialet innehåller. Vår tematiska analys har genomförts i steg där vi börjat med att organisera och beskriva materialet i detalj och noggrant läst igenom intervju-utskriften både som enskilda texter och som en helhet för att se teman och mönster likväl som variationer i intervjupersonernas utsagor. I denna läsning och indelning i teman har vi också undersökt mönster och skillnader i elevers resonemang om skolval mellan de olika skolorna. Mer konkret har vi kodat materialet genom att samla olika utdrag ur intervjuerna till teman som fördjupar förståelsen av skolval. Ett tema kan till exempel vara betydelsen av kompisrelationer för skolval, där den grova tematiseringen visar att sociala relationer är betydelsefulla för valet och en mer finkornig analys visar på vilket sätt och hur viktigt kompisarnas val beskrivs vara i relation till andra aspekter som spelar roll för valet. På så vis har vi stegvis kodat materialet från grovt sorterat till mer fördjupade tematiska beskrivningar.

Utifrån studiens syfte och frågeställningar har vi beskrivit resonemangen om skolval för att ge läsaren en bred bild av vårt material. I ett senare skede har materialet även bearbetats i relation till tidigare forskning för att skapa en fördjupad tolkning av hur resultaten i denna studie kan förstås. Stegvis har vi bekantat oss med materialet genom noggrann läsning av intervjuutskriften, letat koder som vi tolkar som betydelsefulla för studiens frågor och sammanställt dem i teman. Därefter presenteras mönster och exempel från intervjuerna i text där vi både vill beskriva mönster och visa exempel på variationer i materialet. Till exempel hur olika intervjupersoner kan ha skilda uppfattningar om betydelsen av ett visst tema. På så vis har den tematiska analysen väglett oss i sorteringen av intervjumaterialet.

Förutom att intervjuerna skett både enskilt och i fokusgrupp, har vi i analysen av materialet också tagit hänsyn till den tidsaspekt som det innebär att vi har intervjuer från olika tidpunkter och vilka likheter och skillnader som blir synliga när vi jämför hur politiker, tjänstepersoner och elever berättar om skolval. Analysen har alltså gjorts både med fokus på det individuella

resonemanget och på mönster av sätt att resonera samt på eventuella skillnader, variationer och nyanser över tid.

Med den analys som presenteras i rapporten vill vi belysa de betydelse som politiker, tjänstepersoner och elever tillskriver skolval och dess organisering i Norrköpings kommun. Studien bidrar därmed med kunskap om hur politiker och tjänstepersoner resonerar om och förhåller sig till skolval och olika sätt att organisera skolval, samt hur elever tänker både inför och efter skolvalet, hur de ser på möjligheten att välja skola, på vilka grunder valet görs och vilken betydelse de ser att skolval har för dem nu och i framtiden. Utifrån studiens empiriska grund är resultaten först och främst giltiga för Norrköpings kommun. Vår förhoppning är dock att studiens resultat och slutsatser kan vara av relevans också som en grund för att diskutera frågor om skolvalets organisering och praktiker också i andra kommuner, med liknande och helt annorlunda förutsättningar.

Utifrån de teman som vi identifierat i intervjuerna presenteras resultatet i följande kapitel med fokus dels på organisering och förutsättningar för det obligatoriska skolvalets genomförande, dels på elevernas skolval när de stod inför att välja och när de blickar tillbaka på valet.

Organisering och förutsättningar

I denna del av rapporten beskrivs de politiska ambitionerna med införandet av obligatoriskt skolval i Norrköping utifrån hur de politiker och tjänstepersoner som vi har intervjuat resonerar. För att kunna belysa dagens situation och ge en tillbakablick på varför obligatoriskt skolval införts i Norrköpings kommun presenteras även resultat från intervjuer med fyra politiker från olika partier som var engagerade i utbildningsfrågor under 2016 och hur de då resonerade kring skolval. I det följande avsnittet diskuteras de organisatoriska förutsättningar som upplevs viktiga för att implementera ett ändamålsenligt och väl fungerande skolval samt vilka eventuella utmaningar med införandet av ett obligatoriskt skolval i kommunen som identifierats.

Skolval som (icke)politisk fråga

Redan 2016 hade vårdnadshavare rätt att stå i kö till och välja en fristående skola eller ansöka om byte till en annan kommunal skola än den skola som eleven placerats vid. Nedan ser vi hur en politiker från den sittande majoriteten 2016 reflekterade över skolpolitiken ur ett längre tidsperspektiv där en alltför detaljstyrd skola väckt en önskan om möjlighet till större frihet inom skolväsendet:

Nej, alltså det var, den tidens, jag tror hela Socialdemokraterna hade börjat öppna upp på åttio- och nittioalet så att det ska man inte glömma bort den tidens diskussion, man upplevde den kommunala sfären som väldigt tillsluten, det fanns inga möjligheter för att göra någonting annat, man kände sig väldigt instängd. Det fanns en väldigt tydlig sextioalets lärarutbildning och hela den lgr69 som var väldigt så här styrd. Det var dels en protest mot det som också kom på åttiotalet, man ville ha en större frihet (Politiker 1 2016).

När skolvalet sedan realiserades var en politisk utmaning att förmå medborgarna att utnyttja sin valfrihet. Följande citat från en oppositionspolitiker vittnar om att det fanns en uppfattning att möjligheten att välja skola var en fråga för kommunen att arbeta med för att få fler att aktivt välja skola, inte minst i termer av att sprida information till vårdnadshavare.

Jag tänker att vi inte har kommit lika långt vad gäller att hjälpa alla, att det är ett fritt skolval, du har möjlighet för dina barn att välja "de här finns". [...] Det är inte så etablerat [...]. Och det är därför jag tycker [...] vi behöver vara duktiga på att informera kring det här (Politiker 3 2016).

Även nedanstående citat, från en politiker som satt i den styrande majoriteten 2016, visar att skolvalet främst sågs som en *möjlighet* som erbjuds, och inte

som ett val som är obligatoriskt att göra. Skolval *kan* göras, men det går också att välja att inte göra ett skolval.

Alla föräldrar ska ha en möjlighet att *förstå*, att du *kan* göra ett val. Om du sen väljer att inte göra det, men det ska vara enkelt och då krävs ett bra samarbete med de fristående. Det ska vara lätt att göra det här valet (Politiker 1 2016).

I citatet ovan uttrycks en vilja att göra det enklare för vårdnadshavare att välja skola och att det, för att underlätta ett sådant val, krävs en organisering som synliggör både kommunala och fristående skolor som möjliga val. Ytterligare en politiker som intervjuades 2016 resonerade kring valets betydelse för vissa vårdnadshavare i form av en vilja att vara goda föräldrar genom att göra bra val för sina barn.

Jag tror föräldrar idag har en enorm drivkraft att göra det bra för sina barn. Men jag skulle säga att man är alldeles för fokuserad på *val*. Om du [...] pratar med föräldrar om vad de pratar om så är det liksom vilken förskola ska man välja. Inom kommunala, man går runt och tittar, man kollar och försöker hitta det som är bäst. Och man vet att den där är bra och den där är dålig och [...] redan där så är de riktigt fokuserade på val. Man har kommit in i ett valtänk liksom. Man känner en press på sig. [...] Om du inte väljer så är du en dålig förälder. Nu pratar vi om socioekonomiskt starka grupper. För det är ju de som gör valen. Och kommer man då till skolan så, lågstadiet, sen börjar liksom det här, ”nu måste vi välja”. [...] Jag tror att det också är en press även där: ”Nu ska vi göra ett val” (Politiker 1 2016).

En skillnad mellan år 2016 och 2023 är att de politiska ambitionerna 2016 var att få vårdnadshavare att *förstå* att de faktiskt *kan* göra ett skolval och att målet 2023 handlar om att få alla att *göra* ett obligatoriskt skolval. Både 2016 och 2023 handlar de politiska ambitionerna med skolval till stor del om de som *inte* väljer skola. En politiker från intervjuerna 2016 beskriver att elevunderlaget på de olika skolorna påverkas när flera vårdnadshavare väljer från en enskild skola och de elever som blir kvar på skolan är icke-väljare.

Men alltså, att *välja till* någonting i stället för att *välja från* någonting, det kan jag sympatisera med. Däremot tycker jag det är lite jobbigt att det blir icke-väljarna kvar. Det blir ett elevunderlag som är väldigt svårhanterat (Politiker 3 2016).

Tjänstepersonerna som intervjuades 2022–2023, efter att det obligatoriska skolvalet infördes, beskriver återkommande att andelen vårdnadshavare som inte väljer skola har blivit väsentligt färre, vilket följande uttalande från en intervjuad tjänsteperson visar: ”Jag upplever faktiskt inte att det är så många som inte gör ett val” (Tjänsteperson 4). Denna upplevelse får stöd av en annan

tjänsteperson som hänvisar till uppföljningar och statistik som tagits fram inom kommunen.

Vi har ju gjort uppföljningar, och jag har fått statistik på hur många som har gjort ett aktivt val som är komplett. [...] andelen deltagare som har gjort ett aktivt val är högre i år än förra året till exempel. [...] om jag har tolkat det rätt så är det åttionio procent som har gjort ett komplett val, och fyra procent som saknar godkännande från båda vårdnadshavare (Tjänsteperson 1).

När vi pratade med en politiker och frågade om vilka som genomförde och inte genomförde skolval innan införandet av det obligatoriska skolvalet menade denne att det tidigare var mest aktiva och engagerade föräldrar som gjorde skolval:

De som valde aktivt förut, det var de som hade föräldrar som var engagerade, brann för, ville någonting särskilt. Ofta kopplat till fotboll eller idrott, så. Och det är inte nödvändigtvis att du tänker ett skolval utan mitt barn håller på med den här idrotten och det vill jag jobba mer med (Politiker 3 2023).

I citatet ovan ges exempel på skäl till att välja skola och att eleven hade ett särskilt intresse som gjorde att vårdnadshavare valde en särskild skola med en viss inriktning. Att välja förknippas även här med att vara en god, aktiv och medveten förälder. Frågan om att välja till eller från olika skolor återkommer i resonemangen om skolval. I en intervju från 2016 beskrev en politiker i opposition en farhåga att skolval skulle kunna användas av vissa vårdnadshavare för att välja bort skolsammanhang som de upplever som skrämmande.

Jag menar, vi lever ju i ett ganska främlingsfientligt samhälle nu, alltså de mediala vindarna och de politiska vindarna också. Då kan man ju välja sig bort från vissa saker. Som man är rädd för. Kanske grundat (Politiker 4 2016).

I citatet relaterar politikern skolval till en samhällsutveckling där bortval kan vara grundade i politiska och mediala framställningar av skolan som underblåser främlingsfientlighet och rädsla för vissa skolor.

En återkommande betraktelse bland de politiker vi har intervjuat är införandet av obligatoriskt skolval som en relativt opolitisk fråga, eller åtminstone inte som en särskilt politiskt laddad fråga. Här sticker dock ett parti ut, såväl 2016 som 2023 uttrycker en politiker från detta parti en mer skeptisk inställning till skolval.

Nej, jag har svårt att se att det finns några positiva [sidor av skolvalet], så. Vi från partiet tycker ju hela den här bilden av att man ska välja den bästa skolan, att det ska vara så, vi vill ju att alla skolor ska vara bra (Politiker 2 2023).

Även 2016 menade politiker från samma parti att skolval är en väsentlig politisk fråga, men att frågan inte i samma utsträckning sågs som en politiskt laddad fråga av andra partier.

Det här med skolvalet är ju en engagerande fråga och särskilt inom partiet. Det är ju inte så kontroversiellt i andra partier (Politiker 4 2016).

Ett exempel på hur det kan låta när skolvalet beskrivs som en mindre kontroversiell politisk fråga ges i det följande citatet där vi kan se hur en politiker år 2016 menar att få frågan kommit att få mindre politisk betydelse.

Forskare: Är det en högprofilerad fråga när ni har möten eller är det en icke-fråga eller hur ser det ut när ni liksom?

Politiker 2 2016: Jag måste säga att det har blivit mindre viktigt.

Det fanns ingen skarp linje mellan de olika politiska blocken i frågan om skolval, även politiker som var i majoritet 2016 resonerade kring hur såväl skolval som förekomst av friskolor har kommit att ses som allt mindre politiskt laddade frågor.

Jo, och kanske är det vi var inne på att, att det har skett en liten normalisering, eller att det [skolval och friskolor] inte är en så stor sak längre som det var tidigare (Politiker 2 2016).

Inom såväl den politiska majoriteten som oppositionen år 2016 återfanns snarare ett pragmatiskt förhållningssätt där frågan om skolval i någon mening har avpolitiserats. Skolvalet är här, vi får göra det bästa av saken:

Jag brukar säga så här, vi *lever* i den hör modellen vi ska göra *det bästa* utav det. Vi kan inte liksom sitta och tro att det är något annat än det här. Sen behöver man inte tycka om det (Politiker 1 2016).

Även politiker som inte uppskattade det fria skolvalet, gav uttryck för ett liknande pragmatiskt förhållningssätt: "Jag tycker ju att det är fel, men att nu när vi har det här systemet så måste vi jobba inom ramen av vad vi har också" (Politiker 4 2016). Samma politiker vidareutvecklade sitt resonemang genom att poängtera vikten av att förhålla sig till de ramar som finns för att kunna påverka.

Om man inte arbetar inom ramen så kommer man ju ingenstans. Då kan man ju inte förändra inom, och säger man att det är dumt hela tiden så kommer man ju inte heller kunna förändra någonting (Politiker 4 2016).

När vi 2023 träffade nuvarande utbildningspolitiker beskrevs frågan fortsatt inte som särskilt politiskt laddad. En av politikerna beskrev dock att den

möjligtvis skulle kunna vara mer ideologiskt färgad för politiker i andra partier som i större utsträckning driver frågor om ökad valfrihet.

Ja, men det är väl kanske lite olika motiv beroende på var man står på den politiska höger-vänster-skalan. Det finns de som står kanske lite mer till höger än vad jag gör som tycker att det är viktigt att alla får välja. [...] För partier som till exempel Moderaterna så handlade det om att det var viktigt med valfrihet. Att man fick välja skola (Politiker 1 2023).

Även en av tjänstepersonerna som vi har intervjuat ser tillbaka på diskussionerna som föregick införandet av obligatoriskt skolval och beskriver att frågan om skolval kan ses som sprungen ur individens rätt att välja som en viktig politisk fråga för vissa partier.

Den växer väl naturligtvis upp utifrån någon grundidé om att ... om familjer och elever, och vårdnadshavarna har möjlighet att välja, så är det gynnsamt för dem. Jag skulle tro att man har någon idé om att skolvalet är gynnsamt för alla. Och man är inte tvingad, man har rätt att välja. Jag skulle tro att det finns någon ideologisk idé om att skolvalet minskar segregationen till exempel. Det hörs ju i retoriken från Liberalerna till exempel som har varit väldigt starka, Folkpartiet på den tiden. De är mycket för det här. Det är bra för valfriheten och därför ... då kan elever från socioekonomiskt utsatta områden, de kan ju söka sig till andra områden. Det tror jag är någon form av grundidé om det här. Rätten att välja. Individens rätt. Det är en demokratifråga någonstans. Någonstans i den änden har det börjat (Tjänsteperson 2).

I citatet ovan resonerar Tjänsteperson 2 vidare om att valfrihet av vissa politiska partier ses som en lösning på segregation, genom att elever kan välja bort skolor i socioekonomiskt utsatta områden. I intervjuerna beskrivs de politiska ambitionerna bakom införandet av obligatoriskt skolval således framför allt som en fråga om rätten att välja. Över tid har rätten att välja skola normaliserats och den politiska ambitionen kommit att handla om att få vårdnadshavare att utnyttja sin rätt att välja.

Skolval som en juridisk fråga

I de intervjuer med tjänstepersoner och politiker som gjordes efter att det obligatoriska skolvalet införts i Norrköping bad vi var och en att blicka tillbaka på och berätta om hur de uppfattade upprinnelsen och motiven till obligatoriskt skolval. Ett återkommande mönster i intervjuer med såväl politiker som tjänstepersoner är återopande av rådande lagstiftning som anger att vårdnadshavare har rätt att välja skola. Det främsta skälet till införandet av obligatoriskt skolval sägs vara att kommunen är tvungen att

följa lagen. Tjänsteperson 1 beskriver att det rådde politisk konsensus kring att kommunen därför behövde införa ett obligatoriskt skolval.

Politiskt så uppfattade jag att det var en bred konsensus, det här som gäller i skollagen är det vi ska göra (Tjänsteperson 1).

Bilden av politisk konsensus framträder även i intervjuer med politiker. Politiker 1 hänvisar till kommunens skyldighet att följa lagstiftning och att vårdnadshavarens rätt att välja skola var det främsta motivet till införandet av obligatoriskt skolval med särskilda kriterier.

Det står i skollagen att man har rätt att välja som vårdnadshavare. [...] Vi kände att vi var tvungna att göra kriterier för det skolval som skollagen säger att vi ska ha... (Politiker 1 2023).

Även Politiker 3 beskriver införandet av obligatoriskt skolval som en åtgärd för att följa skollagen.

Man vill uppfylla skollagen, det var Norrköpings grej. Det var inte ideologiskt, det var inte ett behov, utan vi bryter mot skollagen. Vi har inte ett val här, det ska man ha, det står i paragraferna (Politiker 3 2023).

I detta ljus framstår införande av obligatoriskt skolval inte som en fråga om valfrihet utan som en absolut nödvändighet för att kommunens verksamhet skulle svara upp mot de juridiska krav som skollagen föreskriver. Tjänsteperson 1 lägger i sitt resonemang till ytterligare ett perspektiv som bakgrund till införandet av obligatoriskt skolval där kommunens roll beskrivs vara att informera vårdnadshavare om sina rättigheter och valmöjligheter.

Vi måste kommunicera möjligheten till varje vårdnadshavare att göra ett aktivt skolval, och på det sättet också synliggöra val man kan välja på (Tjänsteperson 1).

Att följa lagstiftningen relaterar även till erfarenheter från andra kommuner och en rädsla för att bli granskad och få påpekanden från nationell nivå. I detta sammanhang är det främst tjänstepersonerna som lyfter granskning från nationell nivå som en viktig bakgrund till att införa nytt skolvalssystem. Tjänsteperson 2 beskriver hur resonemanget fördes när kommunens förvaltning arbetade fram förslag och riktlinjer för obligatoriskt skolval:

Den nationella riktningen och lagtexten där man tveksamt följer den lagstiftningen som ... den är ju inte prövad, men indikativt så borde man göra på det här sättet. Man borde genomföra någon form av skolval. Det har funnits ett politiskt ... några politiska partier i oppositionen framför allt, har tyckt att skolval ska införas på något riktigt sätt då. Men vi som tjänstemän tog också fram det här förslaget och riktlinjerna. Men det har väl också att göra med att några kommuner man vet om har fått lite smäll på fingrarna

för att man inte har gjort det, att man inte har följt lagstiftningen, och Norrköping är alldeles för stort för att inte göra det här (Tjänsteperson 2).

I intervjuerna med tjänstepersoner återkommer resonemang om att kommunens tidigare arbetssätt med skolplacering var förenat med en rad olika problem. Det som framför allt lyfts fram som problem med det tidigare systemet för skolplacering var att vårdnadshavare inte tillfrågades innan skolplacering gjordes. Först efter att kommunen lämnat besked om skolplacering var det möjligt för vårdnadshavare att antingen ansöka om plats på annan kommunal skola eller att meddela att eleven fått en skolplacering på en fristående skola.

Vi fick, tror jag, påpekande från skolväsendets överklagandenumnd, tror jag det var, om att det inte var okej att göra som vi gjorde då. Det gamla sättet var uppenbart inte förenligt med skolagen ... så vi måste göra någonting annorlunda. Tidigare frågade vi inte innan vad föräldrarna ville ha för plats. Vi gav dem en plats och sen hade de ganska liten chans att kunna få önska något annat. ... Den stora skillnaden är att vi frågar vad man vill och sen sker placeringarna (Tjänsteperson 3).

I och med det obligatoriska skolvalet ges vårdnadshavare möjlighet att ange önskemål om skola innan placeringen görs. I tillbakablickarna på varför det obligatoriska skolvalet infördes framträder nationell lagstiftning som den enskilt mest avgörande faktorn och en bild av stark konsensus för införandet bland såväl politiker som utbildningsförvaltningens tjänstepersoner. En av de politiker som intervjuats beskriver det som att det inte var ett val för kommunen att införa obligatoriskt skolval, snarare ett tvång för att kunna möta vårdnadshavares rätt att välja för att undvika överklaganden.

Jag upplever att vi som kommunpolitiker inte riktigt har något val i det här. För man kan överklaga och säga ”skollagen ger mig rätt att välja” och så får man rätt att välja utifrån kriterier (Politiker 1 2023).

Det framkommer en kontrast mellan obligatoriskt skolval som juridiskt riktigt och det tidigare arbetssättet som inte uppfattades rimma med tolkningen av aktuell skollagstiftning. En annan politiker ger ett delvis annorlunda perspektiv på graden av konsensus kring beslutet än det som tidigare har beskrivits och beskriver införandet av obligatoriskt skolval som ett initiativ från förvaltningen snarare än politiken.

Det var en tjänstemannaprodukt. Man beskrev det som att det är så jobbigt med alla rättsprocesser och nu har vi fått kritik i skolans överklagandenumnd och det är så många föräldrar som klagat när de vill byta skola. Så då skulle man slippa det, för om alla då får

göra ett val och man har ett system som sorterar så skulle det bli mindre missnöje (Politiker 2 2023).

Förslaget och beslutet om införande av obligatoriskt skolval beskrivs som ett tämligen okontroversiellt önskemål från förvaltningens sida med syfte att undvika rättsprocesser och kritik från nationell nivå. Samma politiker menar att införandet av obligatoriskt skolval inte föregicks av någon vidare eller djuplodande politisk diskussion.

Vi försökte lyfta den här problematiken kring bortvalsskolor och så här. Det var helt ... ingenting sådant fanns det någon diskussion om. Det var ingen som ville diskutera det djupare (Politiker 2 2023).

Även om Politiker 2 ger en annan bild av den politiska konsensus som tidigare beskrivits kring beslutet att inför obligatoriskt skolval, så kan vi se att det sätt på vilket obligatoriskt skolval beskrivs som en nödvändighet för att följa nationell lagstiftning lämnar lite utrymme för diskussioner om dess varande och konsekvenser av införandet.

I intervjuerna ser vi olika sätt att beskriva bakgrunden till införandet av obligatoriskt skolval i kommunen, men på det hela taget finns en bred samstämmighet om att beslutet om nytt skolvalssystem till stor del har behandlats som en juridiskt motiverad fråga med grund i en vilja att undvika kritik och överklaganden snarare än som en politisk fråga.

Skolval i en delad stad

Införandet av obligatoriskt skolvalssystem i Norrköping skedde i en stad med olika förutsättningar i olika delar av kommunen. I intervjuerna beskriver politiker, tjänstepersoner och rektorer vem som väljer, vilka skolor som väljs och vad det gör med Norrköping och olika delar av staden. Frågor som relaterar skolval till segregation.

De som väljer (och inte)

I intervjuerna med politiker och tjänstepersoner om skolval och motiven till att införa obligatoriskt skolval så berättar de att val av skola är nära relaterat till vilket område man bor i. På så vis utgör bostadssegregation en grund för att förstå skolvalets utfall och eventuella möjligheter och svårigheter med olika utfall. Tjänsteperson 2 berättar om den centralt benägna Djäkneparksskolan och vilka elever som väljer den.

Djäknepark, det är en uppblandad som skola. Med Lindöbarn och Smedbybarn och lite citybarn och några med utländsk bakgrund, medan Klingsborg har blivit en skola med mycket arabisktalande, mycket somalisktalande. Båda skolorna fungerar utmärkt. Jättebra skolor. Men om inte Smedbybarnen får plats på Djäknepark, då vill de absolut inte gå på Klingsborg. Och då har de inget alternativ. De kan söka Navestad också. Det vill de inte heller. [...] Smedbyfamiljerna, redan i trean och går till friskolor. [...] Så att det blir ju en segregeringseffekt helt enkelt (Tjänsteperson 2).

Här beskrivs skolval i relation till olika skolors placering i olika stadsdelar och var de elever som går på skolan bor. Djäkneparksskolan som är en populär skola att välja beskrivs ha en elevgrupp som bor i olika bostadsområden i staden. I andra skolor som ligger relativt nära, Klingsborgsskolan och Navestadsskolan vill färre elever gå och här bor eleverna framförallt i bostadsområdena Hageby och Navestad som ofta definieras som socioekonomiskt utsatta områden. Tjänstepersonen i citatet ovan berättar att föräldrar från bostadsområdet Smedby, väljer bort Klingsborgsskolan och Navestadsskolan som ligger geografiskt nära Smedby och har en högre andel elever med andra modersmål än svenska. Föräldrar i Smedby väljer i stället Djäkneparksskolan som har en lägre andel elever med andra modersmål än svenska. Ett annat sätt att undvika att bli placerad på de geografiskt närbelägna skolorna Navestadsskolan och Klingsborgsskolan som syns i skolvalen är att föräldrar i Smedby gör valet tidigare genom att ställa sina barn i kö till friskolor. Mot bakgrund av detta - vilka som väljer och inte väljer och vilka som väljer till och från olika skolor - är valen nära relaterade till boendesegregation. Här framträder bilden av en sorts väljare som är aktiv och informerad om vilka skolor som finns och hur skolplacering fungerar. I citatet ovan beskrivs både Klingsborg och Navestad

som bra skolor, trots det väljs de bort. Har skolans kvalitet i verksamheten någon betydelse för valet av skola?

Vi som jobbar i den här världen, och många andra högutbildade som är intresserade av skolsystemet, det är klart att vi kollar ju upp hur skolorna fungerar och vad det är för något. Så det är en sanning med modifikation. [...] det finns många som är intresserade av den här pedagogiska sidan, och det är väl den vägen som vi ändå bör gå. Men den stora majoriteten är inte intresserade av det (Tjänsteperson 2).

Här beskriver tjänstepersonen att det finns vårdnadshavare som är kunniga och intresserade av skolsystemet och pedagogiska frågor som undersöker skolornas verksamhet och kvalitet inför skolval. Dessa framstår som den ideala väljaren, men också som en minoritet av väljarna då majoriteten uppfattas välja på andra grunder. Den kunnige väljaren beskrivs vidare av en av politikerna.

Allting bygger på att det är den perfekta familjen med de välfungerande föräldrarna som har de rätta förutsättningarna, både att kunna göra ett val och också förstå systemet. (Politiker 2 2023).

Väljaren som kan göra rätt val och förstå skolvals-systemet är välfungerade föräldrar med goda förutsättningar. Här framkommer en bild av att alla inte har samma förutsättningar som föräldrar och väljare av skola. En av tjänstepersonerna återger en situation där vårdnadshavare ställdes inför att med kort varsel behöva välja skola i samband med att den fristående skolan Kunskapsljuset lades ned.

Alla har inte samma förutsättningar att göra ett aktivt skolval. Vi såg det nu när vi hade hand om skolvalet för Kunskapsljusets skola som stängde. [...] Då satt vi med hundra vårdnadshavare, flerspråkiga. [...] Det är något man inte har gjort förut på ett språk som man inte klarar av. Och de behöver handgriplig hjälp för att förstå "varför ska jag ställa mig i kö, varför tar ni ..." Det är en kulturell fråga också, "Varför tar ni som myndighet inte hand om det här åt oss?", "Kan man överklaga ett myndighetsbeslut?" (Tjänsteperson 1).

Väljarna som beskrivs i citatet ovan har andra modersmål än svenska, beskrivs ha bristande kunskaper i svenska språket och i skolvals-systemet. Här beskrivs en motvillig skolväljare. En väljare som skapas i kontrast mot den aktive och kunnige väljaren:

Ja, det kan man göra i Sverige. "Jaha, det kan man inte göra där jag kommer ifrån". Alltså hela den processen, att förstå sin rätt i en annan kultur om du kommer från ett annat land är också en segregering faktor i sig. Att man kan ringa och skälla som en svensk medelklassfamilj gör om man hamnar fel i ett skolval, det

gör du inte om du kommer från en kultur där du inte ringer och skäller på en myndighet (Tjänsteperson 1).

Här beskrivs de olika skolväljarna i relation till klass och härkomst, där en svensk medelklassförälder beskrivs som aktiv väljare i relation till skolval och myndigheter medan väljare som kommer från andra länder beskrivs som både mindre kunniga och mindre aktiva i skolvalet. Att vara en kunnig och aktiv väljare beskrivs också i relation till väljares socioekonomiska situation som förklaring till varför skolvalet inte är i fokus.

Har du fullt upp med din egen hälsa och fullt upp med egen försörjning, boendesituation eller mat-på-bordet-situation så är inte skolval det första du tänker på (Tjänsteperson 1).

Gruppen passiva eller mindre kunniga skolväljare beskrivs också vara vårdnadshavare som inte ser skolvalet som viktigt, som är mindre engagerade i barnens utbildning och som vill att skolan ska ta ansvar.

Vi har många vårdnadshavare som förlitar sig väldigt mycket på skolan. ”Ja, men ni sköter skolan. Vi är inte engagerade, för vi förväntar oss att ni ska ta den biten”. Och vi har de vårdnadshavare som inte är engagerade i sina barns skolgång, för dem kvittar det om det blir Djäkne, eller om det blir Klingsborg, eller om det blir Eneby, så. De behöver också, för att förstå hur viktigt det är för deras barn, stöttning och hjälp i att göra ett val (Rektor 1).

Att vara aktiv och engagerad som förälder i barnens skolval är en förväntan och en förutsättning för att göra skolval. Trots denna tydliga förväntan finns vårdnadshavare som har svårt att göra skolval, något som skapar stress hos barnen och som blir synlig i deras vardag som elever på skolan där de går när skolvalet ska göras.

Vi har en elev i sexan, som inte lyckades göra skolvalet, eller vårdnadshavaren gjorde inget, (eleven) försökte göra själv, men då hade perioden för att göra ansökning gått ut, och då började eleven i stället att söka sig till olika friskolor [...]. Eleven kände: ”Oj, jag måste söka, annars har jag inte någon skola”. [...] (Rektor 1)

Jag tror att eleverna känner att det blir en press på dem utifrån deras klasskamrater som har gjort val, och det blir diskussioner ... ”men jag valde den skolan” och ”jag valde den”, och så står de där utan att ha gjort något val. Och klassmentorer som informerar ”nu är det dags att göra skolval”, ”ja, men det är sista datum”, ”ja, men nu måste ni ha gjort skolval. Nu får ni prata med mamma och pappa om att hjälpa till” och så vidare. Så jag tror att mycket ansvar hamnar på eleverna själva (Rektor 2)

Här beskrivs föräldrar som av ett eller annat skäl inte är aktiva i skolvalet som ett problem, framför allt för eleven som får ta ett stort ansvar för att göra

skolval och för klassmentorerna i årskurs 6 som informerar och påminner om skolvalet och trots det ändå inte lyckas nå fram till alla.

Till- och frånvalsskolor

I intervjuerna gör politiker och tjänstepersoner återkommande skillnad mellan olika väljare, olika typer av val och olika typer av skolor. En återkommande åtskillnad som görs mellan olika typer av skolor är den mellan tillvals- respektive frånvalsskolor. Om vi börjar med intervjuerna med politiker så kan vi se att åtskillnad mellan tillvals- och frånvalsskolor återkommer i resonemang om det som beskrivs som valfrihetens förtjänster.

Argumentationen illustreras på ett tydligt vis av Politiker 3, som menar att möjligheten att välja skola innebär ett tillfälle att söka sig bort från en skola som uppfattas som av en eller annan anledning icke önskvärd.

Friheten att kunna komma bort från någonting som inte fungerar, eller söka till någonting som är positivt. [...] Här händer det någonting, här vill inte folk vara, här har vi problem med en flykt. [...] Sätillvida funkar ju marknadsdelen av det. [...] Det finns de som kommer loss ur sina gamla gäng. Och det vet jag också ... Om jag tittar på stadens ytterområden så finns det både mer välbemedlade barn och fattigare barn som har tagit sig ur en krets som de inte ville vara i (Politiker 3 2023).

Denna beskrivning tar fasta på valfriheten som en positiv kraft, som ger individen frihet att söka sig bort på ett sätt som skapar nya möjligheter inför framtiden. Även Politiker 2 gör skillnad på de skolor som väljs bort och de som väljs till, men lägger samtidigt till en annan dimension: hur de skolor som väljs bort riskerar att tillskrivas värden som gör att både skolorna och eleverna som går kvar där framstår som mindre önskvärda.

De flesta som väljer en annan skola än den närmast hemmet, de väljer inte ofta *till* en skola utan de väljer *bort* en skola. Och då blir det att de barnen som blir kvar, de stämplas ju som att de har oengagerade föräldrar [...] de har inga ambitioner. De får lägre förväntningar, för att de inte har valt bort den här skolan som alla andra har valt bort. [...] Att gräset är grönare på andra sidan, att andra skolor skulle vara bättre. Och det är ju det där som blir när skolor får stämplat som bortvalsskolor [...] och tillvalsskolor (Politiker 2 2023).

Politiker 2 rör här vid en annan sida av frågan om till- och frånval som återkommer i intervjuerna: den om de eventuella baksidorna med de politiska visionerna om valfrihet och fritt skolval. Tjänsteperson 2 är inne på dessa baksidor i följande citat:

Man väljer bort mer än vad man väljer till. Skolvalets grundidé tolkar jag att man har en chans att välja till någonting bra, och

sen ... vi beskriver en bra verksamhet. Åh, den vill jag gå på. Så då väljer jag till den. Det är ju en fin idé. Så ser det inte ut. Utan på det stället där borta, där är ju 85 procent av barnen mörkhyade, så den väljer jag bort, alldeles oavsett hur bra den är. Så vi ser en trend att man väljer bort skolor (Tjänsteperson 2).

Som Tjänsteperson 2 beskriver saken är valfrihet en politisk vision som inte ska förväxlas med skolans realitet där val i hög grad görs med grund i vilka elever som går på olika skolor. I det avseendet knyter resonemanget an till en annan återkommande tematik i intervjuerna och det går ut på att frånval i sin tur hänger samman med de föreställningar som skapats inte bara om olika skolor, utan även om områden och dess invånare, det vill säga rykten. Tjänsteperson 4 är en av de som påminner om att skolval hänger intimt samman med rykten där det av olika anledningar görs skillnad på vilka skolor som är bra respektive dåliga.

Samtidigt som det finns skolor som har dåligt rykte, och som man vill bort ifrån. Man vill inte gå på den skolan som har dåligt rykte i det området man bor. [...] Man har ofta en föreställning om att en skola är jättebra, och dit måste man. Och sen tror man att alla andra skolor är dåliga liksom. För att man hörde någon prata illa om den (Tjänsteperson 4).

Det är inte alla skolor som omges av rykten, och i synnerhet inte av negativa sådana, utan det är något som endast drabbar vissa skolor. Tjänsteperson 1 framhåller att skolorna som omges med sådana rykten i sin tur riskerar att möta en rad utmaningar, i form av svårigheter att vända de bilder som etablerats och få vårdnadshavare att överväga skolan som en reell valmöjlighet.

Det är svårt att vända rykten, stadsdel, socioekonomiska utanförskapsområden, eller vad de nu kallar det. Utsatta områden på polisens lista. Det är klart att det inte är det som du i Eneby skickar dina barn till (Tjänsteperson 1).

Tjänsteperson 4 pekar på en liknande dynamik i en annan del av Norrköping.

Jag pratade med en rektor, och hon sa det ... ”Jag har så jädra bra pedagoger. De är så himla skickliga.” Det finns två skolor där ute i Klockartorpet liksom. ”Och den här har ett dåligt rykte. Visst, det är tufft, som precis på alla andra skolor. Men vi har så dåligt rykte. Så det är ingen som vill hit.” Och det är ju jättetråkigt (Tjänsteperson 4).

Mönstren av vilka skolor som väljs till och från beskrivs som en fråga om skolornas geografiska placering i relation till olika bostadsområdens socioekonomiska status och rykten som bildas kring skolorna och de elever som går där.

En segregerad kommun

Sen är det här med områden, det är ganska tydligt i Norrköping. Jag tänker, om man tar E22:an till exempel, då har man Oxelbergsskolan, man har Smedby och Rambodal. På andra sidan har man Hageby, Navestad. Alltså, den är väldigt tydlig. Och det är bara en väg som skiljer dem åt, så att det (Rektor 1).

Skolvalen sker i en segregerad kommun där bostadsområden och skolor definieras i relation till om de ligger i centrum av staden eller i dess periferi. Skolvalet får också olika innebörd beroende på var du bor i relation till centrum och periferi.

Staden som centrum, eller city, innerstaden, att där blir det på ett sätt. Men sen så har vi ... i Norrköpings kommun så har vi de här olika ytterkommundelarna, Kolmården, Skärblacka och där blir det på ett annat sätt. Så att det är svårt att generalisera, därför att det blir annorlunda. Inne i stan kan man göra andra val. Och det är också så att i princip alla de fristående skolorna, de finns lokaliserade inne i stan (Tjänsteperson 3).

Här skapar platsen olika möjligheter till val, för den som bor längre bort från stadens centrum finns färre möjliga skolor att välja på dels på grund av att avstånden är längre så färre skolor blir aktuella dels beroende på att friskolor etablerar sig i stadens centrum. Möjligheter till val kan också handla om var andra bor och vad de väljer, här skapar den så kallade relativa närhetsprincipen roll för vilka möjligheter väljaren kommer att ha att få den skola som valts.

Vi har ju några översökta skolor som många vill gå på. Men de blir ju fulla av de som bor nära. Om de som bor nära bor i villaområden, som i Eneby till exempel. Hela Svärtinges fina villaområde, Pryssgården, Hallberga, Karlshov. Alla de går ju på Eneby. Så det blir en socioekonomisk segregation där. För att de bor närmast. Svärtinges närmaste skola är Eneby, och de får förtur dit. Så det innebär att citykidsen i Marielund som också skulle vilja välja Eneby inte kan få plats där (Tjänsteperson 2).

Skolor som är populära alternativ får många väljare, vilket kan innebära att även om du bor nära en populär skola så kan det finnas andra väljare som har längre till andra skolor vilket gör att den närmaste skolan för dig ändå inte kommer att bli möjlig att få placering vid. På så vis är bostadsområde och skolval nära relaterade, även på sätt som begränsar möjligheten att få plats i en viss skola.

Jag menar inte att man ska fylla en busslast med människor från ett segregerat område och köra ut den till ett annat, för de eleverna skulle inte heller må bra av det. Men är det så att jag bor i ett segregerat område och vill, för mitt barn, tillsammans med barnet,

söka mig till en annan skola, då ska den möjligheten finnas. Annars är det här med skolvalet i fokus att minska segregationen helt onödig (Rektor 2).

Här beskriver en rektor att skolvalet inte har potential att minska segregation om skolvalet inte erbjuder alla samma möjlighet att välja från en skola. Vidare beskriver Tjänsteperson 2 att segregation snarare har förstärkts i och med det obligatoriska skolvalet.

Den har väl ... den har ju förstärkts kan man säga. Det finns ju en ren bostadssegregation, som man inte kommer från. Bor man i Klockaretorpet så gick man på Borgsmo, för att man bodde där. Det var den närmsta skolan, det fanns inget annat. Nu är det så, om det bor hundra barn i Klockaretorpet så går bara femtio på Borgsmo. [...] Så de femtio som inte gör några val eller som har de socioekonomiskt svagaste familjerna, är de som finns kvar i området. De går kvar på Borgsmo, men de andra femtio, med aktiva föräldrar, någon som söker. De söker sig bort. Så skillnaden mellan skolorna har förstärkts (Tjänsteperson 2).

Genom skolvalet möjliggörs frånval från skolor i bostadsområden med socioekonomiskt mindre bemedlade invånare, de som har aktiva och kunniga vårdnadshavare väljer från. De som inte väljer, de väljare som tidigare beskrivits som mindre kunniga och passiva, blir kvar. Det innebär att inte bara frågan om i vilket bostadsområde du bor utan också var inom ett bostadsområde du bor spelar in i hur elever sorteras till olika skolor. Alltså, även inom bostadsområdet kommer den mer resursstarka att välja från och den mindre resursstarka att inte välja alls eller välja den närmaste skolan.

Är det de [...] som bor i ett segregerat område, det som vi alltid tänker är den nedre delen på skalan, om det nu finns någon slags skala? Eller är det de i den andra änden som skapar segregation? [...] I mitt huvud så är det de i den övre delen som hela tiden bidrar till en ökad segregation. Det är den gruppen som när andelen flerspråkiga barn passerar trettio procent på en enhet, börjar aktivt söka sig till en annan enhet. Det är den gruppen som reagerar om vi har en lärare som inte har ett klingande svenskt namn, en klingande svensk dialekt. [...] Om du går på en skola med hundra procent svenskfödda barn, det är ju också segregering i sig (Tjänsteperson 1).

På så vis sorteras aktiva väljare och passiva väljare till olika skolor, vilket förstärker den bostadssegregation som finns och som är nära relaterad till socioekonomiska förutsättningar. Citatet ovan beskriver att segregation drivs av val till eller från och är en process som gör skillnad mellan bostadsområden, skolor och elever snarare än att handla om att vissa områden är segregerade, ofta används segregerade områden synonymt med områden där invånarna har

lägre utbildningsnivå och inkomst trots att socioekonomiskt mer välbeställda områden också är ett resultat av segregation.

Skolvalets organisering

I följande avsnitt riktar vi ljuset mot hur arbetet med skolval organiseras i kommunen, mot bakgrund av de segregationsmönster vi identifierat i det föregående avsnittet. Presentationen inleds med en tillbakablick på hur arbetet med skolplacering fungerade i kommunen innan det obligatoriska skolvalet infördes.

(O)ordnad skolplacering

Utbudet av skolor liksom deras geografiska placering har betydelse för skolvalet på olika sätt. Som vi har sett tidigare följer vilka skolor som väljs till och från segregationsmönster i staden. Frågan om var skolor ligger och var nya byggs återkommer i intervjuerna med tjänstepersoner och politiker som ett skifte mellan hur skolor planerades, byggdes och tilldelades elever i tidigare skolplaceringssystem och hur nya skolor byggs och var de placeras idag. Tidigare planerades bygget av skolor utifrån var bostadsområden byggts.

När man byggde skolorna på sextio-, sjuttio- eller åttiotal, då byggde man ju dem i bostadsområden, en skola i Navestad, för där bodde barnen. Systemet var, bor du i Navestad så går du på Navestadskolan. Alla visste det. Därför har vi skolor som är byggda i de stora bostadsområdena (Tjänsteperson 2).

Den tidigare organiseringen, där elever bosatta i ett visst bostadsområde placerades i de skolor som låg i området, beskrivs återkommande som ett spår för placering från skolstart och genom grundskolan. Ett spår som ovan beskrivs ge förutsägbarhet för elever och vårdnadshavare och för tjänstepersoner i planering och placering av elever. En annan tjänsteperson beskriver en annan aspekt av det tidigare sättet att organisera placering av elever.

Innan visste vi ju inte vad föräldrarna ville ha. Vi gissade. Jaha, den här har ett syskon. Ja, men då tror vi att den vill gå på samma skola. Men ibland kanske det var så att man inte ville. [...] Här får föräldrarna göra ett önskemål. För vi kan ju inte veta hur de tänker (Tjänsteperson 5).

Det gamla systemet beskrivs ovan som en gissning, att tjänstepersonerna gjorde antaganden utifrån bostadens lokalisering och syskons skolplacering. I det nya systemet finns en möjlighet att önska och uttrycka sin vilja kring skolplacering. Ett nytt utbildningslandskap format av valfrihet innebär dock en rad utmaningar när det gäller att planera och organisera vem som får plats i vilken skola. En av utmaningarna beskrivs enligt följande, av Politiker 1:

För mig handlade det mer om att få någon slags ordning i den här processen som blev ganska rörig, för alla ... många ville välja. Det blev överklaganden, som jag sa, med de här spårskolorna, och

vi fick domar emot oss. [...] Tjänstepersonerna på utbildningskontoret kände att de här överklaganden och det här roddandet varje gång blev ganska ohållbart, när vi kände att vi behövde ha kriterier. Vad gäller när man väljer skola? (Politiker 1 2023).

I citatet beskrivs hur placeringen av elever förändrats, från en ordning som följde spår där elever utifrån tidigare skolplacering placerades på så kallade spårskolor. Förändringen innebar, enligt Politiker 1, nya krav och önskemål, vilket i sin tur skapade viss oordning i organiseringen av skolan. I takt med att fler vårdnadshavare ville välja skapades utmaningar för tjänstepersoner att hantera uttryck för en sådan vilja. Politiker 1 beskriver att omdaningen förde med sig krav på kriterier för skolplacering, när skolplacering inte längre följde den gamla ordningen med spår. Ordning handlar både om att ha kriterier för placering som är förståeliga för vårdnadshavare och att skapa ordning för kommunens organisering och planering av skolplatser.

Förut fick alla ett brev hem om att du har fått en skolplacering här, önskar du något annat så får du skicka tillbaka. Och sen hade vi massor av blanketter. Ja, den här vill byta hit, men den vill dit. Så det var jätterörigt liksom. [...] Då sökte man till en fristående, och vips, från början hade skolan femtio elever, sen försvann tjugofem. Och då har de räknat med femtio elever, så var det bara en klass. [...] nu är ju de här siffrorna mer klara från början, för skolan, för budget och så (Tjänsteperson 5).

Oordningen med önskemål, byten och att vårdnadshavare började välja från skolor de placerats vid till friskolor skapade en oförutsägbarhet i planeringen. För kommunen innebar det svårigheter att planera både vilket antal skolplatser som kommunen behövde erbjuda och elevantal per skola. På de enskilda skolorna var det svårt att planera för budget och antal klasser för varje år. Det nya systemet beskrivs som ett försök att genom tidigare kännedom om vårdnadshavares val av skola skapa ordning och bättre förutsättningar för att planera skolplatser och budget för kommunens skolor.

Kriterier för skolplacering och bytesperioder

Erfarenheter av tidigare organisering i spår landade sammantaget i en vilja att skapa ett system som är mer genomskinligt och förutsägbart, med tydligt uppsatta kriterier som är möjliga att omsätta på ett systematiskt sätt. Förhoppningen var att ett sådant system skulle göra det enklare för både vårdnadshavare och elever att se och förstå vem som får och inte får plats på de skolor som valts. Systemet som efterfrågades kom så småningom att bestå i en algoritm som gör själva valet, utifrån uppsatta kriterier. Som Tjänsteperson 3 beskriver det:

Ett system med en algoritm som kunde hjälpa till att just räkna ut, utifrån ett givet regelverk, vem har mest rätt till en plats när

alla inte får plats? Och när vi fick korn på det systemet, då blev vi intresserade av det (Tjänsteperson 3).

Tjänsteperson 5 beskriver förtjänsten med att låta en algoritm hantera skolvalet på följande vis: ”Sen är det samma algoritm som räknar ut med samma kriterier och allting som vi har i skolvalet. Så att det ska bli rättvist med plats”. En algoritm som tar fram valen utifrån ett antal på förhand uppsatta kriterier gör inga fel och tar inga ovidkommande hänsyn, utan fördelar de platser som finns tillhanda på ett sätt som uppfattas som smidigt och rättvist. Dessa kriterier är, i prioriteringsordning: absolut förtur, rimligt avstånd, relativ närhet och lottning.

En väsentlig skillnad jämfört med det sätt att göra placeringar som funnits tidigare beskrivs av Tjänsteperson 4, som menar att algoritmens sätt att hantera placeringar gör det enklare för rektorer att möta vårdnadshavare som kontakter dem med olika önskemål om skolplacering.

Tidigare så har det varit lite så där, att man kan ringa till rektorn och berätta om alla ömmande svårigheter och hur viktigt det är för det här barnet att gå på den här skolan och så. Och det är väldigt svårt för en rektor att inte lyssna på det, eller vara öppen för att ta emot så. I det här fallet så kan ju även de luta sig mot reglerna som finns liksom (Tjänsteperson 4).

Algoritmen ses alltså bidra till att skapa en större trygghet för rektorer i kontakt med vårdnadshavare. Själva placeringen är inget de ansvarar för, och är därför inte heller något de behöver stå till svars för. Resonemanget återkommer också i relation till kontakter mellan vårdnadshavare och de tjänstepersoner som jobbar med skolplaceringar, inte minst med anledning av att vårdnadshavare ibland är missnöjda med hur deras skolval fallit ut. Tjänsteperson 5 beskriver hur kontakter med missnöjda vårdnadshavare kan hanteras.

Det är inget skolval och man kanske bara önskar skolor som är jättepopulära, man kanske får den tredje, fjärde eller någon som man inte ens har önskat. [...] Vi har ju våra turordningsregler... som man kan ju hänvisa till dem, även om föräldrar är missnöjda. [...] Jag tycker det känns skönt för vår del att vi har något i ryggen att hänvisa till när det kommer arga föräldrar (Tjänsteperson 5).

När vårdnadshavare hör av sig och är missnöjda inger tydligt uppsatta kriterier som hanteras maskinellt en trygghet. Tjänsteperson 2 menar att missnöjet till stor del grundar sig i en förväntan om att möjligheten att välja skola också ska infrias genom en placering på den valda skolan, vilket inte kan garanteras. Skolvalet ter sig i den meningen som en slags illusion, som Tjänsteperson 2 formulerar det.

De uppfattar att de har en möjlighet att välja, men sen får de inte plats i den skola de har valt. [...] Om hundra söker och det finns

femtio platser kan inte alla få plats. Man ger ju en illusion av det, genom att det finns ett skolval så kan du välja fritt. [...] Det är en av anledningarna till att man inte blir nöjd (Tjänsteperson 2).

Vad kan då vårdnadshavares missnöje konkret handla om? När vi ber Tjänsteperson 1 att berätta om ett typiskt ärende med en missnöjd vårdnadshavare framkommer följande:

Barnen har inte hamnat ihop med kompisar som man hade tänkt sig, till exempel, eller att man inte förstår flödet med relativ närhetsprincip. Eneby är ett sånt område [...] Svärtingebussen kommer in och släpper av barn närmare Enebyskolan än Sandbyhovsskolan, vilket gör att de som bor däremellan trycks nedåt för att de har ganska nära dit. Och där är det några som reagerar: "Vi har närmare till Enebyskolan". "Ja, fast de andra har längre till den andra" (Tjänsteperson 1).

Principen om närhet är en återkommande anledning till att vårdnadshavare kontaktar tjänstepersonerna som hanterar skolplaceringar, såväl inför som under och efter det att skolval görs. Hanteringen av placeringar liksom missnöjda vårdnadshavare tycks ha underlättats med den nya organiseringen, men det händer fortfarande att vårdnadshavare hör av sig på grund av att de inte är nöjda med barnens skolplacering. En av de främsta orsakerna till detta missnöje är vad som menas med närhet.

För att hantera missnöjet och för att så långt som möjligt undvika att missnöjda vårdnadshavare hör av sig med önskemål om att göra omval under hela terminerna har ett system med särskilda bytesperioder införts. "Nu har vi bestämt oss för fyra bytesperioder", förklarar Tjänsteperson 3, "så om man inte är nöjd med skolvalet nu, då kan man mellan 1 april och 15 maj söka om byte, och då kommer vi att göra en ny körning". Tjänsteperson 3 beskriver bakgrunden till införandet av dessa perioder på följande vis.

Vi tillämpar samma regelverk, vi har en turordning som bygger på relativ närhet. Om det finns en ledig plats, så är det, enligt vårt sätt att se det, rätt barn som får den platsen. Om vi har en period när alla som vill byta talar om att "jag vill byta", då blir det större chans att det dyker upp platser. Förut har det varit ett ganska låst system. Söker man direkt efter att skolvalet har stängts, så är det redan fullt. Det rör inte på sig. Med fyra perioder kommer man kunna söka för att börja efter novemberlovet, efter jullovet och efter påsklovet. Och då får vi en chans till en större rörlighet, att barn byter skolplatser med varandra (Tjänsteperson 3).

Dessa definierade omvalsperioder fungerar som tillfälliga fönster som ger vårdnadshavare och elever möjlighet att ändra sig och söka sig vidare till någon annan skola. Om det vid dessa tillfällen visar sig finnas plats så kan skolplaceringen ändras. Som Tjänsteperson 3 beskriver det ger dessa fönster

större möjlighet till rörlighet vid ett färre antal tillfällen, i stället för ett ständigt flöde av önskemål om byte över en utsträckt period. I stället för hela havet stormar kan flödet därmed dämpas upp och mötas vid en avgränsad tid och med principer för hur placeringen går till.

Samordnat skolval

Friskolornas kösystem som var fristående från kommunens system för placering skapade ytterligare svårigheter för kommunen gällande planering och förutsägbarhet i kommunens arbete med planering och skolplacering.

Innan vi hade med de fristående, så kunde ju en familj stå i kö på tre, fyra fristående skolor, det var värsta cirkusen. [...] Eleven kom inte till oss ... då får vi gå på nästa i kön. [...] Det var ju också en anledning till att det tog så lång tid innan placeringen blev färdig. [...] Det blir som ett hjul som aldrig tar slut. Som de också tycker har varit jobbigt och vi med (Tjänsteperson 5).

I det nya skolvalssystemet har friskolor kommit med i kommunens system för skolval vilket ger en överblick över i vilken ordning elever och vårdnadshavare önskar placering på respektive skola. Den tidigare otydligheten med parallella köer och efterdyningar av vad som hände med friskolornas köer och platser skapade fördröjningar och rörelser i den kommunala skolplaceringen och planering av verksamhet och klasser.

Helt plötsligt var det tio stycken som också hade fått plats på en fristående. [...] den här skolan hade räknat med att ha tre klasser. Nu måste vi dra ner [...] det är en jättefordel, att de fristående är med [i kommunens arbete med skolplacering] nu, för då får man rangordna oavsett, och då blir det tydligt (Tjänsteperson 4).

I citatet ovan beskrivs hur kommunens skolplanering påverkades av friskolornas placeringar och ledde till betydande konsekvenser för skolverksamheten i form av exempelvis neddragningar. Det samordnade skolvalet beskrivs som ett sätt att försöka minska dessa rörelser och få en tidigare överblick över vilka önskemål som finns att arbeta med.

Att man bara gör val vid ett tillfälle, oavsett om det är kommunal eller fristående, då är man tvingad att göra en prioritering och måste bestämma sig, "Vilken är det som jag helst vill?" och den sätter man överst (Tjänsteperson 3).

Skolvalssystemet där vårdnadshavare uttrycker önskemål vid ett givet tillfälle kan på så vis ses som ett sätt att få väljare att tidigare kommunicera sina val till kommunen för att skapa överblick, ordning och mindre rörliga planeringsförutsättningar.

Kösystem

Trots att friskolor och kommunala skolor nu har samordnat systemet för skolval kvarstår en del utmaningar, inte minst vad gäller användandet av olika sorters kösystem där friskolor ofta har haft en tidigare antagning än till årskurs 7. I praktiken kan det innebära att möjligheten för den som väljer att söka plats på friskola inför årskurs 7 är begränsad. En av de tjänstepersoner vi intervjuat beskriver systemet som ”hopplöst” och menar att vissa friskolors kösystem försvårar organiserandet av ett likvärdigt system för skolval.

Sjuan är ett hopplöst system, det beror på hur man riggar skolvalsreglerna som finns. Det finns två dilemman. Ett är att friskolorna redan har tagit en del barn i fyran, femman, sexan. [...] För att kunna gå på Kunskapsskolan som exempel, så måste man lämna sin klass och sina kompisar redan i femman, för att säkra den platsen. [...] Då är det ett icke-skolval. Den platsen finns ju inte när vi har skolvalet i sjuan (Tjänsteperson 2).

Friskolors kösystem var en fråga som även kunde anses få tydliga skol-segregerande effekter, vilket nedanstående tjänsteperson uttrycker i termer av att kösystemet ”drar isär”.

...kön är ju lång, och den är segregering. [...] och det drar isär, det är bara så. [...] jag har sett det, inifrån och jag ser det nu (Tjänsteperson 1).

Långa köer till en skola kan skapa segregation på flera sätt, inte minst gäller det tidsaspekten. För vissa grupper, exempelvis nyanlända, är det av förklarliga skäl svårt att sätta sitt barn i en skolkö tidigt, vilket skapar hinder för denna grupp att få plats på attraktiva skolor med långa köer.

Om fristående verksamheterna inte hade rätt att ha en kö, det är klart, det kommer inga nyanlända som ställer sig i kö, därför att de inte vet om att den finns. Så du får en segregering bara genom det systemet (Tjänsteperson 2).

Den intervjuade tjänstepersonen resonerar kring hur det vore om friskolor inte hade rätt att ha kösystem, just med utgångspunkt i de svårigheter det kan skapa för exempelvis gruppen nyanlända. Ett annat tema som ansetts viktigt bland de intervjuade tjänstepersonerna handlar om vikten att nå ut med saklig information till vårdnadshavare. Även denna fråga relateras till kommunens och friskolornas olika sätt att arbeta, vilket vi ska se i avsnittet nedan.

Information

Det råder samstämmighet bland intervjupersonerna om att det är en viktig uppgift för kommunen att nå ut med information till de hushåll som står inför att göra skolval. Kommunen jobbar systematiskt med detta. De intervjuade

tjänstepersonerna jämför återkommande kommunens informationsinsatser med friskolors etablerade vana av att arbeta med marknadsföring. Som Tjänsteperson 5 påpekar finns det en uppfattning om att ”friskolor är enormt duktiga på att marknadsföra sig och profilera sig. Där kanske de kommunala skolorna måste stegpa upp.” Även en av rektorerna som vi intervjuat ger uttryck för liknande tankar och lägger till att kommunen också har ett övergripande ansvar för utbildning och samtliga skolor i kommunal regi.

Det är jättestor skillnad i att vara i en fristående verksamhet, för att det är marknadsföring du håller på med. Man marknadsför på ett helt annat sätt. [...] De behöver jobba på ett annat sätt för att fylla sina skolplatser [...] jag förstår att vi behöver ha fulla klasser, precis som alla våra andra skolor, men i kommunen så kan man balansera budgeten mellan de olika skolorna [...] Vi jobbar på olika premisser, på gott och ont (Rektor 1).

Tidigare forskning har påvisat att såväl personal som elever på friskolor tenderar att lägga kraft och energi på att marknadsföra sin skola aktivt. Det kan handla om att engagera sig i öppna hus, sprida trycksaker och internetreklam på såväl gymnasieäven som genom skolbesök (Harling 2017). Utöver friskolors förmåga till marknadsföring beskrivs även vissa andra orosmoln kring information kopplat till skolval. En särskild utmaning som beskrivs handlar om att nå ut brett så att alla vårdnadshavare har begriplig och saklig information att göra sina val utifrån. Denna aspekt av information kring skolvalet väcker en rad frågor som kommunen behöver beakta i hanteringen av skolval. En rektor resonerar på följande vis kring vårdnadshavares olika möjligheter att ta till sig informationen kring skolval.

Har föräldrar en likvärdig förståelse, i alla områden? Nej. Har föräldrar lika mycket information? Har föräldrar lika mycket vetskap i hur man går tillväga? Har informationen gått ut på samtliga språk? (Rektor 1).

Den som inte har möjlighet att ta till sig informationen riskerar att inte få tillräcklig insikt i flera viktiga områden. Det kan handla både om information om *själva* skolvalssystemet och information om de olika skolor som ingår i utbudet.

Vi som huvudman beskriver alla skolor. Sen gör vi öppna hus, vi försöker informera på våra hemsidor, vi skickar också hem i år informationsbroschyrer till alla. Vi beskriver den pedagogiska verksamheten, hur den bedrivs (Tjänsteperson 2).

Frågor som kopplar till kommunens kapacitet att informera vårdnadshavare och skolväljare på ett ändamålsenligt vis, som når ut till och blir begripligt för olika grupper i samhället är en väsentlig aspekt av det obligatoriska skolvalssystemets organisering. Vikten av att informera aktualiserar således

frågan om kommunens ansvar att erbjuda invånarna likvärdig utbildning och möjlighet att välja bland de alternativ som står till buds.

Kommunens ansvar

Såväl politiker som tjänstepersoner lyfter i intervjuerna fram kommunens särskilda ansvar som något som skiljer sig från friskolornas förutsättningar. Återigen kopplas resonemanget till frånvalsskolor och tillvalsskolor där kommunala skolor ibland har många lediga skolplatser.

Vi är överetablerade på friskolor. Och då kan man säga så här, ja, eller så har ni för många kommunala platser. Ja, men det har vi ju kvar för de hade vi först, vi har inte byggt ut och blivit överetablerade, utan de facto är att vi har fler skolplatser än barn. Och det är klart att det positiva med det är att fler kan få sitt förstahandsval för vi har tomma platser överallt. Men ekonomiskt är det inte försvarbart (Tjänsteperson 1).

Ovanstående resonemang handlar om att det finns lediga platser på de skolor som har valts bort. I relation till detta ser vi hur politikern nedan ser risker med att dessa skolor fylls på med barn som är nyinflyttade eller exempelvis familjehemsplacerade, vilket inte sällan rör sig om skolor som ligger i socioekonomiskt utsatta områden.

Och att då blir det så att på de skolor där det finns plats, då kanske man placerar barn som är nyanlända. Man kanske placerar barn som blir familjehemsplacerade i Norrköping som har en massa i bagaget. Då är det samtidigt också skolor som ligger i socioekonomiskt utsatta områden. Så att det blir tungt för till exempel Navestad och Klingsborg, till skillnad från Djäknepark som är fylld redan från början med de som har valt Djäknepark (Politiker 1 2023).

I en utveckling av resonemanget lyfter samma politiker kommunens ansvar att förse alla elever med skolplatser, vilket kan försvåras genom exempelvis nedläggningar av friskolor. När frågan om nedläggningar kopplas till frånvalsskolor så menar politikern att det finns en risk för ökad skolegregation då de skolor som har lediga platser också kan vara de skolor som har valts bort av "etniskt svenska" elever.

Så där har vi också ett ökat ansvar, att vi måste hitta platser till de här eleverna när en friskola lägger ner. [...] Då har vi återigen det här jag sa förut, att då blir man placerad på de skolor där det finns plats, och då är det på de skolor som de etniskt svenska har valt bort av olika anledningar (Politiker 1 2023).

Även en tjänsteperson som har intervjuats lyfter fram att kommunen har ansvar för att erbjuda elever skolplatser när en friskola plötsligt lägger ner sin

verksamhet, vilket kan leda till väldigt pressade situationer där både beslut och agerande måste ske skyndsamt.

Vi var tvungna att fixa över hundra platser i kommunen och göra det på ett så bra sätt som möjligt för de eleverna. Och sen var det tunget att göras väldigt snabbt. Sen behövde skolorna helt plötsligt ta emot jättemånga i vissa årskurser. Det blir ett stort jobb på flera nivåer liksom (Tjänsteperson 4).

För kommunens tjänstepersoner kan alltså ett lugn med kort varsel växla till stormiga förhållanden, där det krävs beredskap och kapacitet att på kort tid erbjuda ett större antal skolplatser. Kommunen måste således ständigt vara beredd på och hantera det oväntade. För att elever ska ha goda möjligheter att realisera sitt skolval behövs lediga platser att välja på. Hur mycket lediga skolplatser det finns beror på hur mycket ”luft” det finns i systemet. I linje med resonemangen ovan, är det rimligt att hävda att kommunen har ett ansvar att ha viss överkapacitet i sina skolor för att kunna tillfredsställa så många behov som möjligt. Frågan om kommunens särskilda ansvar att förse eleverna med valmöjligheter kopplas av en tjänsteperson också till den rådande skolplikten.

Det är väl den jobbiga delen, för det är skolplikt [...] kommunen är skyldig att fixa en plats, och alla rektorer liksom: ”Nej, jag har inte plats, jag kan inte ta emot” (Tjänsteperson 4).

Att skolplikten ska kunna uppfyllas, genom att elever faktiskt närvarar i skolan, har direkt bäring på antalet lediga skolplatser i kommunen. Lediga skolplatser kan finnas hos såväl kommunala som fristående skolor, men det slutgiltiga ansvaret att möjliggöra för varje elev att uppfylla skolplikten vilar på vårdnadshavare och hemkommun (Arvidsson & Vesterberg 2020).

Elevers tankar om val av högstadieskola

I den här delen beskriver vi hur de som står i centrum för diskussionerna om skolval, nämligen eleverna själva, berättar om sina erfarenheter av att välja skola inför årskurs 7. Vi intervjuade elever på fyra olika skolor vid två olika tillfällen. När de gick i årskurs 6 och precis hade valt skola intervjuades eleverna i fyra fokusgrupper. Vi inledde intervjuerna med att be eleverna att berätta lite om sig själva och hur de hade tänkt kring val av skola.

Närhet och distans

En fråga som eleverna resonerar om när det gäller val av skola är närhet till skolan från bostaden och hur enkelt eller svårt det upplevs att ta sig till skolan. En elev som bor i ett villaområde som ligger utanför stadskärnan berättar om hur det är att färdas till skolan.

Från mig går det en rak cykelväg till skolan, och också buss tio går in i stan och stannar vid torget där det är några hundra meter till skolan, så det är ganska lätt att komma dit ifrån där jag bor. Det var väl den övergripande faktorn också att jag vill gå där (Gruppintervju 1, Elev 11).

Även för de elever som bor mer centralt är frågan om avstånd och möjlighet att ta sig mellan hemmet och skolan något som kan vägas in i valet av skola. Närhet eller distans blir då först och främst en fråga om de olika möjligheter att röra sig mellan skolan och hemmet.

Jag tycker det är viktigt att till exempel ifall man bor jättenära en skola, och om man väljer till en skola som du bor flera kilometer ifrån och måste ta buss. Och om du kanske inte har busskort då blir det svårt om skolan för långt bort (Gruppintervju 4, Elev 14).

Tillgång till busskort och huruvida det finns väl utbyggd kollektivtrafik eller inte är således en fråga som eleverna resonerar kring vid val av skola och vilka skolor som upplevs som enklare och svårare att välja. Ytterligare en aspekt av hur eleverna resonerar kring geografisk närhet vid val av skola handlar om hur de uppfattar att själva placeringen sker och därmed möjligheten att få en plats på den skola som man har valt.

Nej, för de skolorna som ligger närmast får du ju förtur till ... till att börja till exempel på en skola som är nära (Gruppintervju 5, Elev 8).

För eleven ovan är det tydligt att idén om närhetsprincipen är framträdande i tankarna kring skolval. Var skolorna ligger har således både betydelse för skolvalet som en fråga om möjlighet att ta sig till skolan i högstadiet och som en strategi för att välja skolor där det finns chans att du blir placerad.

Profiler och inriktningar

Ett annat tema som varit framträdande i våra intervjuer och som eleverna på olika vis förhåller sig till när de berättar om valet av skola inför högstadiet är att skolans profil eller inriktning kan ha betydelse. Dessa profiler eller inriktningar har inte sällan koppling till sport och idrott vilket tillskrivs en rad viktiga aspekter av eleverna.

Nedan ser vi exempelvis hur en elev under en fokusgruppsintervju lyfter fram hur en skola som har tydlig profil gällande just sport kan anses vara rätt skola för den som är sportintresserad.

Om det till exempel är en som gillar sport då kanske Prolympia blir rätta skolan för mig, för att där har man mycket sport och sånt. Ja, men det handlar mycket om inriktning och sådant, profilval på olika skolor (Gruppintervju 5, Elev 8).

När eleverna talar om sina val av skola så beskriver de att en profil eller inriktning kan innebära en möjlighet att göra mer av en aktivitet de gillar som ett motiv till val av skola. För att tydligare exemplifiera hur det kan låta när elever resonerar kring hur vissa idrottsprofilerade skolor kan vara en faktor som vägs in i skolvalet kan vi nedan se hur såväl basket som hockey varit framträdande idrotter för två av de intervjuade eleverna.

Elev 10: Ja, för att min kompis ska börja, och för att man har basketprofil. Alltså, jag får köra mer basket än jag gör nu.

Forskare: Mm [riktat mot en annan elev]. Hur tänkte du då? Hur tänkte du kring skolval?

Elev 9: Jo, samma sak, att jag gillar hockey, och då blir det mer hockey. Och sen, mitt hockeylag var ju där (Gruppintervju 6).

I utdraget ovan ses idrottsinriktning vara ett skäl till att välja skola som också är sammankopplat till att ens vänner finns inom samma idrott och då väljer samma skola. Vilka skolor som kompisar valt, som också lyfts fram som viktigt tema av eleverna, gör ibland att skolval baserad på profil och inriktning blir till en komplicerad fråga. Valet av en skola med idrottsprofil kan som synes upplevas svårt när ens vänner inte väljer samma utan väljer den skola som geografiskt ligger närmast: ”Det är en sportskola och jag är väldigt intresserad av sport. Men det var inte så självklart från början, för att jag ville börja på Djäknepark som alla andra från början” (Gruppintervju 5). Frågan om vilka profiler och inriktningar som olika skolor erbjuder är också något som eleverna berättar att de sökt information om när de skulle välja skola.

Forskare: Är det något särskilt ni tittade efter, eller något särskilt som ni vill veta om skolan?

Elev 21: Ja, vilka profiler de hade, att man kunde se det innan.

Forskare: Ja, såg du det på Djäkne eller du vet?

Elev 21: Nej, jag tittade på deras hemsida och min mamma skickade till mig vilka profilval som fanns (Gruppintervju 6).

Sammantaget kan vi säga att de olika skolornas utbud av profiler och inriktningar utgör, för den som är särskilt intresserad av exempelvis en viss idrott, grund för valet av skola. Dock resonerar de elever som har valt en skola med särskild profil som förstaval om sitt val i relation till kompisars val, antingen att lagkompisar valt samma skola eller att välja en idrottsskola trots att kompisarna från skolan i årskurs 6 väljer en annan skola.

Familjens roll för hur skolval görs

När vi under intervjuerna frågade elever om hur det gick till när de valde skola visade det sig också att familjen har en central betydelse för hur skolvalet gjordes, vad som ansågs som viktigt. I en av gruppintervjuerna beskrivs exempelvis skolvalet av två elever som något som skedde i dialog mellan eleven och dennes vårdnadshavare.

Elev 6: Nej, men det var lite så här att ... vad heter det ... min mamma sa att det är dags att välja snart. Och då så satte vi oss ner och sen pratade vi lite om vad som är bäst för mig.

Elev 8: Ja, samma här. Att vi satte oss ner och pratade, jag och mamma, och sen så pratade mamma och pappa lite snabbt, och sen så sökte vi in (Gruppintervju 5).

Val av skola beskrivs som en gemensam process där vårdnadshavares åsikter är viktiga både för hur eleverna informerades om olika alternativ och vilka skolor de sedan valde. Citatet nedan förstärker bilden av skolvalet som en gemensam process, något som görs tillsammans, och eleven poängterar starkt att dennes vårdnadshavare hade positiva uppfattningar om den valda skolan.

Nej, men alltså, de [vårdnadshavarna] tyckte också att skolan var jättebra. Alltså, vi hade läst tillsammans på hemsidan och de tyckte att skolan var bra (Gruppintervju 5, Elev 6).

Valet av skola görs alltså tillsammans med vårdnadshavare och information söks framför allt om de skolor som redan identifierats som ett möjligt förstahandsval. Vårdnadshavare kan också spela en mer indirekt roll i valet av skola genom att eleverna sedan tidigare tagit del av deras värderingar. På frågan om de övervägt andra skolor än de som drivs i kommunal regi, svarar en av eleverna i gruppintervju 1 att ”jag är inte särskilt förtjust i friskolor i allmänhet. Jag gillar inte att de har vinstuttag och så. Det är väl från mina föräldrar som det kommer.” Här har vårdnadshavarnas inställning till friskolor och vinstuttag på förhand format elevens uppfattning om att inte välja fristående skolor.

Utöver föräldrar som viktiga vid valet så är även äldre syskons erfarenheter av en viss skola något som elever lyfter fram som ett sätt att försöka göra sig en bild av hur olika skolor är. En elev berättar så här om sitt val av skola.

Elev 4: Alltså, min mamma tyckte att jag skulle gå i Klingsborg, mina syskon som är äldre har gått där. Och sen så fick jag välja om jag ville gå där eller inte.

Forskare: Frågade du dina syskon hur det är där, eller har du hört dem prata om det?

Elev 4: Ja. De säger att det var bra där och så.

Forskare: Ja. Har du frågat någon annan vilka skolor de ska gå på, och varför och så?

Elev 4: Nej, faktiskt inte (Gruppintervju 2).

I valsituationen som beskrivs ovan är det först och främst syskonens positiva erfarenheter av skolan och mammans förslag som blir betydelsefullt för den skola som eleven valde som förstahandsval. Vi kan alltså konstatera att familjen – såväl vårdnadshavare som syskon – har en framträdande roll vad gäller hur eleverna gör sina val av skola och hur de tänker kring valet. Två andra faktorer som återkommande lyfts fram under intervjuerna handlar om kompisar och trivsel, vilket vi nu ska fördjupa oss i.

Trivsel och kompisar

Tillsammans med vårdnadshavare och syskon så tillskrivs kompisar stor betydelse vid val av skola till högstadiet. Kompisars betydelse kopplas i sin tur samman med tankar om huruvida man tror att man kommer att trivas på den valda skolan eller inte. Så här resonerar eleverna i en av gruppintervjuerna som ett svar på frågan om vad som är viktigast vid val av skola.

Elev 8: Om man trivs.

Forskare: Vad säger ni andra?

Elev 6: Ja, att man så här trivs och har bra kompisar.

Forskare: Trivs och kompisar. Och du, vad skulle du säga är viktigast när man väljer skola?

Elev 6: Han sa att inte bli så här mobbad och att ha kompisar (Gruppintervju 5).

Att trivas i skolan framstår som något av det allra viktigaste för eleverna. En central aspekt av denna trivsel handlar om vikten av att ha kompisar i den skola man kommer till. På så vis kan befintliga kompisar, från den nuvarande skolan i årskurs 6, vara viktiga för hur valet av skola till högstadiet görs.

Elev 4: Jag valde nog Klingsborg för att det ligger närmast och för att många av mina vänner ska gå där.

Forskare: Just det, och de kompisarna, är det kompisar som du har med dig från skolan här, eller är det kompisar som du har träffat i andra sammanhang?

Elev 4: Nej, det är från skolan (Gruppintervju 2).

Att välja samma skola som kompisar i årskurs 6, vilket eleverna ovan beskriver att de gör, sammanfaller med att välja den skola som ligger geografiskt närmast hemmet. Dessa två faktorer har som vi sett stor betydelse och är ett återkommande tema i gruppintervjuerna. En av de elever som inte valde samma skola som kompisarna berättar att hon först övervägde samma skola som kompisarna men ändrade sig efter att ha tagit del av föräldrarnas åsikter och hennes systers tidigare dåliga erfarenhet av en specifik skola.

Ja, men det är nog för att jag ville först gå på Djäkne för att alla mina kompisar skulle börja där. Och det är närmare till skolan. Men, min syster gick där men hon trivdes inte där. Alltså, sen fick hon gå på Prolympia och det tyckte hon var mycket bättre (Gruppintervju 5, Elev 12).

Att ha vänner och att känna någon på skolan är genomgående viktigt för eleverna när de pratar om varför de valt som de har valt och är nära relaterat till ett försök att skapa större sannolikhet för att trivas på nya skolan. Trivsel och kompisar är nära sammanflätat med nästa tema vi ska belysa, nämligen om skolan uppfattas som trygg och vilken kännedom man upplever sig ha om en viss skola.

Kännedom och trygghet

Eleverna berättar att de har egna erfarenheter av vissa skolor då de redan har läst språk på en annan skola, vilket är ett organisatoriskt arv från när skolplacering skedde i särskilda spår från F-6 till 7-9. Så här beskriver en elev vad det innebär att känna till en skola sedan tidigare.

För mig var det att jag ville komma in på Djäknepark. Det var någonting jag verkligen ville. Sen tror jag inte att det hade varit en jättestor grej om jag hade kommit in på Klingsborg, men det skulle ändå varit lite tråkigt, för jag vet ändå grunderna i Djäknepark och hur det ser ut där, för vi har språkval där varje fredag. Så man känner några av lärarna där och man har träffat några där och så (Gruppintervju 1, Elev 12).

Att känna till en skola handlar för denna elev om flera olika saker. I citatet ovan så framkommer att känna till hur skolan ser ut och att känna några lärare och elever som går på skolan som skäl till att eleven väljer en skola framför en annan. Även i intervjun nedan framkommer hur kännedom om en särskild skola kan utgöra ett motiv till val. Det kan som vi ser handla om att veta var skolan ligger.

Forskare: Är det något särskilt som är [...] viktigt när du väljer mellan de olika skolorna?

Elev 4: Att jag ska veta [...] var skolorna ligger. För de flesta skolorna visste jag inte var de låg.

Forskare: Okej, så det är viktigt för dig att de är ganska nära hemma.

Elev 4: Ja. [...] Att jag har kompisar att vara med (Gruppintervju 2).

Att känna till den skola man väljer i första hand handlar också om olika känslor som skolvalet väcker. Eleverna återkommer till betydelsen och vikten av att känna sig trygg på sin skola.

Forskare: Vad skulle du säga var viktigast för dig då när du valde?

Elev 20: Alltså, att jag kan känna mig trygg på skolan, och att jag kan få en bra utbildning då.

Elev 6: Ja, det är typ samma, att man får bra utbildning och känner sig trygg och att man har vänner.

Forskare: Vad är det som gör att man känner sig trygg? [...]

Elev 8: Det är väl typ om man har vänner på skolan. För man vet att det handlar om att om man har några vänner med sig från sin skola, så kan man då välja där, och då kanske man hamnar i en klass med dem och då känner man sig mer trygg (Gruppintervju 5).

I citatet ovan så tycks bra utbildning vara nära förknippat med känslan av trygghet, vilket i sin tur återkommande relaterar till just vänner eller kompisar på skolan. Det tycks dock vara ganska svårt att på förhand med säkerhet veta huruvida man kommer att känna trivsel på sin nya skola.

Forskare: Hur vet man om man kommer att trivas?

Elev 20: Det vet man inte.

Forskare: Hur tänker ni andra då, finns det någonting som man kan gå på, som man kan tänka?

Elev 8: Om man kanske har en vän från början eller känner någon som går där. Då kanske det är lite enklare att vara fler än att man står helt ensam liksom (Gruppintervju 5).

Som vi ser ovan så lyfts här återigen vänner fram som en central aspekt av trivsel i skolan. En sak som eleverna alltså tar hjälp av för att öka känslan av trygghet och trivsel inför skolvalet är huruvida vänner från den skola man går på i år 6 väljer samma skola. Eleverna försöker på så vis skapa trygghet, samtidigt som de beskriver att de egentligen inte kan veta hur de kommer att trivas.

Rykten och information

Ett återkommande tema vad gäller hur eleverna i fokusgrupper resonerade om valet av skola inför högstadiet handlar om hur skolan beskrivs av andra som eleverna pratat med om skolval och om hur information om olika skolor kan inhämtas. Här finns det alltså olika strategier bland eleverna gällande på vilket sätt de försöker bilda sig en egen uppfattning om vilka skolor de vill välja och vilka de vill undvika.

Jag hade många vänner och de hade sagt alltså att skolan var jättebra och att de tyckte att jag skulle börja där. Så då läste jag lite på deras hemsida, och då tyckte jag också att skolan var bra. [...] Jag hade hört jättebra rykten om att Djäkneskolan är en jättebra skola och så av andra som har gått där (Gruppintervju 5, Elev 8).

I citatet ovan blir det tydligt hur eleven både lyssnar till kompisars uppfattningar och rykten om skolan och sedan besöker skolans hemsida för att inhämta skolans egen beskrivning om sin verksamhet. I samma fokusgrupp säger en av eleverna att: "Alltså, jag tänker, om man har hört typ bra eller dåliga rykten om en skola, så får man ju olika tankar om den just då när man ska välja"(Gruppintervju 5). I diskussionen som följer får vi veta lite mer om vilken typ av rykten som faktiskt kan påverka valet av skola.

Ja, men det är väl så till exempel att man har hört att lärarna är bra, att det inte är så mycket bråk där eller vad man ska säga. Och ja, att det är en trygg skola. Och att utbildningen är bra också (Gruppintervju 5, Elev 6).

Rykten kan alltså handla om lärarna, som ofta beskrivs som bra eller dåliga, och om utbildningen är bra. Återigen ser vi också hur trygghet, i meningen avsaknad av bråk, lyfts som ett viktigt värde för eleverna. Vad som gör utbildningen bra är däremot inte lika tydligt i diskussionen. Det är svårt att veta hur en skola kommer att vara, eleverna beskriver att de inte kan veta så mycket om det och en av eleverna uttrycker det som att "man chansar"(Gruppintervju 4, Elev 17). Samtidigt beskriver de några olika sätt som de använder för att skapa sig en bild av den skola de överväger som förstahandsval.

Forskare: Hur kan man veta vilken skola som är mindre bra att välja?

Elev 4: Man kan ju söka i Google eller så, så finns det ju recensioner, vad folk har skrivit om skolan. [...] Sen kan man också gå in i Google och kolla hur skolan ser ut och så.

Forskare: Just det. Har du varit på någon av skolorna innan?

Elev 4: Ja. Jag läste moderna språk i Klingsborg. [...]

Forskare: Har du varit på någon av de andra skolorna? [riktar sig till en annan elev]

Elev 4: Nej (Gruppintervju 2).

Utöver att besöka skolorna så beskrivs här att man kan söka information om skolorna på Google och se om det finns några recensioner tillgängliga. Olika hemsidor, främst skolornas egna, är den enda informationskälla som eleverna lyfter fram utöver familjens, vänners och egna erfarenheter av att ha besökt eller läst språk på den skola de överväger som förstahandsval. Att elever lyssnar på andra och pratar med varandra om de tillgängliga skolorna och på så vis skapar sig egna uppfattningar om de skolor de ska välja mellan är tydligt. En möjlig risk här är om det florerar negativa och felaktiga rykten om en viss skola, som gör att den hamnar i en negativ spiral då fler elever väljer sig bort därifrån, och skolan får en prägel av så kallad frånvalsskola, som vi diskuterade i tidigare kapitel.

Skolans utseende

Ett annat sätt som eleverna i fokusgrupper lyfter fram för att avgöra huruvida en skola är attraktiv eller inte handlar om själva skolbyggnadens utseende. Nedan ser vi hur eleverna skapar kontraster mellan nybyggda lyxiga skolor och skolor som ser risiga ut.

Elev 7: Man frågar andra som går på den skolan, hur det ser ut säger också ganska mycket.

Elev 8: Vår skola är aslyxig, den skolan vi ska börja på.

Forskare: Själva lokalerna?

Elev 8: Den är ju aslyxig.

Elev 7: Den är nybyggd.

Elev 8: Men vadå, det är lyxigt (Gruppintervju 5).

En nybyggd skola beskrivs i citatet ovan som bra och lyxigt. Även en skola som inte ser lika tilltalande ut bedöms av eleverna utifrån byggnadens utseende eller skick, vilket kan leda till uppfattningar om att inte heller utbildningen är bra.

Elev 20: Alltså, om den ser ganska risig ut så kanske någon, alltså, då kanske den inte...

Forskare: Man får ett annat intryck?

Elev 20: Om den ser dålig ut eller så här på utsidan så kanske man tänker att den inte är bra (Gruppintervju 5).

För vissa elever kan således själva skolbyggnadens utseende och skick leda till uppfattningar om huruvida det är en skola som är bra eller mindre bra, som kan väljas eller bör undvikas. Som vi ska se nedan finns det också olika åsikter och uppfattningar om huruvida själva skolvalet i sig är något särskilt viktigt.

Skolvalets betydelser

I följande avsnitt lyfter vi fram ett antal olika betydelser som tillskrivs skolvalet av de intervjuade eleverna. Här återfinns ett brett spann av uppfattningar om huruvida skolvalet egentligen är särskilt viktigt eller inte. I följande diskussion kring vikten av skolval slår eleverna gemensamt fast att skolvalet faktiskt är något de alla anser vara viktigt och bra.

Elev 6: Att man får välja alltså själv, att man ändå har valet för att välja själv.

Forskare: Hur tänker ni andra?

Elev 20: Jo, men jag tänker att det är bra.

Forskare: Tycker du att det är viktigt att man får välja skola?

Elev 7: Ja, det är viktigt.

Forskare: Vad säger du då? Tycker du det är viktigt att man får välja skola?

Elev 8: Ja, så man kan få välja vilken skola man vill börja i (Gruppintervju 5).

Här ovan ser vi alltså att det i denna grupp råder samstämmighet kring att skolval är någonting som anses viktigt för eleverna. Det handlar främst om att få möjligheten att ”välja själv” och kontentan blir att skolval helt enkelt är någonting som är bra utifrån hur dessa elever resonerar. När vi frågar eleverna vidare om *varför* det är bra och viktigt att få välja skola handlar svaren främst om att gilla sin skola. Eleven nedan resonerar om hur det kunde vara att behöva gå på en skola som man inte gillar.

Forskare: Tycker ni att det är viktigt att man får välja skola?

Elev 8: Ja, för till exempel, man kanske hamnar på en skola som man inte ens tycker om, då kommer inte jag vilja gå dit, och då kommer jag inte få en bra utbildning. Då skulle jag inte vilja gå till den (Gruppintervju 5).

Möjligheten att få välja sin skola ställs i elevernas resonemang i kontrast till hur det skulle tänkas vara att inte ha möjlighet till skolval. Att bli placerad i en skola som inte aktivt valts framstår nedan som något negativt som riskerar att leda till vantrivsel.

Elev 4: Om vi säger att jag blir förflyttad automatiskt, då så kan det vara så att du inte trivs i skolan, och du hellre vill gå i den skolan som du ville gå i. Och du kanske inte har lika stor chans att komma in till den skolan och så där.

Forskare: Så du tänker att det är större chans att man trivs om man får välja själv?

Elev 4: Ja (Gruppintervju 2).

Eleverna ovan har alla lyft fram och resonerat kring varför skolval är någonting viktigt och bra. Eleverna som intervjuats är uppvuxna i ett samhälle där valfrihet på många olika samhällsarenor, sedan länge, är något mer eller mindre självklart. Att av samhället, eller kommunen, då bli "förflyttad automatiskt" framstår inte som något positivt ur elevens perspektiv. Det ska dock framgå att det inte endast finns fördelar med att behöva välja vilken skola man ska gå på. På frågan om det finns något som är mindre bra med att man behöver välja skola svarar de tre första eleverna i fokusgruppen ett klart och tydligt "nej". Därefter lyfter dock en elev några funderingar kring att det kan finnas vissa svårigheter kopplat till skolvalet.

Forskare: Är det något som ni tycker är mindre bra med att man behöver välja?

Elev 21: Nej.

Elev 9: Nej.

Elev 10: Nej.

Elev 21: Ja, kanske ibland att det kan vara svårt att bestämma sig. [...]

Elev 9: Ja, man kanske inte får börja i den skolan som man vill.

Forskare: Nej, precis. Vad tänker ni andra?

Elev 21: Det kanske blir jobbigt att välja vilken man vill gå på.

Elev 9: Kompisarna splittras. Ja (Gruppintervju 6).

Trots att eleverna lyfter fram både för- och nackdelar kring att behöva välja sin skola så blir det, i citatet nedan, tydligt att det ändå inte nödvändigtvis upplevs som ett särskilt betydelsefullt val av alla.

Så här, jag bryr mig egentligen inte jättemycket om vilken skola jag kommer in på, men jag ville gå på Djäknepark. Sen, skulle jag inte brytt mig jättemycket om jag inte hade kommit in där. Det skulle inte ha gjort jättemycket (Gruppintervju 1, Elev 13).

Även om eleven ovan inte framställer skolvalet som något särskilt betydelsefullt så lyfts ändå Djäknepark fram som den önskvärda skolan. När en annan elev ombeds resonera om hur det hade upplevts om den skola som valts inte var möjlig att komma in på, ser vi först ett mått av oro, men resonemanget landar ändå i att det nog skulle ha löst sig.

Jag hade nog känt lite så här oro, för jag vet inte vilken skola, och vem jag ska gå med och så. Men sen så hade det nog löst sig. Alltså, jag hade nog träffat folk i skolan och så (Gruppintervju 2, Elev 4).

Oron kopplas av eleven till kompisar eller vänner och att inte veta vem som kommer gå på skolan. Att inte veta vem som blir ens klasskamrater framstår ändå inte som särskilt bekymmersamt då det troligen skulle uppstå nya

vänskaper i det nya sammanhanget enligt elevens resonemang. Vidare låter vi eleverna i fokusgrupperna fundera kring hur de tänker kring skolvalet kopplat till deras framtidsutsikter.

Forskare: Vad tänker du om framtiden? Hur viktigt tror du det är vilken skola man har gått på?

Elev 12: Jag tror inte det är så viktigt. Det är mer hur man har sitt betyg (Gruppintervju 2).

Här ser vi att eleven föreställer sig att det är själva betyget – snarare än vilken skola det kommer från – som är viktigast. Skolvalet kan alltså för eleverna sägas vara mer förknippat med trivsel och trygghet i skolan här och nu snarare än att det är något som uppfattas som viktigt för framtiden. I skolvalet ska eleverna göra graderade val med tre olika alternativa skolor. Här kan vi se att det tredje och sista valet tillskrivs ringa betydelse.

Som tredjeval valde jag Kunskapsskolan, men det var nästan säkert att jag inte skulle komma in. [...] Det var bara, ja, ”vi fyller i någonting” (Gruppintervju 1, Elev 12).

Eleven som valt en fristående skola, Kunskapsskolan, som tredje alternativ berättar att han valt den skolan för att han upplevde sig vara tvungen att ha tre alternativ men att han egentligen inte vill gå där. Det finns dock de som lyfter fram positiva aspekter av att ha valt flera alternativa skolor, vilket kan ge en känsla av trygghet.

Det är skönt att kunna välja skola, men jag känner själv att det är skönt om man ändå har en backup-plan, om man inte väljer en annan skola hamnar man här, så att man inte behöver vara orolig över att man inte kommer in på någonting och så (Gruppintervju 2, Elev 4).

I detta avsnitt har vi sett att det finns en rad olika uppfattningar kring betydelsen och vikten av skolval. Skolvalet uppfattas som mer och mindre betydelsefullt och viktigt. Utöver några mindre betänkligheter kring att det kan vara svårt att behöva välja skola är den samlade bilden ändå att eleverna ställer sig positiva till skolval, oavsett om det anses särskilt viktigt eller inte. I första hand framstår skolvalet som viktigt för hur själva skolgången kommer att bli och mindre förknippad med elevernas framtidsutsikter.

Elevers tankar om skolvalet i backspegeln

I det följande fördjupar vi oss i hur elever förhåller sig till och tänker tillbaka på valet av högstadieskola en bit in på den första terminen i årskurs 7, på den nya skolan. Vi återkom till de elever som deltog i fokusgruppsintervjuer i årskurs 6 och intervjuade de elever som gav samtycke till en uppföljande intervju om hur de såg på sitt skolval när de börjat i årskurs 7. Dessa intervjuer genomfördes enskilt och gav en inblick i hur de uppfattade sitt skolval i backspegeln. Hur gick det till när eleverna kom fram till vilka skolor de skulle välja och sedermera gjorde valet av skola? Hur ser de på valen de gjort? Motsvarar skolorna deras förväntningar och önskemål? I vilken mån utgör skolorna en mötesplats för såväl gamla som nya vänner? På vilket sätt förhåller sig elever till de olika rykten som kan förekomma om skolorna de valt? Hur ser de på valet av skola i relation till en tänkt framtid, med kommande studie- och yrkesval? Detta är frågor som belyses i detta kapitel. Låt oss inleda med att närmare undersöka frågan om hur elever ser tillbaka på hur valet av skola inför högstadiet gjordes. Vad var det som var särskilt avgörande för vilka skolor de valde?

Hur gjordes valet?

När vi bearbetat och analyserat intervjuerna som gjordes med eleverna en bit in på studierna på de högstadieskolor som valts framkommer att valet till stor del vägledades av vårdnadshavares tankar och förväntningar, dels syskons erfarenheter.

Elev 2 illustrerar på ett tydligt sätt betydelsen av både föräldrarnas tankar och förväntningar och syskonens erfarenheter som en viktig grund för valet av skola. ”Alltså, jag ville Djäkne för alla kompisar”, förklarar Elev 2. ”Vi hade varit där. Jag gick förbi där på vägen hem”. ”Min brorsa har gått där”, fortsätter Elev 2.

Men min pappa sa Nordic för att min brorsa sagt att det var många dåliga barn på Djäkne. Min pappa vill inte att vi ska bli kompis med dåliga. Men jag valde Djäkne som andra (Elev 2).

I detta fall låg pappans tankar tillsammans med storebroderns erfarenheter till grund för valet av den fristående skolan Nordic International School i första hand och den kommunala skolan Djäknepark i andra hand. På frågan om hur det faktiskt gick till när skolvalet gjordes förklarar en av eleverna:

Mamma. Ja, mamma frågade och så här sa att nu ska vi välja.

Intervjuare: Okej och då satt ni ner tillsammans? Och din pappa?

Han bor ju inte här så jag tror att han tyckte att vi fick välja (Elev 9).

Även i detta fall var det alltså en av föräldrarna som var den drivande parten i att genomföra valet, och närmare bestämt mamman, eftersom de båda vårdnadshavarna inte bor tillsammans. Nedan ser vi hur Elev 10 ger ännu ett

exempel på när såväl föräldrar som syskon varit tongivande vid valet av skola, som i detta fall landade i valet av den fristående skolan Prolympia i första hand.

Elev: Jag tänkte först så här Djäkne då. Men sen pratade jag runt lite och pratade med min syrra och med mamma och pappa. De tyckte Prolympia.

Intervjuare: Vet du varför eller sa de varför?

Elev: Min syrra gick på Djäkne först och det blev lite tjafs med några tjejer, kompisar och det var inte så bra. Jag tror att det inte var bra för henne. Mina föräldrar tyckte att det blev bättre. Hon bytte till Prolympia och trivdes. Så de tänkte väl att det skulle bli bra för mig också, så (Elev 10).

Trygghet och trivsel kopplat till "tjafs" och kompisar är återigen betydelsefullt för hur eleverna resonerar om val av skola, denna gång i backspegeln och kopplat till en systers skolgång. Vid sidan av föräldrar och syskon framkommer det även att en slags val-stress haft en viss betydelse för hur eleverna upplevde det obligatoriska skolvalet: "Jag tyckte att det var mycket stress", förklarar Elev 4 och exemplifierar hur pratet kunde låta: "Vad ska du välja? Den och den ska gå där och där". Detta resonemang indikerar att valet ändå upplevdes som viktigt, inte minst i relation till vilka skolor vänner och kompisar valde – när hela skolan stormar gäller det att finna sin trygga plats.

Hur blev det?

När eleverna ett par månader in i studierna på de högstadieskolor som de valt beskriver vardagen tycks det som om skolorna motsvarar de tankar de hade inför skolvalet. Det är ingen av de intervjuade eleverna som på ett uttalat vis ångrar sitt val och det är heller ingen som gjort något omval eller som överväger att göra ett sådant.

Eleverna beskriver tillvaron på den nya skolan som väl fungerande, kanske inte med ett språkbruk som är översvallande positivt, men inte heller negativt. Elev 9 ger ett exempel på hur den nya skolan kan upplevas en bit in i sjunde klass.

Intervjuare: Nu har det ju gått ett tag, vad tycker du om skolan nu?

Elev: Det är okej. Ja men okej.

Intervjuare: Okej, skulle du säga att du trivs?

Elev: Ja, helt okej i alla fall.

Intervjuare: Vad tycker du är bra och mindre bra i skolan?

Elev: Bäst är kompisar. Ja, att träffa mina kompisar, vi har kul. Sämst är när det är jobbigt eller svårt (Elev 9).

Skolan framställs som "helt okej" och det viktigaste som lyfts fram ovan är, återigen, kompisar. Ett liknande inställning återfinns i resonemanget som Elev 4 för om sin nya skola.

Det var pirrigt att byta. Jag kände inte alla, vi var yngst och så här. Men sen vande jag mig. Ganska snabbt, efter några veckor så vande jag mig. Och min ena syster gick också där, då när jag började. Hon gick i nian då (Elev 4).

En återkommande beskrivning av elevernas första tid på högstadiet illustreras här av Elev 4 som beskriver den första tiden som pirrig, en period präglad av en viss osäkerhet, där det är mycket som är nytt och obekant. Eleven lyfter inte minst fram upplevelsen av att än en gång behöva vara yngst på skolan, vilket kan upplevas som nog så nervöst. Elev 4 berättar dock att denna initiala osäkerhet redan efter ett par veckor lagt sig, mycket tack vare systemen som vid tillfället gick i nionde klass. Elev 5 är också på det hela taget nöjd med skolan som valts, särskilt med tanke på att den inte alls var så "tuff" som den sades vara på förhand.

Elev: Så sa alla förut då innan så här att på högstadiet då kommer det att bli tufft, då ställs det stora krav och man måste läsa mycket och mycket läxor.

Intervjuare: Vilka sa så?

Elev: Lärarna! Du vet så om det var någon som var kaos och så när vi inte när det var stök då.

Intervjuare: Hur blev det då? I sjuan?

Elev: Helt okej. Jag tycker inte att de är så hårda. Det är mer läxor. Mer att man ska ha koll men det är inte så strängt så här som jag trodde (Elev 5).

Elev 5 menar att det visserligen är skillnad på mängden läxor på högstadiet jämfört med i sjätte klass, men studierna upplevs ändå inte som så tuffa som lärarna varnat för att de skulle vara. En annan av eleverna som förväntat sig att den högstadieskola som valdes i första hand skulle vara strängare än den visade sig vara är Elev 3.

Intervjuare: Skulle du säga att det blev som du hade tänkt dig?

Elev: Nej. Jag trodde att det skulle vara strängt. Du vet, vi har skolkläder och det är ordning och så här. Men det är som en vanlig skola. Alltså, det är regler men det är okej (Elev 3).

Även i detta fall beskrivs valet, den fristående skolan Nordic International School, som i huvudsak positivt, en helt normal skola, dock med särskilda skolkläder, ordning och regler. En annan av eleverna som valt en fristående skola, närmare bestämt Prolympia, är Elev 7 som i backspeglarna, beskriver valet

som enkelt eftersom skolan har en särskild profil som var det främsta motivet till valet av just denna skola.

Intervjuare: Nu går du på Prolympia som du valt i första hand?

Elev: Ja, för hockeyn. Det var lätt val.

Intervjuare: Blev det bra? Trivs du i skolan?

Elev: Ja, mycket bättre nu. Man måste plugga, hockey och träning i skolan och så laget. Och men det är det jag vill och det är mycket roligare nu när skolan liksom också är hockey (Elev 7).

Just skolans idrottsprofil och mer specifikt inriktningen mot hockey har som Elev 7 beskriver det gjort att studierna upplevs mycket positivare och roligare än tidigare. Just skolor med en specifik profil inom exempelvis idrott har omnämnts som något positivt bland eleverna. Sådana skolor kan utgöra en mötesplats där uppskattade vänskapsrelationer får en möjlighet att växa. Hur eleverna i backspegeln resonerar om just skolan som mötesplats ska vi nu fördjupa oss i.

Mötesplats för nya och gamla kompisar

En tematik som var återkommande redan vid intervjuerna som gjordes med eleverna när de gick i årskurs 6 var betydelsen av kompisar för valet av skola inför högstadiet. När eleverna en bit in i årskurs 7 beskriver studierna kan vi se att kompisar, både nya och gamla är en återkommande och central del av hur de upplever skolan och utfallet av sina skolval.

På frågan "Är det viktigt med kompisar i skolan?" svarar Elev 2: "Ja, utan kompisar är man ingen. Man måste ha någon att vara med och snacka med". Detta citat fångar på ett träffande vis den betydelse som eleverna fortsatt tillskriver kompisar för att tillvaron på skolan ska upplevas som positiv och meningsfull.

Bland eleverna återkommer berättelser om att de har lärt känna nya kompisar på högstadiet. Att möta nya kompisar är också på ett direkt sätt kopplat till skolplacering, att gå från en skola där du känner kompisar till ett nytt sammanhang där du känner eller kanske inte känner de andra eleverna sedan tidigare beskrivs både som nervöst och som kopplat till trivsel.

Det var också många nya. Det var kul, jag var lite nervös i början, kanske första veckan. Sen blev det normalt. Jag har lärt känna klassen och så (Elev 6).

För Elev 6 framstår det alltså som både något nervöst, men samtidigt givande att lära känna nya klasskamrater. Nervositeten verkar dock snabbt lägga sig då det "blev normalt" redan efter någon vecka i nya klassen. När vi frågade om det var något särskilt som de inte trivdes med på nya skolan i årskurs 7 berättar olika elever just att de upplevde det som något av en utmaning att komma till en skola där de inte kände kompisar.

Elev: Att inte känna så många. Jag kände [en person] från [min tidigare skola] och sen några från Snap, men inte många. [...] Ja, när man inte vet.

Intervjuare: Men sen lärde du känna några nya?

Elev: Ja, många. Jag känner massor. På skolan, på snap, på Djäkne och på fotbollen (Elev 2).

Samtidigt som processen att lära känna nya kompisar är nervös så tycks den nya skolan också innebära en möjlighet att träffa nya människor. En elev berättar att han numer känner många och pratar stolt om sin vänlista på Snapchat, vilket illustrerar vikten av att känna många personer och att ha kompisar. Eleverna beskriver genomgående kamratskap som avgörande för deras trivsel i skolan. Skolan är det mest betydelsefulla sammanhanget som tillsammans med exempelvis sociala medier, i exemplet ovan med Snapchat, och fritidsaktiviteter formar vilka kompisrelationer de har.

Ytterligare ett tema som vi identifierat rörande skolan som mötesplats och kompisar handlar om att vissa elever ger uttryck för att skolor med idrottsinriktning attraherar drivna elever och att det kan bildas en gemenskap som främjar kamratskap och ger mening till skoltillvaron.

Intervjuare: Är det en bra skola?

Elev: Ja men det tycker jag, alla är intresserade av idrott och satsar och så. Det känns som att det blir lite speciellt då. Kanske att vi lär känna varandra bättre. Alla satsar liksom.

Intervjuare: Vad tror du om Prolympia då, för dig?

Elev: Jag tror att det gör att jag fortsätter spela basket, satsar lite mer än jag kanske skulle ha gjort annars. Om jag gått med vänner som inte spelade (Elev 10).

Resonemanget ovan bygger till viss del på tanken om att ”lika barn leka bäst”, det vill säga att de som valt specifika idrottsinriktningar delar gemensamma intressen och har starka drivkrafter. Detta resonemang som bygger på en form av homogenitet kan sättas i kontrast till nedanstående elever som i stället lyfter fram elevens olikheter som ett positivt värde som utmärker den skola som valts.

Ja. Men jag är ju där. Jag tycker den är typ lagom, att inte så här posh eller så. Det är lite olika folk från olika ställen. På Gustaf Adolf var det mer att alla kom från som jag, som hade föräldrar som flyttat hit. Nu är det olika och fler som åker från andra håll och så (Elev 1).

Eleven ovan beskriver sin skola som en mötesplats för elever som kommer från olika platser och jämför det med tidigare, mer homogent präglade skolerfarenheter. Eleven nedan för ett liknande resonemang om den skola som valts, nämligen Djäkneparksskolan.

Ja. Ärligt så kanske jag inte hade trivts på Kunskap eller Jensen. Det känns som att det är så här stress och att alla ska vara så bra och så liksom. Djäkne är lite mer att vi är olika. Många är bra men det finns liksom alla, du kan vara mer så här inte älska skolan också. Typ. Ja så Djäkne känns lagom för mig (Elev 8).

De två friskolor som eleven omnämner ovan beskrivs som stressiga och kopplas till höga krav, medan Djäkneparksskolan upplevs som mer präglad av olika sorters elever, som mer lagom. Djäkneparksskolan som är en populär kommunal skola beskrivs således som en avslappnad miljö, inte posh eller stressig, som en skola där du får möjlighet att möta människor som inte nödvändigtvis kommer från samma förhållanden som du själv eller delar samma intressen. Det är alltså tydligt att eleverna kan ha olika åsikter och resonera på olika sätt kring huruvida de uppfattar det som något positivt med en mer homogen eller mer heterogen skola, om det så gäller skolkamraternas bakgrund eller idrotts- och studieambitioner.

Att förhålla sig till skolans rykte

När eleverna i backspeglarna beskriver mötet med de skolor de börjat i återkommer de till frågan om omgivningens förväntningar, åsikter och, mer specifikt, de olika rykten som omger skolorna. Under intervjun med Elev 9 utspelade sig följande dialog.

Intervjuare: När vi sågs precis efter att ni valt så pratade ni ändå lite om att andra hade berättat saker...

Elev: Ja, men då visste jag inte. Då kanske det var viktigare om man hörde att det var en bra skola, en skola som inte såg ut som att den ska rivas och så här. Att det inte känns stökigt och bråkigt (Elev 9).

Innan mötet med den nya skolan upptogs alltså elevens farhågor och förhoppningar om huruvida skolan skulle vara bra eller inte, vilket knyter an till frågor om såväl skolans utseende (hur pass nybyggd eller sliten den tycks vara) som dess sociala klimat (hur pass stökig eller lugn den tycks vara). Distinktionen mellan bra och dåligt rykte återkommer i intervjun med Elev 2, som berättar om att det framför allt är föräldrarna som förmedlat betydelsen av att välja en skola där det inte går några "dåliga personer", det vill säga elever. Närvaro av allt för många elever som upplevs som stökiga riskerar i sin tur att påverka inte bara skolans rykte utan också de som går där på ett sätt som inte gynnar studierna.

Elev: Ja men, att det går dåliga personer på vissa skolor. Eller ja, på alla skolor, men kanske mer på vissa. [...] Det blir stökigt och så här att ens föräldrar vill inte att man ska hänga med dåliga för att då kanske man själv blir så.

Intervjuare: Är det så? Hur menar du? Att man blir dålig?

Elev: Nej, men alltså, som min [pappa] till exempel. Han säger att man måste plugga och jobba hårt och inte bråka. Om man har kompisar som är dåliga och inte har koll på sina grejer och bråkar i skolan så är det inte bra.

Intervjuare: Hur är det på din skola då?

Elev: Olika. Vissa bråkar. De flesta är bra personer (Elev 2).

Eleverna tycks vara väl medvetna om vilka olika rykten och uppfattningar som omger skolorna runtom i kommunen, vilka som beskrivs som fina och bra respektive stökiga och dåliga. Elev 6 konstaterar att det finns rykten om alla skolor, men noterar samtidigt att det inte är alla elever på dessa skolor som lever upp till det ryktena säger.

Ibland kanske det är lite finare att gå på Kunskap eller så. Att det är lite status typ. Men jag tror Djäkne är så stor, vi är många så det kan vara kanske att vissa säger att det är stökigt. Men det är ju bara vissa som stökar och inte gör bra saker. Det tror jag man säger, men jag tror att det kan vara så att det går rykten om alla skolor. Att den är stökig, att den är lugn, där går bara såna och såna (Elev 6).

En skolas rykte kan också hänga samman med dess status, vilket innebär att vissa skolor ses som finare eller bättre än andra. När det gäller rykten finns det av intervjuerna att döma olika förhållningssätt bland eleverna. Ett sätt att förhålla sig till ryktena som cirkulerar går, som i föregående citat, ut på att inte döma någon. Elev 6 ger ett exempel på hur ett sådant förhållningssätt kan komma till uttryck.

Jag vill inte att man ska döma någon. Jag vill inte bli dömd för att jag kommer från en viss skola. Och jag tror det är så olika på Djäkne, nej alla är inte samma så jag tycker inte att det går att döma, att säga att alla är så och så (Elev 6).

Elev 6 sätter upp viljan att inte döma som en princip som gäller både en själv och andra. Eleven vill själv inte bli dömd, och utifrån samma princip handlar det om att inte heller döma andra. Ytterligare ett förhållningssätt går ut på att inte tillmäta rykten som cirkulerar allt för stor betydelse, utan att lita på sitt eget omdöme och stå upp för sina egna val, oavsett vad andra tänker, tycker och tror. Ett uttryck för ett sådant förhållningssätt finner vi i intervjun med Elev 9. Som svar på frågan "Är det viktigt för dig vad andra tycker om din skola?", säger Elev 9:

Nej, faktiskt inte. Det är väl trist om det går massa prat och så. Men jag tror inte att jag skulle bry mig. Jag vet ju, jag går där. Mina kompisar, de flesta går också där och de vet också. Så nej, det spelar inte så stor roll (Elev 9).

Att rykten inte nödvändigtvis behöver spegla hur det faktiskt upplevs att gå på en skola är också något som återkommer i svaren. En av eleverna berättar att andra inte vet hur det är på skolan och tillskriver därför inte rykten om skolan så stor betydelse.

Nej, det är viktigt att man gör sitt bästa. Att man får bra betyg. Jag tror inte att det spelar roll. Andra vet ju inte, bara vi som går här. Jag vet inte hur det är att gå på Kunskap eller Djäkne eller Prolympia och så vidare. Jag kan inte säga (Elev 4).

Eleverna ger exempel på att det cirkulerar olika rykten om olika skolor och om eleverna som går där, men de tillskriver inte nödvändigtvis dessa rykten särskilt stor betydelse i sin vardag eller för sin upplevelse av skolan. Nu har vi fått ta del av elevernas tankar kring olika aspekter de upplevt som betydelsefulla i relation till det skolval de tidigare gjort. Härnäst flyttar vi fokus till framtiden, vad eleverna har för tankar och reflektioner kring skolvalets och skolgångens betydelse för deras liv framöver.

Tankar om framtiden

Vid de individuella intervjuerna med elever pratade vi också om hur de såg på skolvalets betydelse för framtiden och om möjligheten att göra de saker som eleverna önskar i sina framtida yrken och studier. Eleverna resonerar kring betydelsen av valet av högstadieskola och kopplar återigen trivsel och trygghet till lyckad skolgång enligt logiken att om man trivs och känner sig trygg så går det bättre i skolan. När vi frågar eleverna om vad de ser framför sig i framtiden återkommer familj och släkt som viktiga för att tänka kring olika val. Ett exempel är att familjemedlemmars val och erfarenheter kan ha betydelse för vad eleverna ser som möjliga vägar i framtiden.

Intervjuare: Ja, vet du vad du vill plugga då, vilket program eller skola eller så?

Elev: Nej, jag vet inte exakt vad som finns så här. Min brorsa läser något med logistik, det låter i alla fall inte kul. Inte för mig. [...] Kanske mer så här att jag ska få så bra betyg att jag kan plugga vidare och kanske på gymnasiet att det kan vara bra att typ jobba extra, spara pengar och så, så man kan resa. Så gjorde min kusin, det låter kul (Elev 8).

I citatet ovan beskriver eleven både att denne inte har en särskilt klar bild av vilka alternativ som finns men både broderns och kusinens tidigare val och erfarenheter beskrivs som referenspunkter för egna kommande val och möjliga framtider. På ett liknande sätt beskriver Elev 5 att gymnasiet är givet som nästa steg, därefter är uppfattningarna av framtiden inte lika tydlig, men en moster fungerar som en bild av vad som är möjligt att välja och göra i relation till utbildning och arbete i framtiden.

Elev: Oj, jag vet inte. Kanske frisör som min moster. Jag vet inte. Jag ska gå gymnasiet först, alla säger att man ska gå gymnasiet.

Intervjuare: Vad tror du, om du tänker framåt, om fem år att du gör?

Elev: Oj, fem år. Då går jag kanske på gymnasiet, eller vänta är jag klar då? Jag tror att jag bor hemma och sparar pengar och jobbar. Det är bra, det är svårt att få lägenhet. [...] Min moster bodde hemma och sparade (Elev 5).

I kontrasten till eleven ovan som inte har helt färdiga framtidsplaner finns det också de som har formulerat färdiga planer om framtiden efter högstadiet och har tydliga bilder av vad de vill göra och varför.

Intervjuare: Om du tänker lite framåt, vad skulle du vilja göra efter högstadiet?

Elev: Gymnasiet och fortsätta med träning. Kanske hockeygymnasium, men då måste jag både plugga och träna, spela bra. [...]

Intervjuare: Okej. Så vad tror du att du gör om fem år? Om du tittar framåt?

Elev: Spelar hockey, frågan är bara i vilket lag? [skratt]... Nej jag vet inte. Tagit studenten mest troligt (Elev 7).

Delvis går det att koppla ovanstående elevs tydliga uppfattningar om framtiden till ett starkt hockeyintresse, där tankarna om framtiden tycks svåra att separera från en kommande hockeykarriär. Eleven landar ändå slutligen i att det troligaste ändå är att ha tagit studenten. Att studera på gymnasiet framträder som den självklara vägen för eleverna och en del har redan en bild av vad de skulle vilja gå för utbildning på gymnasiet. Elev 6 framhåller exempelvis att: "Jag skulle helst vilja gå natur. Jag tror att man kan bli många olika saker då? Men då måste jag ha bra meritpoäng och så." Gymnasiestudier som ett självklart alternativ för framtiden är även återkommande i intervjuer med elever som inte har en lika tydlig bild av vad de vill göra i framtiden.

Ingen aning! Eller då har jag väl tagit studenten eller går i trean. Jag vill ha körkort och kanske är på väg att flytta hemifrån. Det känns som att det är dags då (Elev 9).

Att gå gymnasiet, att arbeta, att kunna köra och ha bil och att försörja sig själv är exempel på vad eleverna beskriver att vuxenblivandet handlar om. Som en röd tråd genom dessa resonemang löper en vilja att göra bra ifrån sig.

Elev: Man ska gå till gymnasiet, annars får man inget bra jobb. Jag vill ha bra jobb. Bra bil.

Intervjuare: Vet du vilket program...

Elev: Kanske fordon. El. Min brorsa fick jobb. Och så kan man göra olika saker. Det vore, kanske att ha en egen business och tjäna.

Intervjuare: Det låter som att du har koll på vad du vill göra, vet du vad du behöver göra för att komma dit?

Elev: Göra bra poäng. Bra merit. Bra så att jag kommer till gymnasiet (Elev 3).

Att prestera bra i skolan för att kunna ta sig framåt och att kunna få ett bra jobb är förhoppningar som återkommer som svar på frågan om vad man skulle vilja göra i framtiden. Elev 4 berättar om vad som kan vara ett bra jobb och vad som krävs för att få ett sådant arbete.

Elev: Jag kanske skulle vilja läsa ekonomi och juridik på universitet. Man kan ha det för många jobb. Jag vill ha ett bra jobb.

Intervjuare: Vad tycker du är ett bra jobb?

Elev: Ett jobb med bra lön, det ska vara roligt och kanske på ett kontor (Elev 4).

I svaren återfinns, som vi sett, en bredd av tankar och föreställningar om framtiden, med fortsatt utbildning och framtida yrken, som bygger på inspiration från olika håll. Vi har visat på en spännvidd från "ingen aning" till specifika universitetsstudier och tydliga framtidsvisioner om en hockeykarriär. Vägen framåt landar i slutänden i egen försörjning, egen bostad och är tydligt utstakad via gymnasiestudier och att prestera bra i högstadiet så att du kvalificerar dig för dessa studier.

Slutsatser, diskussion och rekommendationer

I följande avsnitt vill vi sammanfatta rapportens huvudsakliga resultat, presenterat utifrån de frågeställningar som väglett studien. Vi inleder med den första frågan, nämligen vilka politiska ambitioner som legat till grund för införandet av obligatoriskt skolval i Norrköpings kommun.

Politiska ambitioner

En uttalad politisk ambition med införandet av skolval under tidigt 1990-tal var ökad valfrihet och möjligheter för vårdnadshavare att påverka sina barns fortsatta utbildningsvägar (Dahlstedt m.fl. 2019). I Norrköpings kommun har genomförande av ett system med *obligatoriskt* skolval sina rötter i såväl nationell lagstiftning som lokala politiska ambitioner. En av de främsta drivkrafterna bakom införandet av systemet kring obligatoriskt skolval som såväl politiker som tjänstepersoner anger har varit att följa skollagen, som på ett tydligt vis preciserar vårdnadshavares rätt att välja skola för sina barn (Skollagen, 10 kap, 30§). Redan innan införandet av systemet kring obligatoriskt skolval hade vårdnadshavare rätt och möjlighet att välja skola, men det var inte förrän på 2020-talet som skolvalet gjordes obligatoriskt i kommunen. Både politiker och tjänstepersoner uttrycker att de var mer eller mindre tvungna att sjösätta ett system för att leva upp till dessa lagkrav och undvika juridiska påföljder och kritik från skolmyndigheter på nationell nivå.

Politiska kontroverser vad gäller skolval tycks i allt väsentligt tillhöra det förflutna (se Vesterberg & Dahlstedt 2019). Utifrån de beskrivningar som görs i intervjuerna är skolvalet här för att stanna. Politikerna och tjänstepersonerna ger uttryck för ett i huvudsak pragmatiskt förhållningssätt till införandet av obligatoriskt skolval. Arbetet med att organisera skolval utförs inom de ramar som redan är fastställda på nationell nivå, med siktet inställt på att elever och vårdnadshavare ska kunna göra ett så informerat skolval utifrån så lika förutsättningar som möjligt. Sammantaget kan alltså, utifrån intervjuerna som genomförts, införandet av obligatoriskt skolval beskrivas som en fråga om juridik och lagefterlevnad snarare än politik och ideologi. De ramar som åberopas är dock inte absolut givna, utan öppet för tolkning där kommuner runtom i landet valt att organisera vårdnadshavares lagstadgade rätt att välja skola på olika vis.

I intervjuerna blir dock en politisk dimension synlig i frågan om segregation, en fråga som under de senaste decennierna återkommit i såväl offentlig debatt (SOU 2017:35; Skolverket 2018) som i forskningssammanhang (Dahlstedt & Fejes 2018; Gustafsson & Yang Hansen 2017). Bland politiker tycks det råda stor samstämmighet om betydelsen av valfrihet som en demokratisk rättighet, där skolval beskrivs som en positiv kraft som gör det möjligt att välja bort skolor som uppfattas som mindre önskvärda, samtidigt som någon enstaka politiker uttrycker en mer kritisk hållning till skolvalet i

stort och obligatoriskt skolval i synnerhet. Såväl politiker som tjänstepersoner beskriver samspel mellan skolval och kommunens segregationsmönster. Bland politiker finns en spänning mellan å ena sidan de som menar att skolval kan bidra till att minska segregation genom möjligheten för elever som är bosatta i socioekonomiskt utsatta områden att välja en skola belägen i ett annat bostadsområde. Å andra sidan menar vissa politiker att skolval kan bidra till att återskapa eller rentav öka segregation, just för att vissa elever söker sig bort från skolor i socioekonomiskt utsatta områden till skolor i andra delar av staden.

En återkommande distinktion i forskning om skolval är den mellan tillvals- och frånvalsskolor (Kallstenius 2014; Ambrose 2016). Forskning har visat att till- och frånval i hög grad hänger samman med var skolorna ligger, föreställningar om dessa platser och personerna som är bosatta där (Skawonius 2005; Ambrose 2016). Därmed går det att koppla ihop val av skola med frågan om bostadssegregation och rykten om skolor, platser och boende (Bunar 2009; Holmlund 2016; Harling 2017), något som vi kommer att återkomma till längre fram, med grund i elevers tankar om skolval. I intervjuer med tjänstepersoner kan vi se liknande resonemang återkomma där en rad konkreta exempel på hur relationer mellan till- och frånval ser ut på olika skolor i kommunen. Vi kan här se hur mönster skapas i relation till såväl skolornas elevsammansättning som de rykten som omger skolan, platsen och eleverna. Frånvalsskolor är i regel förlagda till socioekonomiskt utsatta delar av kommunen och tenderar som ett resultat av frånvalen att få ett elevunderlag med allt större utmaningar. Elever som väljer att gå kvar på frånvalsskolorna riskerar i sin tur att möta ett sämre rykte, vilket kan spela roll för hur elever och vårdnadshavare ser på valet av skola. Här finns det å ena sidan risk för utvecklande av en sorts antipluggkultur, men det kan å andra sidan bidra till att en stark gemenskap formas bland eleverna (jfr Lindbäck 2021).

Organisering av obligatoriskt skolval

I det följande ska vi gå vidare med att summera resultat kring frågorna om hur obligatoriskt skolval organiseras i Norrköpings kommun och vilka utmaningar och möjligheter som kan identifieras med denna organisering.

Införandet av obligatoriskt skolval i Norrköpings kommun kan sägas ha varit framgångsrikt då det efter införandet är väsentligt fler vårdnadshavare som gör ett aktivt skolval, medan andelen som inte gör något val har minskat avsevärt. Samtidigt är det dock fortfarande ett mindre antal vårdnadshavare som, av olika anledningar, inte gör ett aktivt val, vilket utgör en fortsatt utmaning för kommunens organisering av skolval.

Av intervjuerna med tjänstepersoner framgår att organiseringen av obligatoriskt skolval i kommunen har genomgått flera förändringar där vi kan se en tydlig vilja att utveckla ett så transparent, begripligt och rättvist system som möjligt. Det system för skolplacering som funnits tidigare var först och

främst baserat på bostadsområden utifrån närhetsprincipen, det vill säga att elever i första hand ska placeras i de skolor som ligger närmast området där de bor. Enligt de tjänstepersoner som intervjuats innebar denna organisering en viss ordning som inte sällan ledde till överklaganden från vårdnadshavare som menade att kriterierna för hur placeringar gjorts inte varit tillräckligt tydliga eller rättvisa. För att möta sådana problem valde kommunen att bygga upp ett system för skolval som baseras på tydligt uppsatta kriterier (i följande ordning: absolut förtur, rimligt avstånd, relativ närhet, lottning). Detta system sköts konkret av en algoritm som utifrån de uppsatta kriterierna automatiskt beräknar vilken elev som har rätt till en plats på en specifik skola. Tjänstepersoner som arbetar med att administrera skolvalet återkommer till att beskriva algoritmen och dess tydligt angivna kriterier som ett viktigt steg på vägen att etablera ett fungerande system för skolplacering, som de ser som ett stöd för att öka rättssäkerheten i besluten om placeringar där alla ges likvärdiga möjligheter att göra ett aktivt skolval.

En annan del av systemet med obligatoriskt skolval som införts bygger på särskilt angivna bytesperioder. Dessa avgränsade perioder ger vårdnadshavare möjlighet att ansöka om byte av skola vid specifika tidpunkter under läsåret. Perioderna har införts i syfte att hantera anhopningen av vårdnadshavare som av olika anledningar önskar omplacering, varav vissa kan vara missnöjda med sina nuvarande skolor, medan andra vill byta av andra skäl. Tjänstepersonerna beskriver bytesperioderna som betydelsefulla för att skapa stabilitet vilket gör systemet tydligare jämfört med tidigare organisation, där val och omval skedde mer oreglerat, över hela läsåret, vilket gjorde det löpande arbetet med placering mer oförutsägbart.

En annan väsentlig del av organiseringen av obligatoriskt skolval handlar om betydelsen av att etablera samarbete med samtliga skolor i kommunen, kommunala såväl som fristående. Tjänstepersoner understryker vikten av att så många fristående skolor som möjligt är del av det gemensamma system för skolval som byggs upp. Detta ger nämligen bättre förutsättningar att planera, vilket tidigare visat sig varit en utmaning för kommunens organisering av utbildning (Vesterberg & Dahlstedt 2019). Med tiden har också fler av de fristående skolorna i kommunen valt att ansluta sig till systemet, dock inte alla. När det gäller relationen mellan kommunala och fristående skolor lyfter de tjänstepersoner som intervjuats dessutom fram de fristående skolornas olika kösystem som en särskild utmaning (se även Gustafsson m.fl. 2016). Kösystemen löper parallellt med kommunens gemensamma system för skolplaceringar, vilket uppges innebära en del svårigheter när det gäller att överskåda vilka elever som står till förfogande för placering, hur många elever som kan beräknas tacka ja till erbjuden plats och faktiskt börja på respektive skola. En annan utmaning som lyfts fram är risken att fristående skolor på kort varsel kan lägga ner verksamheten, vilket i sin tur innebär att kommunen behöver placera om eleverna till andra skolor (Vesterberg & Dahlstedt 2019).

Enligt Skollagen har nämligen kommuner ansvar för att samtliga elever i kommunen har en skolplats. För att detta ansvar ska kunna tas krävs i sin tur en viss överkapacitet i form av extra platser på skolor som kan komma att behövas. Motsvarande ansvar för att garantera en viss överkapacitet åligger inte de fristående skolorna.

För att elever och vårdnadshavare ska kunna välja skola krävs kännedom dels om hur valet konkret går till, dels vilka skolor som finns att välja bland (Harling 2017). Därmed består en viktig del av arbetet med att organisera skolval i att sprida information, vilket också påtalas i Skollagen (29 kap, 19 §). Tjänstepersoner berättar i intervjuerna att det i kommunen bedrivits ett intensivt arbete med att förbättra informationen till elever och vårdnadshavare, för att säkerställa att alla verkligen har tillgång till både begriplig och saklig information om hur systemet för skolval fungerar såväl som om de olika skolorna. Sådan information utgörs bland annat av uppdaterade hemsidor på olika språk, broschyrer, och anordnande av öppet hus på skolor runtom i kommunen. Motsvarande arbete med att sprida information bedrivs även av fristående skolor. När det gäller just information framkommer i intervjuer med tjänstepersoner återigen en viss åtskillnad mellan kommun och fristående skolor, där de senare beskrivs som jämförelsevis mer vana och i viss mån skickligare på att marknadsföra skolorna gentemot potentiella elever, något som påvisats också i tidigare studier (Dovemark 2017; Harling 2017).

Elevers tankar om skolval

Det är nu dags att gå över till vår fjärde frågeställning, som riktar ljuset mot eleverna och hur de resonerar kring val av skola, dels inför årskurs 7, dels efter att valet gjorts. Studiens resultat visar att elevernas resonemang om skolval kopplar samman en rad olika faktorer, inklusive praktiska överväganden, personliga preferenser, sociala faktorer och familjens inflytande.

Eleverna berättar att de inte kan veta om en skola är bra eller dålig, men att de använder sig av rad strategier för att så gott som möjligt navigera på skolmarknaden, inför det stundande valet. Navigeringen kretsar till stor del kring praktiska överväganden, som hur de kan ta sig till skolan från bostaden, kompisars tankar och val, vårdnadshavares åsikter och syskons erfarenheter av skolgång på olika skolor.

En av de viktigaste frågorna som eleverna överväger är *närheten* till skolan och hur enkelt det är att ta sig dit. Det är oftast skolan som ligger närmast som eleverna och vårdnadshavare ser som möjliga förstaval. Det vill säga, den skola som eleverna skulle ha hamnat på enligt tidigare överordnad princip för skolplacering, nämligen närhetsprincipen. *Trivsel* och *kompisar* är andra viktiga faktor vid elevers val av skola. För eleverna är det viktigt att det finns kompisar på den nya skolan. Att ha med sig vänner från den nuvarande skolan och att känna någon på den nya skolan sägs öka sannolikheten att trivas. Skolans *profil* och *inriktning* är andra faktorer som eleverna resonerar om vid

val av skola. För elever med specifika intressen kan dessa göra valet enklare. Elever som exempelvis är idrottsintresserade kan välja en skola med sådan profil för att få möjlighet att utöva sin idrott. Sådana val sker med utgångspunkt i tankar om likhet vad gäller intresse och prestation. Därutöver tycks *familjen* vara en faktor som påverkar valet av skola. Eleverna beskriver skolvalet som en gemensam process där vårdnadshavares åsikter och värderingar är viktiga, till exempel uppfattningar om stök, bråk och studieambition hos eleverna på en viss skola. Äldre syskon kan också påverka valet, särskilt om de haft positiva eller negativa upplevelser av skolan. Återigen formas alltså val utifrån föreställningar grundade i likhet och olikhet, som i sin tur hänger samman med var någonstans eleverna är bosatta och det socioekonomiska sammanhang där familjen lever och verkar. På så vis finns det skäl att i relation till resultat av tidigare studier tänka sig att valen bidrar till en reproduktion av familjens befintliga normer, förväntningar och tillgång till olika sorters resurser (jfr Broady 1991; Beach & Dovemark 2019).

I elevernas överväganden spelar *känslan av trygghet* en avgörande roll. Trygghet kan skapas på en rad grunder. Eleverna försöker exempelvis skapa trygghet genom att välja skolor där de har vänner, det vill säga med grund i tankar om likhet. En annan grund för att skapa trygghet är kännedom om en skola, som till exempel kan grunda sig på att elever tidigare har läst språk på en skola som de kan välja inför högstadiet, att de känner till några av lärarna, elever som går i skolan eller vet hur lokalerna ser ut. I den meningen hänger valen samman med platsen, det vill säga kommunens bostadssegregation.

Ytterligare en faktor som kan bidra till kännedom om olika skolor handlar om *skolans utseende* och *skick*. Elever beskriver till exempel nybyggda skolor som attraktiva medan skolor som ser nedgångna ut uppfattas som mindre bra. Andra sätt att skapa kännedom är att *leta information*, till exempel genom att besöka skolors hemsidor, att söka information på internet och läsa recensioner. Kännedom om olika alternativ på skolmarknaden grundar sig inte sällan på *rykten* där elever lyssnar på kompisars uppfattningar om olika skolor. Rykten kan handla om skolors status, sociala klimat och hur både lärare och elever på en särskild skola är. Som tidigare studier (Bunar 2009; Ambrose 2016; Lindbäck 2021) har visat så hänger sådana rykten hänger nära samman med rykten om det bostadsområde där skolan är placerad. Eleverna tycks dock förhålla sig till rykten på olika sätt. För vissa är skolans rykte en viktig parameter medan det för andra spelar mindre roll. Sammanfattningsvis navigerar elever på skolmarknaden utan att nödvändigtvis ha särskilt välgrundad information om de skolor som finns att välja mellan. Tillsammans med vårdnadshavarna bildar de sig dock en uppfattning om skolorna utifrån vad de själva och andra tycker och tror.

Eleverna uttrycker *olika uppfattningar* om betydelsen av skolval. Vissa beskriver skolvalet som viktigt eftersom de tänker att det ger dem möjlighet att påverka framtida studier, medan andra ser risker att inte bli placerad på

skolan de valt eller att inte hamna på samma skola som sina kompisar. Andra ser skolvalet som mindre betydelsefullt och menar att det inte skulle göra så stor skillnad om de inte kom in på skolan de valt. Även om eleverna lyfter fram både för- och nackdelar med skolval så är den samlade bilden att de värdesätter möjligheten att kunna välja, även om det inte tycks vara lika betydelsefullt vilken skola som väljs. På så vis framstår skolvalet som något mer eller mindre självklart, valfriheten har så att säga normaliserats (Dovemark 2017; Dahlstedt m.fl. 2019).

Efter att skolvalet gjorts och eleverna påbörjat studierna på högstadiet berättar eleverna att de i huvudsak är *nöjda* med sin nya skola. Ingen ångrar valet eller överväger omval. *Kompisar* beskrivs fortfarande som viktiga för hur de upplever skolan.

När eleverna resonerar om sina *framtida studie- och yrkesval* så ses gymnasiestudier som ett självklart nästa steg. Även i detta fall har *familjen* stor betydelse. Inför framtiden beskrivs det som viktigt att prestera, sköta sig och lyckas väl i studierna, för att kvalificera sig för vidare studier och framtida yrken (jfr Allelin 2019). Den egna prestationen ter sig överordnad skolvalen som görs. När eleverna talar om framtiden intar kompisarna på skolan en viktig roll, om än inte lika viktig som den egna ansträngningen. Tillgång till kompisar på skolan är, som vi har konstaterat tidigare, avgörande för att eleverna ska känna trivsel och trygghet, vilket i sin tur framstår som en viktig förutsättning för att eleverna ska kunna prestera väl i studierna och så småningom kunna realisera sina visioner inför framtiden. I elevintervjuerna är målbilden tydligt utstakad, att studera vidare för att hitta ett arbete. Även om det inte uttrycks direkt så går det att i dessa föreställningar om framtiden utläsa en slags återkommande skötsamhetsideal, i form av en vilja att skapa en trygg framtid, först och främst genom att hitta egen försörjning (jfr Harling 2017). Valen inför framtiden görs inte bara utifrån tankar om en önskvärd väg framåt, som finns utstakad, utan de görs också utifrån föreställningar om existerande risker för att hamna vid sidan av den utstakade banan (jfr Lindbäck 2021). Dessa risker tycks lokaliserade till specifika platser i form av de skolor där det antas råda stök och oordning. Vid valen inför framtiden handlar det därför att i största möjliga mån undvika dessa alternativ.

Diskussion

Med avstamp i föregående slutsatser vill vi avslutningsvis diskutera relationen mellan politiska ambitioner, organisering av och elevers tankar om skolval, utifrån Norrköping som kontext.

Vi har i rapporten visat på att frågan om skolval inte längre framstår som särskilt politiskt laddad. Efter att skolvalet varit en realitet i mer än tre decennier kan vi snarare konstatera att frågan om skolval blivit mer eller mindre normaliserad, som en given del av skolans, elevernas och vårdnadshavarnas vardag (Harling 2017; Sjögren 2020).

Ambitionen med att göra skolvalet obligatoriskt i just Norrköpings kommun har varit att alla elever ska välja skola och att alla ska ges möjlighet att göra välgrundade val. För att uppnå denna ambition har obligatoriskt skolval organiserats genom införande av ett system grundat i en uppsättning kriterier för skolplacering omsatta i en algoritm. För de politiker och tjänstepersoner som intervjuats framstår organisering av skolval framför allt som en fråga om att skapa rutiner som är transparenta, rättssäkra och enkla att följa, för såväl de som är satta att administrera kommunens organisering av skolval och skolplacering, som vårdnadshavare och elever som står inför att välja skola.

Dagens unga tillhör den andra generationen som växer upp i ett samhälle och befinner sig i ett skolsystem där valfrihet är en självklarhet, en realitet som kommit att präglade vardagslivet – där alltifrån vård och skola till apotek, telefonoperatör och elbolag, i olika omfattning har blivit föremål för valfrihet (Dahlstedt m.fl. 2019). För eleverna ter det sig både givet och önskvärt att välja skola, inte minst för att möjligheten att välja antas bidra till ökad motivation. Mot bakgrund av att skolvalet mer eller mindre blivit en självklarhet har samtidigt icke-valet liksom icke-väljaren kommit att framstå som en avvikelse i förhållande till idealet om aktiva val, gjorda av en väl informerad väljare.

Samtidigt som skolvalet blivit en given del av skolans vardag så innebär skolval en rad utmaningar, inte minst vad gäller segregation. Det gäller att få ännu fler att göra ett aktivt skolval, och samtidigt försöka motverka att skolvalen som görs bidrar till förstärkt segregation i skolan och samhället i övrigt. Ambitionerna med införandet av ett system för obligatoriskt skolval kan sägas uppnådda i den meningen att det stora flertalet numera gör aktiva val av skola (dock inte alla). Därmed är det även fortsättningsvis en utmaning att skolvalet också i praktiken ska bli obligatoriskt, i den meningen att alla ges reella möjligheter att göra aktiva val. Ännu en utmaning, som framför allt tjänstepersonerna lyfter fram, är kommunens ansvar för att erbjuda skolplatser för samtliga elever, vilket innebär att den kommunala skolverksamheten behöver organiseras med ett visst mått av överkapacitet. Idag placeras elever som tillkommer under läsåret vid de skolor som vid tillfället har lediga platser, vilket inte sällan är så kallade frånvalsskolor.

I elevernas berättelser tycks såväl skolval som segregation träda fram som mer eller mindre beständiga faktum. När de beskriver sina tankar om och motiv till att välja skola kan vi se att valen framför allt görs utifrån sociala faktorer, inte minst kompisar och familj, skolans närhet och till viss del tankar om skolans rykte. Som särskilt stark framstår betydelsen av trygghet, i bemärkelsen att elever upplever sig trivas och känna sig hemma på skolan som väljs. Liknande tankar som att välja skola med trygghet som motiv framkommer också när elever pratar om att söka sig bort från vad de tänker är skolor dominerade av stökiga elever. Elevernas vilja att nå trygghet genom att välja samma skolor som sina kompisar går att relatera till studier som pekat på föreställningar om att likhet för med sig trygghet och att olikhet – omvänt

– kan utgöra en risk för en bråkig och stökig skolmiljö (jfr Skawonius 2005; Jonsson & Mood 2008).

Samtliga av dessa faktorer hänger på ett eller annat sätt samman med kommunens segregationsmönster i stort. Vem som bor var någonstans, tillsammans med vilka, med tillgång till vilka resurser. Att välja skola handlar för eleverna om att skapa trygghet genom kompisar, närhet och val av skolor som de har positiva uppfattningar om utifrån bland annat föreställningar om likhet och olikhet med de elever som redan går på skolorna. Forskning har dock visat att elever som väljer skola med syfte att söka sig bort från det närmaste alternativet inte är så många vilket gör att sådana val har liten effekt på den övergripande skolsegregationen som i huvudsak följer samma mönster som bostadssegregationen (Mutgan m.fl. 2025).

Segregation är dock inget som eleverna uppehåller sig vid i intervjuerna, åtminstone inte uttryckligen. Däremot ger de under intervjuerna uttryck för en rad uppfattningar om olika områden i kommunen, de som bor där, vilka de känner och umgås eller inte umgås med, liksom om skolor belägna i olika områden. Segregationen framstår med andra ord som ett existerande landskap där eleverna lever sina liv, utan att närmare reflektera över *hur* landskapet blivit som det har blivit. Vad elevernas berättelser om att välja skola synliggör är dock segregationens mekanismer, hur de tar form och hur de hänger ihop, när olika sociala faktorer kopplas samman och ligger till grund för elevernas val. Valen som görs får i sin tur segregeringseffekter. För den enskilda individen kan skolval vara ett sätt att söka sig bort från ett i något avseende oönskat sammanhang och realisera sina visioner inför framtiden, medan skolval på en samhällsnivå tenderar att förstärka snarare än minska segregation (Trumberg & Urban 2021). Dessa båda dimensioner av skolval står inte emot varandra, utan är två sidor av segregationens mynt. Det är i detta ljus vi kan förstå elevernas tilltro till sin förmåga att staka ut sin egen framtid, med förhoppningar om att lyckas navigera i ett redan segregerat landskap genom egna studieprestationer och skötsamhet. Mot bakgrund av resultat i tidigare forskning vet vi dock att förutsättningarna för att elever ska kunna realisera sina förhoppningar inför framtiden skiljer sig åt, med avseende på familjers olika socioekonomiska villkor, inte minst föräldrarnas utbildningsnivå (Gustafsson & Yang-Hansen 2017). Även om vi inte kan veta utfallet av de intervjuade elevernas val inför framtiden, och vart de kommer att ta eleverna någonstans, så vet vi att familjernas förutsättningar i flera avseenden är av stor betydelse för social rörlighet.

Eleverna har tydliga uppfattningar om vilka områden och skolor som är stökiga, attraktiva eller önskvärda, och när eleverna gör sina val utifrån dessa träder följande mönster fram: de mest eftertraktade skolorna väljs till och blir snart fullbelagda, medan det motsatta gäller för kommunens frånvalsskolor. På så vis kan vi med studien skönja ett mönster som påminner om det som påvisats i tidigare studier av den regionala skolmarknadens dynamik i landets

större städer, där skolvalen tenderar att i sin tur driva på en accelererande åtskillnad mellan skolmarknadens olika alternativ (Kallstenius 2014; Ambrose 2016; Fjellman m.fl. 2019).

Relationen mellan segregation i dess olika skepnader och kommunernas uppdrag att tillhandahålla en likvärdig utbildning är en fortsatt avgörande fråga för tjänstepersoner och politiker på såväl kommunal som nationell nivå att hantera.

Rekommendationer

Utifrån rapportens slutsatser vill vi avslutningsvis lyfta fram några punkter som vi ser som särskilt väsentliga för kommunens fortsatta organisering av skolval.

- Utveckla mer lättillgänglig och tydlig information om skolvalet, som ett sätt att skapa mer likvärdiga möjligheter att välja, oavsett förutsättningar och bakgrunder. Sådan information kan handla om hur valet konkret görs, att valet innebär möjlighet att önska skola och inte är en absolut garanti att få plats på en viss skola, samt vilka kriterier som gäller för placering, det vill säga vilka faktorer som ryms i algoritmen (t.ex. relativ närhetsprincip). Sådan information kunde exempelvis ske genom utnyttjande av flerspråkig kompetens och spridning i flera sammanhang där elever och vårdnadshavare befinner sig i (i samverkan med t.ex. ideella föreningar).
- Andelen som inte aktivt väljer skola är idag liten, men att inte välja kan för den enskilda eleven innebära en betydande otrygghet inför övergång till årskurs 7 och medföra risk att placeras på en skola som är belägen långt från hem och kompisar. Idag finns information om skolval på flera olika språk. Samtidigt är språk är inte det enda hindret för att elever ska göra ett aktivt skolval. Även en utmanande hälso-, hem- och familjesituation kan göra att vårdnadshavare inte förmår göra aktiva val. Att nå dessa familjer blir därför särskilt viktigt för att inte riskera ytterligare otrygghet för de barn som växer upp under utmanande förhållanden.
- Utveckla det strategiska arbetet för att hantera spänningen mellan valfrihet och planering. Skolval innebär ofrånkomligen förekomst av både till- och frånvalsskolor, vilket utgör en särskild utmaning för kommunen som behöver hanteras genom fördelning av resurser, klassindelning och planering av bemanning för enskilda skolor.
- Även om resurser behöver prioriteras mellan olika områden innebär kommunens ansvar att erbjuda skolplacering för samtliga elever att det behöver finnas beredskap och viss överkapacitet för att möta mer eller mindre förutsägbara händelser, såsom inflyttning till kommunen eller att fristående skolor med kort varsel läggs ned.

- Obligatoriskt skolval utgör i sig ingen lösning på segregationens problem inom kommunen. En av skolvalets effekter är det mönster av till- och frånvalsskolor som följer segregationens existerande uppdelningar. En politisk ambition att motverka segregation i bred bemärkelse kräver därför både långsiktiga och omfattande insatser som tar sikte på att utjämna livsvillkoren för kommunens uppväxande generation. Ett sätt att motverka segregation inom skolans område kunde vara att underlätta för elever att välja skola i olika delar av staden, exempelvis genom subventionerad kollektivtrafik.
- För att kommunen ska kunna bedriva aktivt arbete med att bryta segregation inom skolans område behöver insatser som görs fortsättningsvis följas upp och vid behov revideras, för att insatserna ska bli ändamålsenliga.

Referenser

- Allelin, M. (2019) *Skola för lönsamhet. Om elevers marknadsanpassade villkor och vardag*. Arkiv Förlag.
- Altermark, N., & Dahlstedt, M. (red.) (2022) *Bortom systemskiftet: mot en ny gemenskap*. Verbal.
- Alves, F., Elacqua, G., Koslinki, M., Martinez, M., Santos, H. & Urbina, D. (2015) Winners and Losers of School Choice: Evidence from Rio de Janeiro, Brazil and Santiago, Chile, *International Journal of Educational Development* 41, 25-34.
- Ambrose, A. (2016) *Att navigera på en lokal skolmarknad*. Stockholms universitet.
- Andersson, E. K., Abramsson, M., & Malmberg, B. (2021). School choice and educational attitudes: Spatially uneven neoliberalization in Sweden. *Norsk Geografisk Tidsskrift-Norwegian Journal of Geography*, 75(3), 142-157.
- Andersson, E., Östh, J. & Malmberg, B. (2010) Ethnic segregation and performance inequality in the Swedish school system: A regional perspective, *Environment and Planning A*, 42(11), 2674-2686.
- Andersson, F. W., Mutgan, S., Norgren, A., & Wennberg, K. (2025). Seeking opportunity or socio-economic status? Housing and school choice in Sweden. *Urban Studies*, 62(2), 367-386.
- Arvidsson, M., & Vesterberg, V. (2020) En ojämlig skolplikt? Problematisering av skolfrånvaro i en decentraliserad skola. *Utbildning & Demokrati*, 29(1), 7-24.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Beach, D., & Dovermark, M. (2019) Equity and choice for newly arrived migrants. I Dahlstedt, M., & Fejes, A. (red.) (2019) *Neoliberalism and Market Forces in Education: Lessons from Sweden*. (sid. 33-48). Routledge.
- Beach, D., & Öhrn, E. (2021) Arbetsmarknad, utbildningsval och möjligheter på landsbygden: Den lokala kontextens relationer till metrocentrisk skolpolitik. *Utbildning & Demokrati*, 30(3), 57-70.
- Billingham, C. M. & Hunt, M. O. (2016) School Racial Composition and Parental Choice, *Sociology of Education*, 89(2), 99-117.
- Blomqvist, P. (2004). The choice revolution: Privatization of Swedish welfare services in the 1990s. *Social Policy & Administration*, 38(2), 139-155.

- BO, Barnombudsmannen (2018) *Utanförskap, våld och kärlek till orten: Barns röster om att växa upp i utsatta kommuner och förorter*. Barnombudsmannen.
- Bourdieu, P. & Passeron, J. (1990) *Reproduction in education, society and culture*. Sage.
- Brandén, M., & Bygren, M. (2022) The opportunity structure of segregation: School choice and school segregation in Sweden, *Acta Sociologica*, 65(4), 420-438.
- Broadly, D. (1991) *Sociologi och epistemologi: Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. HLS Förlag.
- Bunar, N. (2001) *Skolan mitt i förorten: Fyra studier om skola, segregation, integration och mångkulturalism*. Symposion.
- Bunar, N. (2005) Den etnifierade urbana fattigdomens och välfärdsstatens reaktioner, *Sociologisk forskning*, 42(4), 57-78.
- Bunar, N. (2010) The Geographies of Education and Relationships in a Multicultural City, *Acta Sociologica*, 53(2), 141-159.
- Bunar, N. (2009) *När marknaden kom till för förorten*. Studentlitteratur.
- Bunar, N. & Kallstenius, J. (2008) *Valfrihet, integration och segregation i Stockholms grundskolor*. Stockholms stad.
- Bunar, N. (2022) Urban inequalities in Swedish schools. *Oxford Research Encyclopedia of Education*. Oxford University Press.
- Böhlmark, A., Holmlund, H., & Lindahl, M. (2016) Parental choice, neighbourhood segregation or cream skimming? An analysis of school segregation after a generalized choice reform. *Journal of Population Economics*, 29(4), 1155-1190.
- Dahlstedt, M., Harling, M., Trumberg, A., Urban, S. & Vesterberg, V. (2019) *Fostran till valfrihet: Skolvalet, jämlikheten och framtiden*. Liber.
- Dahlstedt, M. & Ekholm, D. (2018) Den sociala exkluderingens mekanismer. I Dahlstedt, M. (red.) *Förortsdrömmar*. (sid. 47-68). Linköpings universitet.
- Dahlstedt, M., & Fejes, A. (red.) (2019) *Neoliberalism and Market Forces in Education: Lessons from Sweden*. Routledge.
- Dahlstedt, M., & Fejes, A. (red.) (2018) *Skolan, marknaden och framtiden*. Studentlitteratur.
- Dahlstedt, M., & Olson, M. (2019) *Utbildning, demokrati, medborgarskap*. (2. uppl.). Gleerups.
- DELMOS (2022) *Platsens betydelse: Årsrapport 2022 om den socioekonomiska boendesegregationens utveckling i Sverige*. Delmos.

- Dovemark, M. (2017) Utbildning till salu-konkurrens, differentiering och varumärken. *Utbildning & Demokrati*, 26(1), 67-86.
- Englund, T. (2018) Är demokratin hotad? Om privata intressen och skolans omvandling. *Utbildning & Demokrati*, 27(1), 115-135.
- Englund, T. (2020) Till kritiken av bildningsbegreppet och behovet av nya, dynamiska begrepp för den högre utbildningen. *Utbildning & Demokrati*, 29(1), 109-114.
- Erlingsson, G. Ó., Lundåsen, S. W., & Öhrvall, R. (2024) Introduktion till specialnummer om polarisering mellan stad och land. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 126(5), 889-900.
- Fejes, A. (2010) Discourses on employability: Constituting the responsible citizen. *Studies in Continuing Education*, 32(2), 89-102.
- Fejes, A., & Haake, U. (2013) Caring and daring discourses at work: Doing gender through occupational choices in elderly care and police work. *Vocations and Learning*, 6, 281-295.
- Fjellman, A. M., Yang Hansen, K., & Beach, D. (2019) School choice and implications for equity: The new political geography of the Swedish upper secondary school market. *Educational Review*, 71(4), 518-539.
- Forsberg, H. (2015) *Kampen om eleverna: Gymnasiefältet och skolmarknadens framväxt i Stockholm, 1987-2011*. Uppsala universitet.
- Greaves, E. (2024) Segregation by choice? School choice and segregation in England, *Education Economics*, 32(1), 1-19.
- Gustafsson, J., Sörlin, S. & Vlachos, J. (2016) *Policyidéer för svensk skola*. SNS.
- Gustafsson, J. & Yang Hansen, K. (2017) Changes in the impact of family education on student educational achievement in Sweden 1988-2014, *Scandinavian Journal of Educational Research*, 62(5), 719-736.
- Harling, M. (2017) *Välja vara: En studie av gymnasieval, mässor och kampen om framtiden*. Linköpings universitet.
- Herrman, M. & Hermansson, H-E. (2003) Ungdomar, vardagen och den mångkulturella praktiken. I Jonsson, B. & Roth, K. (red.) *Demokrati och lärande*. (sid. 265-300). Studentlitteratur.
- Holm, A-S. & Lundahl, L. (2018) Stimulerande tävlan på gymnasietmarknaden? I Dahlstedt, M. & Fejes, A. (red.) *Skolan, marknaden och framtiden*. (sid. 51-70). Studentlitteratur.
- Holmlund, H. (2016) *Education and Equality of Opportunity: What have we Learned from Educational Reforms?* IFAU.

- Jheng, Y. J., Lin, C. W., Chang, J. C. C., & Liao, Y. K. (2022) Who is able to choose? A meta-analysis and systematic review of the effects of family socioeconomic status on school choice. *International Journal of Educational Research*, 112, 101943.
- Jonsson, J. O., & Mood, C. (2008). Choice by contrast in Swedish schools: How peers' achievement affects educational choice. *Social Forces*, 87(2), 741-765.
- Jonsson, R. (2015) *Värst i klassen: Berättelser om stökiga pojkar i innerstad och förort*. Ordfront.
- Kallstenius, J. (2014) "Är svensk skola bättre? Skolval som strategi", I Dahlstedt, M., m.fl. (red.) *Utbildning, arbete, medborgarskap: Strategier för social inkludering i den mångkulturella staden*. (sid. 133-147). Boréa.
- Kallstenius, J. (2010) *De mångkulturella innerstadsskolorna: Om skolval, segregation och utbildningsstrategier i Stockholm*. Stockholms universitet.
- Krueger, R. A., & Casey, M. A. (2015) Focus group interviewing, I Newcomer, K. E. m.fl. (red.) *Handbook of Practical Program Evaluation*. (sid. 506-534). (4. uppl.). Wiley.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. (2. uppl.). Studentlitteratur.
- Larsson, E. & Westberg, J. (2019) *Utbildningshistoria*. Studentlitteratur.
- Larsson, M. (2021) *De expansiva*. Balans.
- Lindbäck, J. (2021) *Värsta bästa skolan–Om unga i förorten och segregation i skolan*. Göteborgs universitet.
- Lundahl, L., m.fl. (2014) *Gymnasiet som marknad*. Boréa.
- Lundqvist, C. (2010) *Möjligheternas horisont: etnicitet, utbildning och arbete i ungas berättelser om karriärer*. Linköpings universitet.
- Magnússon, G. (2020) Inclusive education and school choice lessons from Sweden. *European Journal of Special Needs Education*, 35(1), 25-39.
- Mood, C., & Jonsson, J. O. (2023) *Karriärer och barriärer–en ESO-rapport om skolgång och etablering för unga med utländsk bakgrund*. (No. 2023: 8). Expertgruppen för Studier i Offentlig Ekonomi.
- Morgan, D. L. (red.) *Successful Focus Groups: Advancing the State of the Art*. (sid. 3-9). Sage.
- Morgan, D. L. & Kruger, R. A. (1993) When to use focus groups and why. I Morgan, D. L. (red.) (1993) *Successful focus groups: Advancing the state of the art*. Sage.

- MUCF (2022) *Fokus 22 – Ett liv som andras – om ungas ekonomiska utsatthet*. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor.
- MUCF (2024) *Fokus 24 – Platsens betydelse* Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor.
- Mutgan, S., Hedström, P., & Arvidsson, M. (2025). Ethnic preferences opportunity structures, and the school segregation process. *European Sociological Review*, jcaf027.
- Oría, A., Cardini, A., Ball, S., Stamou, E., Kolokitha, M., Vertigan, S., & Flores Moreno, C. (2007) Urban education, the middle classes and their dilemmas of school choice. *Journal of Education Policy*, 22(1), 91-105.
- Palme, M., Broady, D. & Börjesson, M. (2002) Det svenska högskolefältet under 1990-talet: Den sociala rekryteringen och konkurrensen mellan lärosäten. I Furusten, T. (red.) *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*. (sid. 13-47). Högskoleverket.
- Richardson, G. (2010) *Svensk utbildningshistoria: Skola och samhälle förr och nu*. (8. rev. uppl.). Studentlitteratur.
- Rosenqvist, E. (2018). Two functions of peer influence on upper-secondary education application behavior. *Sociology of Education*, 91(1), 72-89.
- Salonen, T. (red.) (2011) *Hela staden: Social hållbarhet eller desintegration*. Boréa.
- SCB (2024) *Fördjupad analys om utanförskap. Slutrapport regeringsuppdrag. 2024:2*
- Sjögren, H. (2020) Bortom mitt barn och andras ungar: Omsorgsetisk grammatik för skolväljande föräldrar. *Utbildning & Demokrati*, 29(3), 51-68.
- Skawonius, C. (2005) *Välja eller stanna? Det praktiska sinnet, familjers val och elevers spridning på grundskolor*. Stockholms universitet.
- SFS 2010:800. *Skollag*.
- Skolverket (2018) *Analyser av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnader mellan skolor: En kvantitativ studie av utvecklingen över tid i slutet av grundskolan*. Skolverket.
- Skolverket (2025) *Välja förskoleklass och grundskola eller anpassad grundskola*. <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/valja-forskoleklass-och-grundskola-eller-anpassad-grundskola>. [2025-03-07]
- SOU 2017:35. *Samling för skolan: Nationell strategi för kunskap och likvärdighet*, Skolkommisionens slutbetänkande. Utbildningsdepartementet.

- SOU 2016:38. *Samling för skolan: Nationella målsättningar och utvecklingsområden för kunskap och likvärdighet*, delbetänkande av 2015 års Skolkommision. Utbildningsdepartementet.
- Stigendal, M. (2016) *Samhällsgränser: Ojämlighetens orsaker och framtidsmöjligheterna i en storstad som Malmö*. Liber.
- Söderström, M. & Uusitalo, R. (2010) School choice and segregation: evidence from an admission reform, *Scandinavian Journal of Economics*, 112(1), 55-76.
- Theelin, M. (2019) *Valfrihetens geografi och rationella gymnasieval: En experimentell studie om elevers preferenser vid val av skola*. Uppsala universitet.
- Trumberg A. (2011) *Den delade skolan: Segregationsprocesser i det svenska skolsystemet*. Örebro universitet.
- Trumberg, A., & Urban, S. (2021) School choice and its long-term impact on social mobility in Sweden. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 65(4), 569-583.
- Urban, S. (2018) *Integration och grannskap: Hur kan staden hålla samman?* Studentlitteratur.
- Vetenskapsrådet. (2024) *God forsknings sed 2024*.
- Vesterberg, V., & Dahlstedt, M. (2019) Consequences of free school choice and local responses, I Dahlstedt, M., & Fejes, A. (red.) *Neoliberalism and Market Forces in Education*. (sid. 49-62). Routledge.
- Vlachos, J. (2019) Trust-based evaluation in market-oriented school system, i Dahlstedt, M. & Fejes, A. (red.) *Neoliberalism and Market Forces in Education: Lessons from Sweden*. (sid. 212-230). Routledge.
- Östh, J., Andersson, E. & Malmberg, B. (2013) School Choice and Increasing Performance Difference. A Counterfactual Approach. *Urban Studies*, 50(2), 407-425.

Bilagor

Intervjuguide - Elever (fokusgrupp, årskurs 6)

Berätta kort om dig själv.

Vilken skola kommer ni att gå på i årskurs 7?

Var denna skola ert första val?

Om inte, vilken skola hade ni valt i första hand. Och (eventuellt) andra?

Om ni inte fått ert första val, hur tänker ni om det?

Hur kom ni på att det var just denna skola ni skulle välja?

Hur kan man veta vilken skola som är mer eller mindre bra att välja?

Vad var det som var viktigast? T.ex. närhet, var syskon och kompisar går.

Vem pratade ni med om skolvalet? Hemma? I skolan? Någon annanstans?

Ser ni det som viktigt att kunna välja skola? I så fall varför då, eller varför inte?

Intervjuguide - Elever (enskit, uppföljning, årskurs 7)

Berätta om dig själv.

Var bor du?

Beskriv din familj.

Vilka bor du tillsammans med?

Vad sysslar de vuxna i hushållet med? Studerar, arbetar, någonting annat.

Vilken skola går du på nu?

Har du långt till skolan? Hur tar du dig dit?

Var det den här skolan som du valde i första hand? Varför, varför inte?

Har det varit viktigt vad andra tänker om din skola? Varför, varför inte?

Trivs du i din nya skola? Varför, varför inte?

Blev det som du hade tänkt dig?

Om du skulle ha valt idag, hade du valt samma eller annorlunda?

Dina kompisar, hur har de valt?

Hur går det i skolan? Hur går det med läxor? Gör? Med vem? Hjälp?

Går du tillsammans med några av dina tidigare kompisar?

Har du lärt känna några nya kompisar? Var bor de? Vilka är de?

Vad vill du göra efter högstadiet?

Vad gör du om fem år?

Hur tänker du kring gymnasievalet?

Spelar det någon roll vilken skola man valt på högstadiet?

Studerar du, jobbar du eller gör du något annat?

Vad har du gjort för att komma dit?

Är det något mer du skulle vilja berätta om?

Intervjuguide - Politiker och tjänstepersoner

Berätta kort om dig själv, arbete och funktion.

Vilka var de ursprungliga motiven till införandet av obligatoriskt skolval?

Hur ser du på möjligheten för elever och föräldrar att välja skola?

Eventuella för- och nackdelar.

För individen, skolan, kommunen?

Beskriv organiseringen av obligatoriskt skolval i kommunen.

Skiljer sig det nuvarande sättet att organisera skolval jämfört med den organisation som fanns tidigare?

Vilka svårigheter respektive möjligheter ser du med denna organisering?

Hur har organiseringen följts upp?

Har det genomförts några förändringar utifrån denna uppföljning?

Vilka förbättringar och nya utmaningar har identifierats?

Finns det behov av ytterligare förändringar?

Går det att se några väsentliga skillnader i vilka val som görs nu, jämfört med tidigare?

Vilka är de främsta skälen till att elever/vårdnadshavare är missnöjda med skolplacering?

Intervjuguide, Politiker 2016

Inledning

Berätta lite om dig själv – hur har det kommit sig att du arbetar med dessa frågor?

Arbetat länge med skolfrågor?

Hur ser ditt jobb ut? Vilka ansvarsområden? Vilka frågor är högprofilerade? Frågor om skolval och friskolor?

Brett om skolval, friskolor och kommunen och utbildning

Måla upp den politiska kartan angående skolvalet och friskolor? Vilka ideologiska spänningar och konflikter finns som du ser det? Hur har det sett ut över tid?

När valfrihetsreformen kom på tidigt 1990-tal, vad tror du det var för problem som den skulle lösa, som den adresserade?

Har det problemet lösts? Hur ser problemet ut idag?

Vad är kommunpolitikerns ansvar för frågor kring skolval och friskolor i relation till kommunens tjänstemän, i relation till staten (skolinspektionen, skolverket)?

Hur förhåller ni er till beslut som fattas på olika nivåer, exempelvis skolinspektionen, beviljar eller nekar friskolor tillstånd att bedriva undervisning? Hur funkar det? Kan det få konsekvenser

Finns det negativa sidor av det fria skolvalet - vilka? För vem?

Finns det positiva sidor av det fria skolvalet - vilka? För vem?

Vilka effekter har skolvalet för möjligheterna att erbjuda medborgarna likvärdig utbildning?

Vad ser du för problem och möjligheter med friskolor, skolval och konkurrens?

Specifikt för din stad?

Vad vill du säga till dem som menar att friskolereformen och ett friare skolval har ökat segregeringen i skolan på olika sätt? (spela djävulens advokat med de som förespråkar skolval)

Vad vill du säga till dem som menar att det fria skolvalet ger en möjlighet för elever att bryta med en segregerad boendesituation som kanske är svår att göra något åt?

På vilket sätt påverkar friskolereformen och det fria skolvalet den kommunala planeringen av utbildning?

I relation till målet om likvärdig utbildning exempelvis?

Finns det skillnader på olika typer av friskolor? (stora, små, aktiebolag, ideella föreningar, etniskt eller religiöst inriktade, pedagogiska inriktningar etc.) Har ni haft några faktiska case kring detta?

Vad ser du för skillnad på att jobba gentemot offentligt drivna respektive privat/fristående drivna skolor?

Finns det sätt för er att främja, eller motverka om ni skulle vilja det, att olika skolor möjligheterna för olika skolor att etablera sig?

Skolvalet i praktiken – föräldrar och elever

Ser ni några mönster kring vem som väljer, vem som gör ett aktivt skolval?

Tror du det finns någon skillnad i vilka som väljer att välja skola eller inte och vilken skola man då väljer?

Finns det någon problematik kring detta?

Finns det sätt för kommunen att underlätta för föräldrar och elever att göra väl avvägda, informerade skolval?

Hur tror du föräldrar och elever tänker när de ska välja skola åt sina barn?
Vilka faktorer tror du är viktiga?

Föräldrar och barn – vem tror du väljer? Olika i olika åldrar.

Skolval i en delad stad

Om skolval och organisering av skolplacering i Norrköpings kommun

I en tid av växande segregation och ökade skillnader i barns och ungas upptäxtvillkor är likvärdig utbildning både angelägen och en komplex fråga. Kommunerna behöver värna vårdnadshavares rätt att välja skola och samtidigt fördela resurser så att utbildningen blir likvärdig. När Norrköpings kommun införde obligatoriskt skolval var målet att garantera rätten att välja skola och stärka rättssäkerheten. Det fanns förhoppningar om minskad segregation, men också en oro för ökade skillnader mellan skolor.

Den här rapporten undersöker införandet och effekterna av obligatoriskt skolval i Norrköping. Genom intervjuer med politiker, tjänstepersoner, rektorer och elever ges en nyansrik bild av ambitionerna bakom det obligatoriska skolvalet, hur det organiserats och upplevts.

Resultatet visar att fler nu gör aktiva val och att kommunen fått bättre planeringsförutsättningar, men att segregationen riskerar att förstärkas. Utifrån studiens insikter presenteras förslag på hur skolvalssystemet kan utvecklas för att stärka kommunens planering och motverka ojämlikhet.

Magnus Dahlstedt är professor i socialt arbete vid Avdelningen för socialt arbete, Linköpings universitet.

Sofia Nordmark är universitetslektor i socialt arbete vid Avdelningen för socialt arbete och Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet.

Viktor Vesterberg är universitetslektor och docent i pedagogik vid Avdelningen för pedagogik och sociologi, Linköpings universitet.